

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Lara Godec

**Podpora in pomoč družini ob razvezi:
perspektiva socialnega dela**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Lara Godec

**Podpora in pomoč družini ob razvezi:
perspektiva socialnega dela**

Magistrsko delo

Mentorica:
izr. prof. dr. Gabi Čačinovič Vogrinčič

Študijski program:
Socialno delo z družino

Ljubljana, 2017

V spomin družini, s katero sem imela priložnost sodelovati in me je ogromno naučila o življenju, sebi in tem, kaj pomeni biti dobra socialna delavka ...

Podpora in pomoč družini ob razvezi: perspektiva socialnega dela
Povzetek magistrskega dela

Tema oblikovanja osebnih prepričanj in razumevanja družbenih pojavov, o kateri pišem na začetku dela, prikaže veliko raznolikost razumevanja družine. S pomočjo pojmov opazovanja, človekove zaznave in ideje socialnega konstruktivizma sem utemeljevala soobstoj različnih definicij družine. V nadaljevanju opisujem spremenjeno vlogo socialnega dela, do katere je prišlo zaradi sprememb družine v postmoderini. Zatem sem temo razveze razdelala s pomočjo ključnih pravnih pojmov, ki so zapisani v Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Vključila sem možne dejavnike tveganja, ki prispevajo k razvezi, in varovalne dejavnike, iz katerih uvajam koncept odpornosti družine. Kompleksnost socialnega dela z družino ob razvezi, ki ga opravi socialno delo, prikaže model Margaret Robinson, ki ubesedi potreben proces transformacije družine, vzpostavitev izvirnega delovnega projekta pomoči, delo na drugi ravni in najpomembnejši koncept, znotraj katerega se udejanjajo vsi ostali koncepti sodobnega socialnega dela, koncept delovnega odnosa. V raziskavi sem ugotavljala, na kakšen način socialne delavke, zaposlene na CSD-jih in v nevladnih organizacijah, ki delajo z družinami v procesih razvez, razumejo podpora in pomoč družini ob razvezi.

Ključne besede: človekova zaznava, socialni konstruktivizem, razveza, center za socialno delo, partnerski odnos, družina, dejavniki tveganja, koncept odpornosti, izvirni delovni projekt pomoči, transformacija družine, starševska vloga.

Supporting and helping families going through divorce: the social work perspective
Master's Thesis Abstract

The first part of the thesis discusses the development of personal beliefs and the understanding of social phenomena, both of which show wide diversity with regard to understanding the family. I established co-existence of different definitions of a family through observation, people's perception and the idea of social constructivism. The following part describes the change in the role of social work that occurred due to the changes in families in the post-modern society. Divorce is then defined in legal terms used in the Marriage and Family Relations Act. Possible risk factors contributing to divorce and protective factors that serve as a basis to introduce the concept of family resistance are also discussed. The complexity of social work with a family going through divorce is shown in the model by Margaret Robinson who defines the necessary process of family transformation, the establishment of the original work project of help, work on another level and the most important concept which allows the development of other modern social work concepts, ie. the working relationship concept. The aim of the research was to determine how social workers employed by social work centres and non-governmental organisations engage with families undergoing the process of divorce and how they understand their role in supporting and helping families through divorce.

Keywords: people's perception, social constructivism, divorce, social work centre, relationship between spouses, family, risk factors, concept of resistance, original work project of help, family transformation, parental role.

Predgovor

Že ob vpisu v 5. letnik sem vedela, da si želim v letošnjem letu pridobiti osebno izkušnjo samostojnega vodenja izvirnega delovnega projekta pomoči z družino. Za to sem se odločila, saj sem želela dobiti lastno izkušnjo vzpostavljanja delovnega odnosa in vodenja izvirnega delovnega projekta pomoči ter se »preizkusiti«, kako mi gre sama uporaba teoretičnih konceptov v praksi. Odločila sem se za samostojno delo z družino, ki je v sistem pomoči vstopila prek Zveze prijateljev mladine.

Družina, s katero sem sodelovala v tem šolskem letu, ima izkušnjo z razvezo. Njihova zgodba me je nagovorila, da sem se v raziskovanje področja razvez in ločitev »podala« tudi sama. Glede na to, da sem se imela priložnost učiti skupaj z družino o tem, kako kompleksen proces je razveza, sem želela tudi sama vstopiti na področje raziskovanja kompleksnosti. Odločila sem se za področje raziskovanja podpore in pomoči, ki jo ob razvezi nudijo socialni delavci, saj sem skozi skupno sodelovanje imela priložnost sodelovati z družino ob različnih življenjskih izzivih, ki so bili in so posledica izkušnje razveze.

Moje delo je v življenje družine prispevalo občutek, da ima družina nekoga, ki mu lahko zaupa in pove o svojih doživljanjih dogodkov in situacij. Prispevalo je tudi k temu, da jih je nekdo vzel resno in se odzval na tisto, kar je bilo za njih pomembno. Izkušnja sodelovanja z družino in raziskovanja podpore in pomoči socialnih delavcev me je obogatila tako osebno kot strokovno.

Za podporo in hitro odzivanje pri nastajanju magistrskega dela se zahvaljujem svoji mentorici izr. prof. dr. Gabi Čačinovič Vogrinčič, s katero sem se imela tekom študija priložnost učiti, kaj pomeni delati socialno delo. Zahvale gredo tudi doc. dr. Nini Mešl, saj bi brez nje bila letošnja praktična izkušnja dela zame nepredstavljivo težja. Hvala tudi moji družini, ki mi je z največjo možno podporo omogočila študij in me vedno podpirala v dobrem. Vsi ste zaslužni, da sem uspela priti do sem, kjer sem danes.

Vsebina

1.	Razumevanje družine	1
1.1.	Opazovanje in posameznikova zaznava	1
1.2.	Dejavniki zaznavanja.....	2
1.3.	Raznolikost razumevanja družine.....	3
1.4.	Spremembe družine v postmoderni in posledično spremenjena vloga socialnega dela.....	4
2.	Razveza zakonske skupnosti v Sloveniji.....	8
2.1.	Pravna ureditev ločitve	8
2.1.1.	Postopek razveze na podlagi sporazuma zakoncev (64. člen ZZZDR)	9
2.1.2.	Postopek na podlagi tožbe	9
2.2.	Razveza istospolne partnerske zveze.....	10
2.3.	Pravne posledice razveze zakonske zveze v razmerju do otrok	10
2.3.1.	Varstvo in vzgoja	11
2.3.2.	Preživnina	12
2.3.3.	Stiki.....	12
2.4.	Dinamika dogajanja med partnerjema	13
2.4.1.	Dejavniki tveganja	14
2.4.2.	Varovalni dejavniki.....	14
2.4.3.	Koncept odpornosti.....	14
3.	Delo socialnih delavcev ob razvezi	17
3.1.	Delo na dveh ravneh z družino ob razvezi znotraj konteksta delovnega odnosa	17
3.2.	Transformacija družine skozi razvezo po M. Robinson	19
4.	Problem.....	21
4.1.	Raziskovalna vprašanja	22
5.	Metodologija.....	24
5.1.	Vrsta raziskave.....	24
5.2.	Merski instrument.....	24
5.3.	Opredelitev enot raziskovanja	25
5.4.	Zbiranje podatkov	25
5.5.	Obdelava in analiza podatkov.....	25
6.	Rezultati.....	27
7.	Razprava	43
8.	Dodatni razmislek o kompleksnosti dela socialnih delavcev z družino ob razvezi.....	58
9.	Sklepi.....	61
10.	Predlogi.....	63
11.	Seznam virov	65
12.	Povzetek	67
13.	Priloge.....	69

Kazalo slik

Slika 1.1: Število razvez v obdobju 2010–2015	5
---	---

1. Razumevanje družine

Razumevanje, kaj je družina, je odvisno od naših osebnih predstav in prepričanj. Vsak posameznik razvije njemu lastna prepričanja, na podlagi katerih razume svet okoli njega in si ga tudi osmisli. Dandanes se namreč pojavlja vprašanje, kaj oz. kdo sestavlja družino. Definicija/-e družin/-e je izjemno aktualno družbeno vprašanje, »pravega« in enoznačnega odgovora na to vprašanje pa po mojem mnenju nikakor ni.

Na kratko bom predstavila, na kakšen način se oblikujejo temeljna osebna prepričanja posameznika, kamor spada razumevanje odgovorov na vsa bistvena najprej eksistencialna vprašanja o smislu bivanja in nadalje tudi vprašanj, ki se nanašajo na razumevanje družbenega dogajanja in družbenih konstruktov, kamor bi sama uvrstila tudi družino oz. vprašanje, kaj družina je.

1.1. Opazovanje in posameznikova zaznava

Dva pomembna pojma, ki sta zame ključna, da bi lahko razumeli, zakaj v današnjem času obstaja toliko med seboj različnih pogledov na to, kaj sploh družina je, tako med laično javnostjo kot tudi med sociologi in ostalimi posamezniki, ki se ukvarjajo z družino, sta opazovanje in zaznavanje.

Zaznavanje je temeljna sestavina čutnega izkustva [...]. Označuje pretežno trenutni psihofizični akt, »opazovanje« pa je daljši proces. Oba se nanašata na dejavnost človekovih čutil, v posledici možganov in same duševnosti, ko pridejo čutila v stik z ustreznimi dražljaji iz okolja (Ule, 2001: 229).

Tako zaznavanje kot tudi opazovanje torej zajemata našo lastno, človekovo aktivnost, interpretacija te zaznave pa se odvija v posameznikih zelo različno.

Videti stvari ni samo sprejemanje, ampak nekaj, kar ustvarimo, le da to ustvarjanje pripada mehanizmu, do katerih nimamo zavestnega dostopa in ki jih ne moremo miselno kontrolirati. [...] Iz množice dražljajev moramo izločiti samo zanesljive informacije o fizičnem zunanjem svetu. Osnovno vodilo za to dejavnost je spoznavanje predmetov v zunanjem svetu, ki temelji le na vzorcih dražljajev, ki jih dobiva vizualni mehanizem (Miščević, Markič, 1998: 37).

Moja interpretacija tega je, da moramo v svetu, kjer je okoli nas množstvo informacij, »izluščiti« tiste bistvene, zato da lahko preživimo in delujemo. Kateri dražljaji so za nas pomembni in kako si jih bomo interpretirali, pa je odvisno od mnogih dejavnikov, ki jih predstavljam v nadaljevanju. Sama na tem mestu dodajam še idejo konstruktivizma, ki mi pomaga razumeti, da je pojem družine naša lastna interpretacija »nečesa kot družine« in nikakor ne registracija neke zunanje resničnosti. Ideja konstruktivizma pravi, »da ne moremo pristopiti k zunanji stvarnosti brez lastne izkušnje in zato ne moremo 'določiti' odgovora, ali naša konstrukcija odgovarja zunanji 'stvarnosti', tisti, ki obstaja neodvisno od nas« (Štajduhar, 2010: 33).

1.2. Dejavniki zaznavanja

Na človekove lastne predstave in zaznave vplivajo zelo različni dejavniki, o katerih je govoril Ornstein (1973). Dejavniki, ki zavzemajo bolj mikro raven posameznika, so posameznikove individualne potrebe, namere; njegove pretekle izkušnje in posameznikovo pričakovanje prihodnjih dogodkov. Zagotovo pa na zaznavo vplivajo tudi psihološki dejavniki, kot so trenutna čustva, motivacija, pozornost ... posameznika. Drugi dejavniki, ki jih razumem kot širše družbene dejavnike, so vpliv časa, prostora bivanja, vpliv širšega in ožjega socialnega ter tudi kulturnega konteksta (povzeto po Naranji 1973).

Na eni strani so oblikovalke zaznave posameznikove individualne značilnosti, vendar hkrati na oblikovanje posameznikovih konstrukcij vedno vpliva tudi okolje, v katerem posameznik živi. Znotraj širšega socialnega in kulturnega okolja se oblikujejo dominantni diskurzi, ki govorijo o tem, kaj je »(ne)zaželeno«, »(ne)moralno«, »(ne)pravilno« ... Dominantni diskurzi o tem, kaj je »prava« družina, se članom družbe sugerirajo prek medijev, prek znanja, ki ga posredujejo izobraževalni sistemi, prek socializacije v primarni družini, kjer se vzorci komunikacije in učenja prenašajo iz roda v rod ... Vse to vpliva na to, kako družinski člani vidijo sebe, druge, kako komunicirajo in razmišljajo ter se v skladu s tem vedejo. Postavlja se mi vprašanje, kako poteka proces oblikovanja lastne posameznikove identitete, ki je po mojem mnenju eno izmed pomembnih vprašanj, o katerem je težko razmišljati brez upoštevanja družbene, makro ravni:

Prevladujoče definicije identitete bi lahko razvrstili na dimenziji, ki bi se raztezala med znotraj in zunaj. Prva skupina definicij je osredičena okrog notranjih procesov v posamezniku kot izvoru istosti in identičnosti v času. Na drugi strani kontinuuma se

koncepti identitete osredotočajo na kulturalne in družbene strukture in konvencije, ki vplivajo na to, kakšni smo za druge in sebe. Nekje v sredini dimenzije so bolj interakcijske definicije, ki v svojih definicijah preigravajo psihološko notranjost s sociokulturnim kontekstom (Ule, 2009: 85).

Raziskovanje individualnih razlik na mikro ravni je tesno povezano z raziskovanjem osebnostnih lastnosti. »Psihologija individualnih razlik ali diferencialna psihologija se tako usmerja k dvema povezanima ciljema, k proučevanju osebnostnih lastnosti (potez, dimenzij) in k proučevanju posameznikov« (Musek, 2010: 37).

Na podlagi tega dognanja so se v psihologiji oblikovale tipologije osebnosti, ki sicer vsebinsko niso predmet moje naloge, kažejo pa na izjemno kompleksnost razumevanja posameznika kot osebnosti in hkrati prikažejo individualne značilnosti kot vzrok raznolikosti pogledov na družino.

1.3. Raznolikost razumevanja družine

Z zelo strnjeno predstavitvijo procesa oblikovanja temeljnih človekovih prepričanj sem želela prikazati razumevanje, zakaj v današnji družbi obstaja toliko težav glede enotne definicije družine in toliko različnih predpostavk o družini. Za ponazoritev raznolikosti naj citiram odstavek iz knjige, ki je zapis proučevanja družinskega življenja slovenskih sociologinj:

Veliko družboslovcev je zato mnenja, da je kljub raznovrstnosti družinskih oblik jedrna oblika še zmeraj tista, ki v vseh družbah najbolje urejuje človeško reprodukcijo in socializacijo. [...] Takim stališčem so nasprotovali številni antropologi z dokazi o tem, kako številna ljudstva živijo brez konjugalnih vezi, in predvsem, kako pogosto poteka socializacija v odsotnosti (biološkega) očeta (Rener *et al.*, 2006: 23).

Gledano še nekoliko širše od ravni individuuma in procesa zaznave, ki sem ga predstavila, do razlik v razumevanju po mojem mnenju pride zaradi že omenjenih širših dejavnikov zaznave, kamor spada tudi uporaba zelo različnih teoretskih izhodišč avtorjev, ki raziskujejo družino.

V sedanjem globaliziranem času in prostoru hkrati bivajo raznolike epistemologije, različni temeljni pogledi na svet, od takih, ki razvojno segajo stoletja in več v preteklost,

do veliko mlajših, oblikovanih v zadnjih desetletjih. »Anderson (1995) navaja tradicionalni, moderni, postmoderni in novoromantični pogled« (Šugman Bohinc 2005).

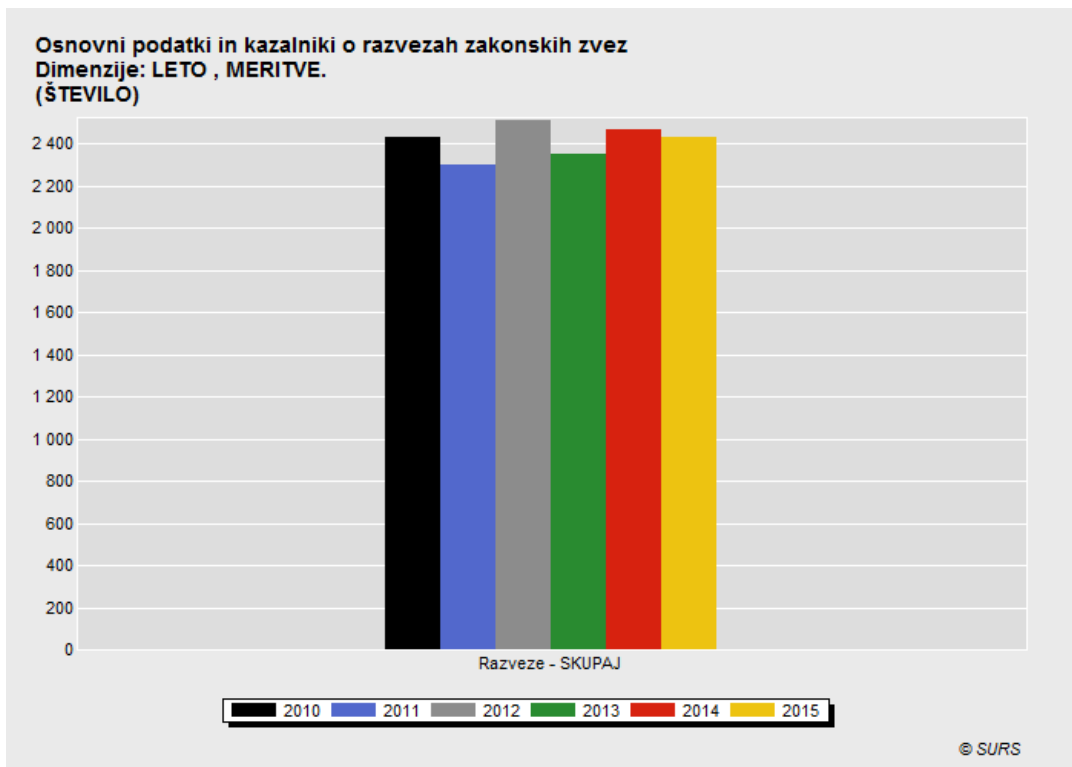
Černigoj (2003) v svojem članku, kjer razpravlja o tem, da v psihologiji obstajajo različne, med seboj izključujoče se epistemologije, sam govori o notranji epistemološki razcepljenosti, uvede Stevensovo (1998) trimodalno teorijo. Najpomembnejša za razumevanje procesa pomoči in socialnega dela, ki je v fokusu mojega raziskovanja v empiričnem delu magistrskega dela, se mi zdi njegova transformativna epistemologija, ki omogoča razmišljanje o lastni aktivnosti in njenih posledicah. To se mi zdi uporabno v socialnem delu tako za naše sogovornike v procesih pomoči kot tudi za nas socialne delavce, ki se s samorefleksijo dela učimo na podlagi lastnih izkušenj in lastnih napak.

V nasprotju z nomotetično in hermenevtično epistemologijo, ki obe predpostavljata takšen ali drugačen determinizem, vidi transformativna epistemologija človeka kot avtonomno bitje, ki se na podlagi refleksije lastnega vedenja samo odloča o svojih dejanjih (Černigoj, 2003: 98).

1.4. Spremembe družine v postmoderni in posledično spremenjena vloga socialnega dela

Družinsko življenje je v zadnjih nekaj letih področje, na katerem je prišlo do mnogih sprememb. Ključna za razumevanje teme razvez, na katero se osredotočam v svoji nalogi, je pluralizacija družinskih potekov, ki se med drugim kaže tudi v spremembi poročnega vedenja in v pojavu visokega deleža reorganiziranih in tudi enostarševskih družin, sploh v primerjavi s preteklostjo (povzeto po Švab, 2001: 80–81).

V tabeli na sliki 1.1 prikazujem aktualne podatke o številu razvez po posameznih letih v obdobju 2010–2015. V letu 2016 se je razvezalo 2.531 zakonskih zvez ali za 4,1 % več kot v letu 2015. Povprečna starost moža ob razvezi je bila 46,3 leta, povprečna starost žene ob razvezi pa 43,4 leta (SURS, 2017).

Slika 1.1: Število razvez v obdobju 2010–2015

Renner et al. (2006: 64) glede sprememb v postmoderne pravijo, »da spremembe ne pomenijo prehoda od modernega družinskega modela h konsolidaciji nekega »postmoderne« modela, ampak uveljavljanje spreminjanja in raznolikosti kot temeljnega načela delovanja družine«. Po njihovem naj se ljudje, ki se z raziskovanjem družine ukvarjajo, namesto osnovnega vprašanja, kaj družina je, raje posvetijo vprašanju, kaj v družinah počnemo (povzeto po *op cit.*: 26).

Ta sprememba fokusa od definicije družine k vprašanju raziskovanja družinskega življenja in osredotočanje na vprašanje, kako družina živi v sedanjosti in kako bo zmoгла (pre)živeti v prihodnosti, je tudi en izmed spremenjenih fokusov dela socialnega delavca v postmodernem razumevanju podpore in pomoči. V preteklosti socialni delavci niso imeli dovolj psiholoških in socioloških znanj o delu z družino, zato je bila njihova glavna funkcija predstavljena kot nudenje materialne pomoči. Današnje vlogo socialnega dela sama razumem v smislu vzpostavljanja in grajenja odnosa, ki temelji na zaupanju in nato postopnem delu z družino skozi izvorni delovni projekt pomoči. Socialni delavec tako ne ugotavlja, katere vrste družine so »funkcionalne« oz. »disfunkcionalne«, temveč se osredotoča na skupno delo s posamezniki in skupnostmi, ki same sebe razumejo kot družina.

Socialni delavec tako skupaj z družino raziskuje značilnosti družinskega življenja in se pridruži družini, kjer in kakor je definirala samo sebe. [...] Naloga socialnega dela z družino, ki je prišla po podporo in pomoč, je skupaj z njo raziskati, kakšne spremembe potrebuje, da bi lahko rešila svoje stiske in uresničila svoje možnosti (Čačinovič Vogrinčič, 2006: 17).

O podobnem piše tudi Walsh (2003: 13–14), ki dodaja še koncept odpornosti, ki ga bom predstavila v nadaljevanju naloge. Pravi, da je treba narediti korak od mita prepričanja o idealizirani »tradicionalni družini« kot edinem mogočem modelu oz. obliki zdrave družine k razumevanju, da so za »zdravo« delovanje in odpornost družine odločilni družinski procesi.

V tako veliki kompleksnosti dela z vsemi družinskimi člani in obstoju različnih prepričanj, kaj »prava« družina je, za družine podpora in pomoč nikakor ne more biti učinkovita, če socialni delavci svoj čas namenijo vprašanju, s kakšnimi družinami bi najraje in najlažje delali. Sama menim, da socialni delavec, ki se pri svojem delu osredotoča na to, kaj družina je in kaj ni, ali pa da je npr. vaje sodelovanja »le s funkcionalnimi« družinami, nikakor ne prispeva k preseganju predsodkov, ampak na ta način prispeva le k njihovem utrjevanju. Posledično se pod vprašaj postavlja strokovnost ravnanja in dela, saj je opozarjanje na kršitve antidiskriminatornega dela ustanove ali socialnega delavca, do katerega lahko pride le tako, da socialni delavec to ravnanje prepozna in ga ozavesti, ena izmed delovnih nalog, zapisana tudi v Kodeksu etike socialnih delavk in delavcev Slovenije (2006: 6. člen):

Delo socialne delavke/delavca mora biti antidiskriminatorno usmerjeno, kar pomeni:

- da pri svojem delu uporabnikov ne sme izključevati, omejevat ali zapostavljati na podlagi rase, barve kože, spola, narodnostnega ali etničnega porekla, gmotnega in družbenega položaja, življenjskega stika, seksualne ali idejne usmerjenosti, morebitne socialne označenosti, zmanjšanih duševnih oz. telesnih sposobnosti;
- da zavrne kakršnokoli sodelovanje v postopkih, ki niso v skladu z načelom iz zgornje alineje;
- da na kršitve načela iz prve alineje opozarja zlasti svoje koleg(ic)e, vodstvo ustanove, v kateri se to zgodi, po potrebi pa o tem obvesti tudi pristojno ter širšo javnost.

Kot sem omenila že v začetnem delu svoje naloge, pri razumevanju družine sama izhajam iz socialnega konstruktivizma, ki družino razume kot umetno ustvarjen družbeni konstrukt in ne kot »naravno celico družbe«, kot jo poimenujejo nekateri drugi avtorji. Menim, da obstajajo zelo raznolike oblike družine, medtem ko se mi pri delu v socialnem delu zdi ključnega pomena, da se ljudem in družinam, s katerimi sodelujemo, pridružimo pri tem, da povedo, kdo in kaj je njihova družina. Na ta način upoštevamo njihovo lastno zaznavo sveta in pomembnih drugih v njihovem življenju, ki je nastajala skozi celotno njihovo življenje, upoštevajoč vse dejavnike, ki na nastanek te zaznave vplivajo in sem jih že predstavila. Načrtovanje izvirnih delovnih projektov pomoči skupaj z ljudmi, ki sami sebe razumejo kot družino, postmodernemu socialnemu delu da smisel in strokovnost. Več o vzpostavljanju delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči, ki sta v sodobnem socialnem delu ključna za delo socialnega delavca, sem zapisala v poglavju, v katerem predstavljam delo socialnih delavcev ob razvezi.

2. Razveza zakonske skupnosti v Sloveniji

Glavni fokus dela socialnih delavcev, zaposlenih na centrih za socialno delo pri delu z družinami, je sodelovanje s partnerjema, ki sta v procesu razveze glede pravnega postopka. Sama sem se v empiričnem delu osredotočila na samo raziskovanje procesa pomoči, ki poteka vzporedno s pravnim postopkom razveze, zato bom v nadaljevanju najprej predstavila potek postopka na podlagi zakona in pooblastil, ki jih CSD-ji ob tem imajo, v kasnejšem poglavju naloge pa bom pisala tudi o delu socialnih delavcev na t. i »dveh ravneh«.

Na podlagi mojega širšega razumevanja družine, ki sem ga predstavila v prejšnjem poglavju, sem v to poglavje vključila tudi postopek razveze pri istospolnih registriranih partnerskih skupnostih, kjer je nedavno prišlo do izenačitve pravic. Ena izmed pomembnih tem, ki je hkrati tudi eno izmed pooblastil CSD-jev ob razvezi, je vprašanje, kako bosta v prihodnosti potekala vzgoja in skrb za otroka/otroke, zato v to poglavje vključujem tudi temo pravnih posledic razveze v razmerju do otrok, saj se projekt starševstva kljub razvezi nadaljuje tudi po tem, ko se starša razvežeta.

2.1. Pravna ureditev ločitve

Pravna ureditev ločitve je razveza zakonske skupnosti (angl. divorce), to je pravni akt, sodba sodišča o prenehanju pravnega razmerja zakonske zveze, če sta se partnerja poročila in sklenila zakonsko zvezo, z zakonom urejeno življenjsko skupnost moža in žene (Andrejčič, 2014: 25).

Trenutno veljavna zakonodaja, ki ureja področje ločitev in razvez – Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih –, opredeljuje edini razvezni razlog (kot posledico nastalega stanja v zakonski zvezi, ki pravno formalno vodi v ločitev) »nevzdržnost zakonske zveze«.

O ločitvi se lahko odloči sporazumno med zakoncema, ki sta še v obstoječi zakonski zvezi ali pa se v postopek razveze vključi sodišče. Na podlagi tega ločimo:

- razvezo zakonske skupnosti na podlagi *sporazuma* zakoncev,
- razvezo zakonske skupnosti na podlagi *tožbe*.

Kako razveza poteka v nadaljevanju, torej kakšen je njen potek, je odvisno od vrste razveze. Zaradi razlik bom posebej opisala postopek pri razvezi na podlagi sporazuma in posebej na podlagi tožbe.

2.1.1. Postopek razveze na podlagi sporazuma zakoncev (64. člen ZZZDR)

1. Zakonca se morata najprej sporazumeti o vseh bistvenih vprašanjih, ki se tičejo obeh in so v postopku razveze v ospredju:
 - delitev skupnega premoženja; vprašanje stanovanja; preživljanje zakonca, ki nima sredstev za preživljanje in brez svoje krivde ni zaposlen (nujen notarski zapis v izogib nesporazumom);
 - v primeru, da imata skupne otroke, morata doseči sporazum o vzgoji, varstvu in preživljanju skupnih otrok ter poleg tega o stikih z drugim staršem.
2. Vse te dokumente in obrazec za sporazumno razvezo pošljeta zakonca, ki želita razvezo, na sodišče.
3. Sodišče je dolžno pridobiti mnenje CSD-ja (68. člen ZZZDR). Ta je dolžan zakonca povabiti na razgovor (70. člen ZZZDR). V primeru, da se ne udeležita, se šteje, da je predlog za sporazumno zvezo umaknjen (71. člen ZZZDR).
4. Hkrati z mnenjem CSD-ja je dolžno pridobiti tudi mnenje otrok/-a. 78. člen ZZZDR določa, da ga upošteva v primeru, ko je otrok sposoben razumeti pomen in posledice izjave svojega mnenja.
5. CSD izdelava mnenje in pošlje nazaj na sodišče.
6. Sodišče mnenja ni dolžno povsem upoštevati, če meni drugače kot CSD. Lahko izda sodbo in potrdi vse sporazume in tako razveže zakon/lahko predlaga staršem, da izdelata nov sporazum, če meni, da ta ni v korist otrok/-a.

2.1.2. Postopek na podlagi tožbe

1. Vložiti tožbo za razvezo zakonske zveze na sodišče, kjer mora biti naveden in utemeljen razvezni razlog.
2. Sodišče vključi CSD, da ta opravi svetovalni razgovor (ponovno to določa 68. člen, ki v nadaljevanju v 71. členu določa tudi nujnost osebne udeležbe tožnika, saj v primeru neudeležbe tožnika velja, da je tožba za razvezo umaknjena).

3. CSD mnenje izdelava in pošlje na sodišče. Sodišče je dolžno upoštevati otrokovo mnenje v primeru, ko je otrok razsoden (otrokova pravica). Odloči torej o razveznem razlogu in varstvu, vzgoji in preživljanju njunih skupnih otrok (78. člen ZZZDR). Po uradni dolžnosti sodišče ne odloča o preživljanju zakonca, razen v primeru, ko to zakonec zahteva.
4. Sodišče izda sodbo in razveže zakonsko zvezo.

2.2. Razveza istospolne partnerske zveze

Zavedati se je treba, da so istospolne partnerske zveze postale del vsakdana. To je realnost, katero je treba sprejeti in prenehati z diskriminacijo. Kako pa je to področje pravno urejeno v primeru razveze, pa na kratko v nadaljevanju.

Na novo je začel veljati Zakon o partnerski zvezi (Uradni list RS, št. 33/16). Z dnem začetka uporabe tega zakona je prenehal veljati Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti (Uradni list RS, št. 65/05, 55/09 – odl. US in 18/16 – odl. US), uporablja pa se še šest mesecev po začetku uporabe novega zakona. Registrirana istospolna partnerska skupnost se z novim zakonom šest mesecev po dnevu začetka uporabe preoblikuje v partnersko zvezo, razen če partnerja pred matičarjem podata izjavo, da ne želita preoblikovanja registrirane istospolne partnerske skupnosti v partnersko zvezo, registrirana istospolna partnerska skupnost tako preneha z dnem njune izjave (5. člen ZPZ). Sklenjena partnerska zveza ima na vseh pravnih področjih enake pravne posledice, kot jih ima zakonska zveza. Nesklenjena partnerska zveza pa ima enake pravne posledice kot zunajzakonska skupnost in ima enake pravne posledice, kakor če bi bila partnerska zveza sklenjena (3. člen ZPZ). Za prenehanje partnerske zveze se smiselno uporabljajo določbe o prenehanju zakonske zveze, kot jih določa zakon, ki ureja zakonsko zvezo. Za razmerja med razvezanima partnerjema partnerske zveze se smiselno uporabljajo določbe o razmerjih med razvezanima zakoncema, kot jih določa zakon, ki ureja zakonsko zvezo (4. člen ZPZ).

2.3. Pravne posledice razveze zakonske zveze v razmerju do otrok

Glede na to, da je pomembna naloga socialnega delavca, ki dela s partnerjema, ki sta v procesu razveze, ta, da zavaruje korist otroka/otrok, želim v nadaljevanju predstaviti, kako se na podlagi zakona urejajo stiki s staršem, ki je odšel, kako je s preživnino, vzgojo in

varstvom. Razveza prinaša v otrokovo življenje ogromno spremembo, zato želim predstaviti, kako so v zakonu opredeljena ravnanja socialnih delavcev, ki na CSD-jih delajo na tem področju.

Če se zakonca lahko razvežeta kot partnerja, se od otrok ne moreta, zato je še toliko bolj pomembno, koliko dogovorov bosta zmogla o nadaljnji skrbi za (mladoletne) otroke. Glavno vodilo v postopkih razveze je *korist otrok*. Slednja po 5. a členu ZZZDR pomeni zadovoljevanje njegovih materialnih, čustvenih in psihosocialnih potreb z ravnanjem, ki ga okolje sprejema in odobrava in ki kaže na njihovo skrb in odgovornost do otroka, ob upoštevanju njegove osebnosti in želja.

Slovenija je kot članica Sveta Evrope in kot članica Evropske unije tudi zavezana k spoštovanju številnih mednarodnih dokumentov, še posebej Konvencije o otrokovih pravicah, ki ščitijo pravice otrok.

Kadar gre za *sporazumno* razvezo zakonske zveze, se zakonca po 105. členu ZZZDR sporazumeta o varstvu in vzgoji, preživljanju skupnih otrok ter o njunih stikih z otrokom, pri tem sodišče presodi, ali je sporazum staršev glede vzgoje in varstva, preživljanja in stikov v skladu s koristjo otrok. Sodišče upošteva tudi otrokovo mnenje, kolikor ga je le-ta zmožen izraziti in ga razumeti. Če predlagan sporazum torej ustreza tudi koristi otrok, se ločitveni postopek na ta način lahko zaključi.

Kadar pa gre za razvezo zakonske zveze na podlagi *tožbe* zaradi nevzdržnosti, sodišče po 78. členu ZZZDR odloči tudi o varstvu, vzgoji in preživljanju skupnih otrok ter o njihovih stikih s starši. Preden sodišče o tem odloči, mora ugotoviti, kako bodo otrokove koristi najbolj zagotovljene (s pomočjo mnenja centra za socialno delo in otrokovega mnenja, če ga je sposoben izraziti in ga razumeti). Tudi v tem primeru pa se lahko starša sporazumeta o vzgoji in varstvu skupnih otrok v korist otrok.

2.3.1. Varstvo in vzgoja

O varstvu in vzgoji se starša lahko sporazumeta na naslednje načine:

- da imata oziroma oba obdržita varstvo in vzgojo otrok;
- da bodo vsi otroci v varstvu in vzgoji pri enem od njiju;
- da bodo eni otroci pri enem, drugi pri drugem od njiju.

Če se starša tudi ob pomoči centra za socialno delo ne sporazumeta o varstvu in vzgoji otrok, odloči sodišče na zahtevo enega ali obeh staršev, da so vsi otroci v varstvu in vzgoji

pri enem od njiju ali da so eni otroci pri enem, drugi pri drugem od njiju. Sodišče lahko po uradni dolžnosti tudi odloči, da se vsi ali nekateri otroci zaupajo v varstvo in vzgojo drugi osebi. Preden sodišče odloči, mora glede otrokove koristi pridobiti mnenje centra za socialno delo. Sodišče upošteva tudi otrokovo mnenje, če ga je otrok izrazil sam ali po osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral in če je sposoben razumeti njegov pomen in posledice (105. člen ZZZDR).

2.3.2. Preživnina

Starši so dolžni preživljati otroka do polnoletnosti oziroma do 26. leta – v primeru šolanja otroka v okviru svojih materialnih in pridobitnih zmožnosti, tako da je zagotovljen otrokov celostni razvoj. Starš, ki nima pravice in dolžnosti vzgoje in varstva, ima dolžnost plačevanja preživnine, torej je en od staršev skrbnik – otroka neposredno preživlja, drugi pa ima stike in obvezo plačevati preživnino. Zakonca se v ločitvenem postopku o preživljanju otrok sporazumeta s sklenitvijo sporazuma o preživljanju otroka, ki mora biti sklenjen pred sodiščem, ki preveri, ali je sporazum v korist otroka, in na podlagi tega predlog za izdajo sklepa potrdi ali zavrne.

Če starša nista dosegla sporazuma niti sama niti s pomočjo centra za socialno delo, lahko zahtevata, da o tem odloči sodišče. Sodišče pri tem pridobi mnenje centra za socialno delo.

Preživninska obveznost je podana tako v primeru zakonske zveze kakor v primeru izven zakonske zveze, kar pomeni, da ni vezana na formalnost sklenitve zakonske zveze.

Preživnina se odmeri glede na potrebe upravičenca – otroka, tako da je primerna za zagotavljanje uspešnega telesnega in duševnega razvoja otroka ter materialne in pridobitne zmožnosti zavezanca. Če imata zakonca več otrok, se preživnina določi za vsakega otroka posebej. Preživnine se enkrat letno uskladijo z indeksom rasti cen življenjskih potrebščin v Republiki Sloveniji. Preživnina torej ni določena za vedno in fiksno, ampak se lahko tudi spremeni, poviša ali zniža. Praviloma se plačuje v denarju.

2.3.3. Stiki

Pri odločanju o stikih je bistvena korist otroka in starša si morata prizadevati za to, da se o načinu izvrševanja stikov sporazumeta. Kadar gre za razvezo zakonske zveze na podlagi sporazuma, morata zakonca predložiti sporazum o stikih, kar sodišče vnese v

sodbo o sporazumni razvezi. Če pa se o tem ne sporazumeta, odloči sodišče na predlog enega ali drugega od staršev, pri čemer morata zakonca sodišču predložiti dokazilo centra za socialno delo, da sta že o tem skušala doseči sporazum.

Otroku stiki niso v korist, če pomenijo za otroka psihično obremenitev ali če se sicer z njimi ogroža njegov telesni in duševni razvoj.

Otrok ima pravico do stikov z obema staršema. Če je potrebno varovanje otrokove koristi, sodišče lahko pravico do stikov tudi odvzame ali omeji. Otrokova pravica je tudi pravica do stikov z drugimi osebami, s katerimi je družinsko povezan in osebno navezan, če niso v nasprotju z otrokovo koristjo.

Če je otrok sposoben izraziti svoje mnenje in razume pomen in posledice svojih dejanj, sodišče ugotavlja tudi njegovo mnenje in mnenje centra za socialno delo. Otrok svoje mnenje lahko izrazi sam ali po osebi, ki ji zaupa.

2.4. Dinamika dogajanja med partnerjema

V svoji nalogi se mi zdi pomembno, da predstavim možne dejavnike, ki lahko prispevajo k temu, da se partnerja razvežeta. Na ta način želim predstaviti kompleksnost družinskega dogajanja pred samo razvezo oz. dinamike med partnerjema, ki lahko vodi do tega, da en izmed partnerjev ne zmore več in želi razvezo. Walsh (2003) v zvezi z dejavniki tveganja piše o »poročni nestabilnosti«. Dejavnikov ne predstavljam v smislu iskanja »indikatorjev«, na podlagi katerih družino oz. par po nepotrebnem dodatno stigmatiziramo, ampak zato, da prikažem, katere možne delovne teme so lahko izhodišče za začetek skupnega izvirnega delovnega projekta pomoči v primeru, ko želita nekaj spremeniti in poiščeta pomoč, preden se odločita za razvezo.

Varovalni dejavniki so tisti dejavniki, na podlagi katerih lahko socialni delavci skupaj z družinami raziskujejo, ubesedijo in tako naredijo razvidno, kateri so v konkretni družinski situaciji dejavniki odpornosti, ki pomagajo preživeti pri soočanju z izzivi, ki jih prinese razveza. Tukaj vidim vlogo socialnih delavcev predvsem pri tem, da sami najprej sploh prepoznajo vire moči posamezne družine in članov, potem pa s svojimi ravnanji pomagajo družini, da jih skozi proces pomoči prepoznajo kot pomembne tudi družinski člani sami in jih s pomočjo socialnega delavca krepijo.

2.4.1. Dejavniki tveganja

Walsh (2003) veliko pozornost kot možnim dejavnikom tveganja za razvezo daje interakcijskem vzorcem med partnerjema in osebnim značilnostim partnerjev. Navaja, da različni avtorji (Gottman & Notarius, 2001; Hetherington, 1999; Hetherington & Kelly, 2002) pišejo o tem, da se tveganje poveča, če je v partnerski zvezi veliko nezavzetosti, obrambe z molkom, stopnjevanja negativnih čustev, preziranja, zanikanja in obtoževanja. Veliko večje tveganje za razvezo je tudi, če imata zelo različne poglede na družinsko življenje ali če obstaja spolna nezadovoljitev med partnerjema. Težave lahko nastopijo tudi v primeru, da je en izmed partnerjev že prej imel težave z osebnim prilagajanjem (zloraba alkohola, drog, težave v duševnem zdravju) (povzeto po Walsh, 2003: 99).

Glavni dejavniki tveganja so tako predvsem škodljivi komunikacijski vzorci. Menim, da v primeru, ko prideta partnerja po pomoč pred odločitvijo za razvezo, je tema medsebojne komunikacije ena izmed pomembnejših, možnih delovnih tem.

2.4.2. Varovalni dejavniki

Varovalni dejavniki ob razvezi so na drugi strani nasprotni dejavnikom tveganja – tako je pri možnih varovalnih dejavnikih velik poudarek na komunikaciji med partnerjema in pogovoru, ki prinese možne izide za oba (nikakor samo za enega izmed njiju). Starejša literatura navaja, da sta raven intimnosti in zavezanosti eden izmed najboljših napovedovalcev trajnosti partnerskega in zakonskega odnosa (Musek, 1995: 138).

Sama varovalne dejavnike razumem v smislu prepoznavanja odpornosti družine in njene krepitve. Pri tem je vloga socialnega delavca najprej ta, da koncept odpornosti teoretično dobro pozna, v nadaljevanju pa skupaj z družino raziskuje koncept odpornosti v praksi. V nadaljevanju zato v posebnem poglavju bolj podrobno predstavljam koncept odpornosti, ki spada v postmoderno paradigmo razumevanje podpore in pomoči v socialnem delu.

2.4.3. Koncept odpornosti

Koncept odpornosti je koncept, ki je v socialnem delu v tesni povezavi s krepitvijo moči in ravnanjem socialnega delavca iz perspektive moči:

Navadno se priložnost za prepoznavanje virov in razvijanje sodelovanja na temelju koncepta odpornosti (npr. Walsh, 2003, 2006; Maholmes, 2014; Moore, 2014; Farrell, Bowen & Goodrich, 2015) odpre takrat, ko se v procesih podpore in pomoči uspemo srečati z ljudmi in ne zgolj z njihovimi problemi (Mešl, Kodele, 2016: 53).

Za dosledno uporabo koncepta odpornosti mora socialni delavec najprej dobro spoznati družino. Spoznavanje se lahko zgodi le ob predpostavki, da se vzpostavi delovni odnos sodelovanja in izvirni delovni projekt pomoči, ki ubesedi proces in ne samo en pogovor.

O pomenu odnosa piše tudi Mešl (2013: 351) v svojem članku, kjer izhaja iz predpostavke,

da sodobni koncepti socialnega dela, po katerih procese podpore in pomoči soustvarjamo z vsemi udeleženi v izvirnem delovnem projektu pomoči, preprečujejo in odpravljajo naučeno nemoč in krepijo odpornost. Gre za novo izkušnjo odnosa, ki lahko preprečuje naučeno nemoč in krepi odpornost.

Vprašanje, kakšen odnos vzpostaviti, da se bo krepila posameznikova odpornost, pa ostaja odprto. Sama odnos v socialnem delu razumem kot odnos, za katerega si mora socialni delavec vzeti čas tako, da z družino najprej sklene dogovor o sodelovanju, kjer ubesedi vloge vseh sodelujočih, vključno s svojo, ubesedi čas, prostor in način skupnega dela z družino v prihodnosti. Tako vzpostavi okvir in temelj za izvirni delovni projekt pomoči z vsako družino posebej in vsakokrat na novo. Poleg tega se mi zdi nujno, da že takoj na začetku upošteva koncept etike udeležnosti. Le-ta v ospredje daje poudarek na vlogah sodelujočih v delovnem odnosu. Če le-te niso enakovredne, potem ima po mojem mnenju uporabnik vseskozi občutek, da imajo strokovnjaki moč, da lahko rešijo njegov problem. Na ta način ne prevzame odgovornosti in nadzora nad svojim življenjem, kar ga posledično vseskozi potiska v odnos soodvisnosti, človek pa tako še vedno ostaja v okvirjih lastne nemoči, znotraj katere se nikakor ne krepi človekova odpornost.

Odpornost družine lahko socialni delavci raziskujejo skozi pogovor, ki prinese več razvidnosti družinskega dogajanja. Teme, ki jih socialni delavci naslavljajo, ko želijo raziskati odpornost družine kot celote in družinskih članov, so po Walsh (2003: 24) naslednje:

- družinski sistemi prepričanj:

- »Osmišljanje nesreč, težav: izkušnje nenehnih kriz, razočaranj in neuspehov lahko vodijo družine do pesimističnih pričakovanj glede prihodnosti in pesimističnega pogleda na življenje, kar še dodatno spodkoplje zaupanje in ovira uporabo kompetenc.« (Walsh, 2006: 263–264);
- pozitiven pogled na življenje;
- transcendenca in duhovnost: teme, ki jih malo sogovornikov prepozna kot vir družinske odpornosti (zavedanje, da je takšna »božja volja«). »Te teme morajo socialni delavci, če jih želijo raziskati, naslavljati bolj usmerjeno in eksplicitno.« (Mešl, Kodele, 2016: 58);
- organizacijski vzorci:
 - prožnost;
 - povezanost družine (družinski rituali);
 - socialni in ekonomski viri;
- komunikacijski procesi:
 - jasnost;
 - odprto izražanje čustev;
 - sodelovalno reševanje problemov.

Vse naštetе »delovne teme«, ki jih socialni delavec nagovori med raziskovanjem odpornosti družine, umeščamo v socialnem delu na delo na t. i »drugi ravni«. Delo na drugi ravni bom podrobneje predstavila v poglavju, ki sledi. V nadaljevanju naloge predstavljam tudi nujno delo, ki bi ga morali socialni delavci skupaj z ljudmi, ki so v postopku razveze, torej skupen projekt pomoči, opraviti in vzpostaviti okvir zanj že na prvem srečanju, teči pa bi moral vzporedno z že predstavljenim pravnim postopkom.

3. Delo socialnih delavcev ob razvezi

Tako imenovani »drug proces«, ki je v socialnem delu poleg upravnega postopka, ki je zakonsko določen in nujen, je vzpostavitev delovnega odnosa med družinskimi člani in socialnim delavcem ter njihovo skupno načrtovanje izvirnega delovnega projekta pomoči za/z družino. Po mojem mnenju je prva glavna razlika med obema procesoma, ki bi se morala zgoditi z/za družino, ta, da je upravni postopek mnogo bolj jasen in gotov, saj poteka po točno določenem postopku, medtem ko je za proces dela z družino, ko socialni delavec upošteva spretnosti vodenja pogovorov in koncept delovnega odnosa ter izvirnega projekta pomoči, značilno vnaprej manj predvideno ravnanje. Ob tem je nujno, da ima socialni delavec »orodje« za vodenje pogovora z družino, ki ga sama razumem kot dobro teoretično znanje, ki ga zna in upa uporabiti pri delu z družino. Mnogo manj določeni so v socialnem delu izidi pomoči, saj socialno delo razume izide pomoči kot enkratne in edinstvene, vsakič na novo ustvarjene skupaj z vsemi družinskimi člani. Druga razlika med obema nujnima procesoma, ki bi se morala z družino, ki gre skozi proces razveze, zgoditi, je razlika v zakonskem pooblastilu in na drugi strani osebni odločitvi in odgovornosti socialnega delavca. Prvi postopek razumejo socialni delavci in tudi širša družba kot »samoumeven«, saj je določen s strani zakonov (v nasprotnem primeru sledijo sankcije), CSD-ji, kjer običajno ljudje poiščejo pomoč, pa delajo na podlagi javnih pooblastil, medtem ko je drug postopek vzpostavitev delovnega odnosa in konteksta pomoči na tak način, da se sprememba v življenju družine lahko sploh zgodi, odgovornost, znanje in lastna odločitev socialnega delavca, da se bo (če sploh) ravnal in vodil z družino proces pomoči ob razvezi tako, da bo družina lahko možne spremembe najprej skupaj s socialnim delavcem na spoštljiv način raziskala, jih ubesedila in na podlagi tega preizkusila, kako je, ko se zgodijo v kontekstu družine.

3.1. Delo na dveh ravneh z družino ob razvezi znotraj konteksta delovnega odnosa

»V drugem procesu z družino vzpostavimo delovni odnos in sodelujemo v izvirnem delovnem projektu pomoči, ki nastaja v podporo družini, da bi zmogla rešiti naloge v procesu spreminjanja ob razvezi ali ločitvi« (Čačinovič Vogrinčič, 2007: 80). Po tem, ko na začetnem pogovoru z dogovorom o sodelovanju vzpostavi okvir dela, mora kasneje skozi proces dela z družino in vodenjem izvirnega delovnega projekta pomoči socialni delavec najprej sam razumeti širino možnih delovnih tem, ki temeljijo na znanju

psihologije in sociologije družine, jih prepoznati kot smiselne in uporabne za to, da jih bodo kot pomembne lahko prepoznali tudi družinski člani. Le tako lahko pride do sprememb in učenja novih vzorcev ravnanja posameznih družinskih članov, ki jih prinese izkušnja razveze.

V socialnem delu v delovnem odnosu z družino vzporedno vodimo dva procesa. »Prvi je stabilizacija za instrumentalno definicijo problema in soustvarjanje dobrih izidov. Drugi je proces raziskovanja, samoraziskovanja, soraziskovanja družine in z družino« (Čačinovič, 2006: 28). Na drugi ravni, v »drugem procesu« ob razvezi, se nagovorijo, ubesedijo teme spremenjenih vlog v družini (»vloga bivše partnerice bivšemu možu«, medtem ko vloga mame in očeta do otroka ostaja enaka). Spremembe ob razvezi so organizacijske in pomenijo spremembo v komunikaciji med partnerjema, sploh v primeru, ko se en izmed staršev z otrokom odseli in ima drugi z otrokom npr. le občasne stike.

Spremenjene vloge v družini prinesejo spremembe v statusu družine (nastanek dveh reorganiziranih družin: status enostarševske družine in razširjene družine). Kot sem predstavila že v prejšnjem poglavju, socialni delavec skupaj z družino nagovarja tudi teme komunikacije; organizacije in družinske sisteme prepričanj, ki se ob razvezi pogosto spremenijo oz. pomagajo družini preživeti v trenutkih, ko razveza za njih pomeni čustveno turbulentno izkušnjo. Hkrati se kot možna delovna tema v procesu dela nagovarja tudi »zavezništvo med staršema«, ki ga je teoretično utemeljeval T. Lidz.

Koalicija staršev oziroma enotnost in povezanost med starši pomeni, da roditelja drug drugega podpirata v svojih vlogah, da vzajemno povečujeta občutke varnosti in gotovosti. Roditelja v svojem odnosu do otroka upoštevata drug drugega in tako ustvarjata pogoj za to, da se vlogi zakoncev in vlogi roditeljev ne izključujeta, temveč dopolnjujeta (Čačinovič, 1998: 53).

Zavezništvo med staršema je v procesu razveze tema, ki jo je treba dodatno nagovoriti in ubesediti, saj v čustveni prizadetosti partnerja otroka pogosto lahko spregledata. Vprašanje, s katerim se družina sreča, je, kako za razvezo povedati otroku/otrokoma. V temi pogovora z otrokom je sporočilna vrednost za otroka bolj dragocena, če sodelujeta oba, saj se na ta način kaže njuna enotnost. Toliko večjo kompleksnost možnih delovnih tem v delovnem pogovoru prinašajo še novi partnerji, partnerice in otroci novih partnerjev. Gre torej za socialne starše in nove otroke, ki pomenijo velike spremembe z ustvarjanjem novih pravil, ritualov in meja.

3.2. Transformacija družine skozi razvezo po M. Robinson

13-fazni model M. Robinsona po mojem mnenju zelo dobro prikaže kompleksnost potrebnih sprememb, ki jih mora socialni delavec, ki dela z družino na področju razvez, dobro poznati, zato da je družini, ki gre skozi izkušnjo razveze, lahko kar najbolj v pomoč. Pomoč ob razvezi sama razumem kot proces, zato je potrebno, da sodelovanje z družino traja dlje časa, torej v različnih fazah, da ni družina po zaključku upravnega postopka »prepuščena« sama sebi in (ne)srečnim spletom okoliščin. Pri tem je vloga socialnih delavcev podpora tam, kjer družinski člani sami ne zmorejo. Na tem mestu se mi zdi smiselno tudi poudariti, da ne gredo vse družine enako skozi vseh 13 faz, saj niti dve razvezi družine ne potekata na popolnoma enak način. Nekatere izmed družin npr. nikoli niti ne postanejo »prave dvojedne družine«, kot Robinson razume pod 13. fazo.

Faze predstavljam v nadaljevanju (Robinson, 1991: 126–127):

1. faza: spoznanje zloma zakona/kohabitacije: gre za sodelovanje pri odločitvi, ali znova sprejeti obvezo za nadaljevanje razmerja. Glede dinamike družine se pri 1. fazi nagovori in naredi razvidno temo sprejemanja lastnega deleža in deleža drugega pri zlomu zakona oz. kohabitacije;
2. faza: odločitev za razvezo: pomeni spoznavanje enega ali obeh partnerjev, da ni mogoče razrešiti medsebojnih napetosti. Glede družinske dinamike se mora zgoditi obojestransko sprejetje neuspeha zakona oz. kohabitacije;
3. faza: priprava in načrtovanje razpleta: prizadevanje, da bi si zmogla deliti odgovornost zdaj in v prihodnosti. Glede sprememb drugega reda sodelovanje pri vprašanju, kako povedati otrokom, se dogovoriti za nadaljnje življenje otrok (stiki, skrbništvo);
4. faza: ločitev: v tej fazi mora priti do krepiteve sostarševskih odnosov in podpore otroku, da sodeluje z obema staršema; hkrati poteka žalovanje za izgubo družine. Na drugi ravni poteka restrukturiranje zakonskega/kohabitacijskega odnosa;
5. faza: pravni proces razveze: razreševanje jeze, grenkobe, bolečine ob razvezi, ki ga partnerja razrešita skozi žalovanje. Na drugi ravni poteka preverjanje odločitve o razvezi na pravnem, finančnem, psihičnem in sostarševskem področju;
6. faza: družina po razvezi: spoznanje, da se starši ne razvežejo od otrok, zato je nujno opogumljanje otrokovih odnosov z drugim partnerjem. Glede družinske dinamike se morajo oblikovati bolj fleksibilni odnosi, ki prinesejo čim manj konfliktov.

Pride tudi do prestrukturiranja in organizacije ločenih enostarševskih gospodinjstev. Glede socialnih stikov se ponovno vzpostavijo nove socialne mreže;

7. faza: novi začetki: priti mora do spoznanja in preseganja mitov o mačehah, očimih in pastorkah. Na drugi ravni se mora priznati potrebo po sostarševstvu, kljub temu da še teče proces čustvene razveze;
8. faza: napor asimilacije: poteka razvijanje odnosov med socialnimi starši in otroki iz prejšnje zveze, za kar mora otrok »dobiti dovoljenje« staršev. Na drugi ravni pride do priznanja žalosti in predvsem ljubosumja in konfliktov lojalnosti vseh družinskih članov;
9. faza: ozaveščenost: ponovna potrditev meja med različnimi generacijami. Glede družinske dinamike se mora zgoditi priznanje biološkemu staršem, da imajo ključno pozicijo, hkrati pa se mora narediti prostor za socialno mamo oz. očeta;
10. faza: restrukturiranje: zgoditi se mora mobilizacija. Na drugi ravni mora priti do preoblikovanja razširjene družine;
11. faza: akcija: pomeni začetek sodelovanja. Začnejo se oblikovati nova pravila, meje, hierarhija, rituali;
12. faza: integracija: zgodi se, ko pride do pristnega kontakta in intimnosti v reorganizirani družini. Dopustiti je treba, da socialni oče/mama dobi takšno vlogo, da ne tekmuje z biološkimi starši niti je ne ogroža;
13. faza: odločitev za dvojedrno družino: pomeni »zadržati in spustiti«. Pomeni odpoved zadnjemu upanju, da bodo zaživel kot jedrna družina, kar pomeni tudi sprejem »pretrganega starševstva«.

Predstavljen model je razumljen zelo togo in enoznačno, zato menim, da je od vsake družine posebej odvisno, kako gre skozi proces razveze in kaj to za družinske člane pomeni. V svoji nalogi sem ga uporabila, ker menim, da zelo nazorno prikaže, da je naloga socialnega delavca ob razvezi ta, da prepozna in se zaveda kompleksnosti vsega potrebnega sodelovanja in nagovarjanja veliko raznolikost tem skupaj s člani družine. Več o tem, kaj konkretno pomeni podpora socialnega delavca družini ob razvezi v vsaki posamezni fazi, sledi v poglavju razprave, kjer bom zraven vključila tudi rezultate svoje raziskave.

4. Problem

V postopku razveze zakonske skupnosti sta partnerja povabljeni na center za socialno delo. Socialni delavci, zaposleni na centrih za socialno delo, imajo ob razvezi zakonske zveze kar nekaj nalog, ki jih morajo »opraviti po uradni dolžnosti« na osnovi zakonov. Menim, da obstaja določeno tveganje, da je na centrih za socialno delo delo usmerjeno izrazito v izvajanje postopkov in da zaradi preobremenjenosti ni časa za vzpostavitev in vzdrževanje izvirnega delovnega projekta pomoči znotraj konteksta delovnega odnosa z družino, ki se znajde v postopku razveze. Poleg centrov za socialno delo za družino ob razvezi obstaja tudi pomoč, ki jo nudijo socialni delavci, zaposleni v nevladnih organizacijah. Postmoderna paradigma socialnega dela pomoč ob razvezi razume kot delo z vsemi družinskimi člani, saj razveza prinese ogromno sprememb za vse udeležene člane družine. Spremembe in žalovanje vsak družinski član doživlja na svoj edinstven način, zato delo socialnega delavca pomeni najprej pridružiti se vsakemu udeležnemu v problemu in slišati in spoštovati njegovo doživljanje in njegovo lastno instrumentalno definicijo problema, s katero vstopa v delovni odnos s socialnim delavcem na centru za socialno delo. Zatem je naloga socialnega delavca, da je skozi izvirni delovni projekt pomoči na način delovnega odnosa in uporabe spretnosti vodenja pogovora družini v oporo tam, kjer ne zmore, zato da družinski člani skozi proces dela postanejo udeleženi v rešitvi.

Glavni raziskovalni cilj in s tem glavna tema mojega magistrskega dela je, da ugotovim, na kakšen način socialne delavke, ki delajo z družinami v procesih, vidijo podporo in pomoč, ki ju družina ob razvezi potrebuje. Zanima me, na kakšen način one same mislijo, da kot pomagajoče osebe prispevajo v izvirnem delovnem projektu pomoči, ki ga z vsako posamezno družino vzpostavijo, da udeleženi družinski člani v problemu postanejo udeleženi v rešitvi. Na podlagi tega bi želela priti do sklepov o tem, kaj v trenutnih sistemskih omejitvah sploh pomeni delati socialno delo na področju razvez in kje so možnosti za učinkovitejše delo socialnih delavcev.

Tekom celotnega študija sem dobila veliko teoretičnega znanja, ki je bilo podkrepljeno z osebnimi izkušnjami o tem, kaj pomeni postmoderno socialno delo. Raziskovanje podpore in pomoči, ki jo dobijo ljudje ob razvezi, je zame dodatna učna izkušnja o tem, kaj vse se že dela dobro, in odkrivanje možnih izboljšav pogojev dela na tem področju dela socialnih delavcev.

4.1. Raziskovalna vprašanja

1. *Raziskovanje osebnih konstrukcij socialnih delavcev o pojmih, povezanih s teoretičnimi koncepti sociologije družine*

Kako razumete pojem družine in kako samo razvezo? Kako sta se po vašem mnenju pojma spreminjala skozi čas?

2. *Raziskovanje osebnih konstrukcij socialnih delavcev o svojem delu in o pojmih, povezanih s postmodernim razumevanjem podpore in pomoči*

Kdaj družina oz. partnerja poiščeta pomoč pri vas? Kaj je takrat z njimi/njima možno narediti?

Kako razumete svojo poklicno vlogo pri delu z družinami/partnerjema v postopku razveze?

Katere metode dela uporabljate pri delu z družino/partnerjema?

Kako ste vi v pomoč ljudem ob spremembah, ki jih prinese razveza? Katere delovne teme se takrat navadno pokažejo kot pomembne?

Kako ste vi lahko v pomoč posamezniku (partnerju ali otroku), ki je v fazi žalovanja za partnerjem/izgubo družine?

Kako uspete obvladati kompleksnost dela z vsemi družinskimi člani?

Na kakšen način sodelujete z otrokom/mladostnikom, katerega starši so v procesu razveze?

Kako ravnate, ko npr. na pogovoru med partnerjema/družinskimi člani pride do obtoževanja, napadanja, zaničevanja, do umika (kjer je partner npr. tiho)?

Kaj je po vašem mnenju vaš prispevek k temu, da si nekatere družine po razvezi zelo hitro opomorejo?

Katere delovne teme pogovora so v ospredju potem, ko se »upravni postopek« zaključi?

Kako in kdaj se vaše sodelovanje z družinami zaključi? Kakšni so za vas možni dobri izidi izvirnega delovnega projekta pomoči z družinami, s katerimi delate?

Kaj bi se moralo zgoditi in kaj bi potrebovali, da bi lahko imeli pri delu z družinami, ki so v postopku razveze, občutek še večjega osebnega zadovoljstva in uspešnosti?

3. *Raziskovanje razumevanja procesa razveze in posledic razveze*

Kaj po vašem mnenju prispeva k temu, da se par razveže, oz. kateri dejavniki prispevajo k temu, da do razveze ne pride?

Kakšne so posledice razveze za družino/par?

Kakšne odločitve mora družina/par sprejeti ob razhodu?

Kakšni so odzivi posameznih družinskih članov ob razvezi?

5. Metodologija

5.1. Vrsta raziskave

Raziskava je glede na vrsto podatkov, ki sem jih zbrala, kvalitativna. Zbrala sem besedne opise, ki se nanašajo na raziskovani pojav razveze in pomoči ob razvezi. Osnovo empiričnega gradiva sestavljajo besedni opisi o tem, kako socialni delavci, ki delajo na področju razvez, razumejo družino in razvezo zakonske skupnosti. Nadalje so osnova empiričnega gradiva tudi besedni opisi o tem, na kakšen način se sodelovanje z družino vzpostavi, kako (če) socialna delavka skrbi, da se delovni projekt nadaljuje, in kakšni so izidi izvirnega delovnega projekta pomoči oz. medsebojnega sodelovanja družine, socialne delavke in drugih pomagajočih oz. drugih institucij ter kje so še priložnosti za izboljšavo dela. Besedne opise o razvezi sestavljajo še dejavniki, ki prispevajo k razvezi, posledice razveze, odločitve za družino ob razvezi in možne skrbi ob tem. Raziskava je glede na odnos do neposrednega izkustvenega gradiva empirična, saj sem prišla do novega, izkustvenega gradiva. Ena izmed opredelitev moje raziskave bi bila tudi poizvedovalna, saj sem se tekom intervjuja seznanila z osnovnimi značilnostmi procesa pomoči ob razvezi.

5.2. Merski instrument

Vnaprej sem imela pripravljena vprašanja, ki so mi bila v pomoč pri izvedbi intervjujev. Med intervjuji sem postavljala določena podvprašanja. Zastavila sem okvirna vprašanja, ki sem jih razdelila na tri glavne podteme (podrobno predstavljene v 5. poglavju), o katerih sem želela izvedeti odgovore. Moji razlogi za tako izbiro so bili naslednji: pridobiti sem želela čim bolj natančne osebne pomene, ki jih socialni delavci pripisujejo mojemu raziskovalnemu pojavu – procesu pomoči ob razvezi; poleg tega menim, da sem z intervjuji imela večjo možnost za dodatno razlago oz. postavitev dodatnih vprašanj. Tako sem v primeru, če česa nisem razumela, zaprosila intervjuvance za dodatno razlago. Hkrati menim, da so se na ta način v moji raziskavi pokazale teme, ki so jih kot pomembne definirali socialni delavci sami, ki so eksperti iz izkušenj na področju, na katerem delajo.

5.3. Opredelitev enot raziskovanja

Populacijo sestavljajo socialni delavci, zaposleni na centrih za socialno delo po Sloveniji na področju razvez in ločitev. Drugo populacijo sestavljajo socialni delavci – terapevti, zaposleni v nevladnih organizacijah, ki delajo na področju razvez.

Vzorec v moji raziskavi zajema tri socialne delavce in enega psihologa, zaposlene na različnih centrih za socialno delo v osrednji Sloveniji (Litija, Zagorje, Ljubljana Šiška). Drugi vzorec sestavlja socialna delavka – terapevtka, zaposlena v nevladni organizaciji v Celju. Vzorec je neslučajnostni, saj niso imele vse enote populacije enakih možnosti, da bi bile izbrane v moj vzorec. Intervjuvance sem izbirala po učinku snežne kepe. Izbrala sem dva začetna respondenta, ki sta me vodila do ostalih. Pri pridobivanju intervjuvancev sem imela ogromno težav, saj so bili socialni delavci zelo neodzivni.

5.4. Zbiranje podatkov

Za izvedbo in termin intervjujev sem se dogovarjala po telefonu in e-pošti z vodjami centrov oz. s socialnimi delavci, ki delajo na področju razvez. Prvi intervju sem opravila 8. 5. 2017, drugi intervju 15. 5. 2017 in tretjega 28. 5. 2017 ter nato parafraziranega poslala intervjuvanki v pregled in dopolnitev. Četrtega sem izvedla 1. 6. 2017 in petega 9. 6. 2017. Z vsemi intervjuvanci sem intervjuje opravljala v njihovih pisarnah, trajali pa so različno dolgo – od najmanj ene do največ dveh ur. Za same intervjuje so si socialni delavci vzeli ogromno časa, zato sem lahko v miru izvedla intervjuje. En izmed intervjujev je potekal bolj v obliki pogovora in izmenjave mnenj in izkušenj, ostali pa so potekali bolj v obliki zastavljanja vprašanj z moje strani in odgovarjanja socialnih delavcev. Za vse intervjuje sem dobila dovoljenje za snemanje, kar mi je bilo v veliko pomoč, saj sem bila tako lažje prisotna v pogovoru.

5.5. Obdelava in analiza podatkov

Zbrane podatke, ki sem jih dobila v svoji raziskavi, sem obdelala kvalitativno. V naslednjih povedih opisujem postopek kvalitativne analize. Najprej sem dobljeno gradivo uredila – to pomeni, da sem posnete intervjuje pretipkala in jih parafrazirala (sleng, izpustila večkrat ponovljene odgovore). Sledilo je določanje enot kodiranja. Določila sem izjave, ki so se mi zdele pomembne, in opustila izjave, ki zame niso bile pomembne.

Posamezne izjave sem oštevilčila in jih podčrtala. V nadaljevanju analize sem opravila odprto kodiranje, kjer sem vsaki izjavi v tabeli določila pojem, kategorijo in nadkategorijo. Sledilo je osno kodiranje, pri katerem sem posameznim nadkategorijam pripisovala kategorije in pojme. Sledilo je razmišljanje o možnih medsebojnih povezavah in zapisovanje opomb. Na podlagi medsebojnih povezav sem napisala rezultate, sklepe in na koncu možne predloge. Celoten postopek analize je razviden iz prilog, ki so na koncu naloge.

6. Rezultati

Raziskovanje osebnih konstrukcij socialnih delavcev o pojmi, povezanih s teoretičnimi koncepti sociologije družine

Kako razumete pojem družine?

Socialni delavci razumejo družino v tradicionalnem smislu. Obstaja mnenje, da je »družina osnovna matična celica družbe«. Dva od štirih intervjuvancev sta družino razumela kot sistem, ki je medsebojno povezan. Druga dva sta govorila o jedrni družini, pri tem sta kot pomemben sestavni del družine poudarila skupne otroke. Ena izmed intervjuvank razume družino predvsem na podlagi »cikličnosti izkušnje« (*»cikel, ki se vrti iz roda v rod«*). Le-ta razume družino kot priložnost za delo na ozaveščanju lastnih bolečih vzorcev, ki so jih ljudje dobili od svojih staršev (*»izkušnje primarne družine«*) in kot priložnost za delo na spremembah posameznega družinskega člana *»starši ozavestijo svoje vzorce, svoje boleče točke in ob tem delajo globoke spremembe v sebi ali pa si ne dopustijo videti stvari drugače, globlje ter ravnajo zgolj iz svojih bolečin na enak način. Rezultati ne/napredka so vidni pri vsakem družinskem članu«*. En izmed intervjuvancev razume družino ali v ožjem ali pa v širšem smislu. Ožja definicija družine je definirana na podlagi zakona, širša pa se upošteva v posameznih primerih, ko poleg partnerjev in otrok živijo skupaj z njimi tudi npr. stari starši, takrat so pomembna tudi *»njihova opažanja«*. Trije od štirih intervjuvancev družino povezujejo s tradicionalnimi vrednotami (*»za družino se je vredno bolj potruditi«; »zaupanje med družinskimi člani«; »izgubljanje vrednosti družine zaradi individualizma«; »osnovna matična celica družbe«*). V zvezi s to temo je ena izmed intervjuvank dodala, da je v družini pomembna zadovoljenost bioloških potreb otroka, v zadnjem času pa se več pozornosti daje čustveni vezi med starši in otroci. Med socialnimi delavci obstaja tudi razumevanje, da ljudje povezujejo družino s pomanjkanjem časa v smislu, da je pomanjkanje časa za družino izgovor posameznika, da mu ni treba ozavestiti in spreminjati problemskih vzorcev, s katerimi se sreča v družini v interakcijah z ostalimi družinskimi člani (družina je v osnovi konfliktna skupina).

Kako razumete razvezo?

Razvezo socialni delavci razumejo v povezavi z odnosi. V ospredju sta partnerski odnos, ki se konča (*»konec partnerskega odnosa«*), in starševski odnos, ki po razvezi še vedno ostaja (*»trajanje starševstva«*). Pri tem obstaja tudi pogled socialnih delavcev, da je

možen razlog za razvezo vzpostavljen nov odnos z novim partnerjem oz. partnerico, ki olajša odločitev za razvezo, saj na ta način nov odnos nadomesti starega. Nekateri intervjuvanci razumejo razvezo v povezavi z odnosi med otroki in starši (*»prekinitev čustvene vezi med otroki«*; *»odnos se nikoli ne konča, ko imata partnerja otroke«*; *»kot starša bosta morala sodelovati tudi še po razvezi«*). Imajo širšo perspektivo o tem, da so do odločitve za razvezo vodile določene težave, ki sta jih partnerja občutila v odnosu (*»obstoj težav med partnerjema«*). En izmed intervjuvancev v zvezi s stopnjevanjem težav razume razvezo kot skrajno rešitev oz. odločitev, za katero se partnerja odločita, ko *»postane nevzdržno«*. Drugi dodaja, da se je treba zavedati posledic, ki jih razveza prinese za vso družino, kar je težko, saj imata partnerja takrat pred očmi le svoja doživljanja situacije. Posledice razveze, o katerih razmišljajo socialni delavci v povezavi z razvezo, so nastanek *»nove«* družine po razvezi (*»obstoj družine po razvezi v drugačni obliki«*) in *»delo s terapevtko«*, kar lahko izberem iz mnenja socialne delavke, da se več žensk kot moških odloči za delo s terapevtko po izkušnji razveze.

Kako sta se po vašem mnenju pojma spreminjala skozi čas?

Na eni strani med socialnimi delavci obstaja mnenje, da ni sprememb v razumevanju družine in razveze, medtem ko na drugi strani obstaja mnenje, da spremembe obstajajo. Spremembe obstajajo v povezavi s tem, kako so socialni delavci videli družino in razvezo na začetku svoje poklicne poti in kako po določenem času, ko so na področju razvez in ločitev delali določen čas. Spremembe so povezane s pridobivanjem dodatnega znanja po študiju (*»znanje, ki ga imam iz študija, ni dovolj za kakovostno in uspešno delo«*), in sicer o tem, da socialna delavka razume širino problemske situacije posameznika in njeno povezavo z dogajanjem v družini človeka, ki pride po pomoč (*»globlji uvid, da kar počne mladostnik, je med drugim simptom tega, kar se dogaja v družini«*; *»na začetku mojega dela je bil fokus na posamezniku in njegovem problemu z drogo«*). Pri tem so pomembne izkušnje, ki spremenijo pogled na zaznavanje problemske situacije v povezavi z družino. Poleg tega obstajajo tudi spremembe v razumevanju družine in razveze med socialnimi delavci, saj so na začetku kariere zaznavali razvezo mnogo bolj stereotipno. Zaznavali so jo tako: *»Razveza se mi je zdela, preden sem začela delati na tem področju, skrajna stvar, za katero se ljudje ne odločajo tako hitro.«* Za razliko od tega vidijo danes razvezo kot manj skrajno odločitev, za katero se partnerji odločajo hitreje. Med socialnimi delavci obstaja tudi mnenje, da je v preteklosti družina bila povezana z reprodukcijo, danes pa je bolj poudarjena čustvena vloga družine. V povezavi s tem obstaja tudi mnenje, da se je

spremenil status družine v širši družbi in razveza ni več tabu tema, kot je bila v preteklosti. Socialni delavci tudi menijo, da je število razvez narastlo in da je v preteklosti skupno vztrajanje družine v vseh situacijah bilo bolj značilno, kot je za družinsko življenje to značilno danes.

Raziskovanje osebnih konstrukcij socialnih delavcev o svojem delu in o pojmih, povezanih s postmodernim razumevanjem podpore in pomoči

Kdaj družina oz. partnerja poiščeta pomoč pri vas? Kaj je takrat z njimi/njima možno narediti?

Pri socialnem delavcu, ki dela v nevladni organizaciji in ima opravljeno dodatno strokovno izobraževanje oz. specializacijo poleg fakultete za socialno delo, je vstop v proces dela s posameznikom oz. družino drugačen kot pri socialnih delavcih, ki so zaposleni na centrih za socialno delo. Iz tega razloga socialni delavci, zaposleni na centrih za socialno delo, kot začetek procesa dela z družino razumejo, ko družina oz. par potrebuje informacije o poteku postopka razveze, pri tem jih zanimajo predvsem njihove pravice in pristojnosti, ki jih imajo institucije v primeru razveze (*»predhodno pridejo po informacije in nasvete o tem, kako poteka postopek«*). Ob tem starša zanimajo tudi nasveti socialnih delavcev o tem, kako za razvezo povedati otrokom. V stik s CSD-jem ljudje stopijo na dva načina: ali ko partnerji zaradi neznosnosti težav razmišljajo o razvezi (*»stvari že dosti daleč in je pozno«*) ali pa ko so se na podlagi terapij odločili, da zveze ne želijo več nadaljevati (*»nekaj partnerjev pride do te odločitve tudi na podlagi partnerskih terapij, ki so jih obiskovali pred tem«*). Pri tem socialni delavci poudarijo, da ljudje zelo redko pridejo pred dokončno odločitev za razvezo (*»navadno se partnerji obrnejo na CSD, ko razmišljajo o razvezi«*; *»nekateri zakonci poiščejo pomoč še pred dokončno odločitvijo za razvezo, ker želijo svetovanje glede same odločitve (ali se razvezati ali ne; so negotovi), takih sicer ni veliko«*) in šele, ko v partnerskem odnosu postane neznosno (*»stvari že dosti daleč in je pozno«*; *»pridejo, ko so se že odločili za razvezo in ne vidijo več drugega izhoda«*; *»moteč odnos«*; *»bolečina v odnosu«*). V redkih primerih, ko na CSD pridejo pred svojo dokončno odločitev za razvezo, *»se dela na obnovi zveze«*. V primerih, ko partnerja sama ne želita terapevtske pomoči (iz svetovalnic), imata pa skupne otroke, je na CSD-jih glavna tema pogovora dogovor glede otrok in treh bistvenih vprašanj (skrbništvo, stiki, preživnina).

Socialni delavec, ki dela v nevladni organizaciji, pride v stik z družino oz. partnerjema v okviru pomoči pri ozaveščanju in reševanju problemskih vzorcev, ki nastanejo v partnerskem odnosu (*»stik nevladnih organizacij s CSD-jem pri reševanju patoloških partnerskih odnosov«*).

Kako razumete svojo poklicno vlogo pri delu z družinami/partnerjema v postopku razveze?

Socialni delavec, ki dela v nevladnih organizacijah in ima opravljeno dodatno strokovno izobraževanje oz. specializacijo poleg fakultete za socialno delo, razume svojo lastno poklicno vlogo pri nudenju psihosocialne pomoči ljudem drugače kot socialni delavci, ki so zaposleni na CSD-jih na področju nudenja pomoči ob razvezi. Prvi razume svojo lastno vlogo kot *»uporabo edukacije«*; kot *»razlago ljudem, da lahko spreminjajo samo sami sebe«*; kot prispevek k *»prepoznavanju lastnega deleža v partnerstvu«* in kot *»soočanje«*. Njihova vloga je terapevtska, medtem ko socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, razumejo svojo vlogo kot izrazito neterapevtsko, *»saj socialni delavec nima terapevtskih znanj«*. Skupen pogled, prisoten tako pri socialnih delavcih, zaposlenih na CSD-jih, kot v nevladnih organizacijah, je, da je vloga socialnega delavca pri delu z ljudmi ta, da so kot socialni delavci v svojem ravnanju in besedah enaki do obeh partnerjev (*»da partnerja ločeno kličeta na CSD in želita priti na razgovor, takrat želim, da ljudje nimajo občutka, da se delajo stvari za njihovih hrbtom, zato povabim oba«*; *»začutijo, da so vsi enako pomembni v sistemu«*; *»spodbuda očetom, da so enakopravni mamam«*). O prispevanju socialnih delavcev k enakosti obeh partnerjev na pogovoru govori tudi izjava socialnega delavca, ki pravi, *»da socialni delavec pomaga vzpostaviti komunikacijo, zato svetovalna pogovora pogosto vodita skupaj dva socialna delavca obeh spolov. Sodelujem skupaj s sodelavcem in to se mi zdi dobro, da ne bi npr. moški imeli občutka, da imamo ženske poseben pakt«*. Nekateri izmed intervjuvancev poudarjajo, da se da partnerjema *»pozicija moči«*. Socialni delavci na CSD-jih razumejo svojo lastno poklicno vlogo kot pomoč pri spisovni dokumentaciji, kot informiranje o postopku in pisanje poročil za sodišča. Nekateri izmed intervjuvancev razumejo svojo vlogo v povezavi z izvrševanjem javnih pooblastil (*»vodenje javnih pooblastil«*). Psihologinja, ki sodeluje z otroki in mladostniki, ki imajo izkušnjo razveze, razume vlogo socialnega delavca kot ujetost v dveh vlogah (*»past prepletanja javnih pooblastil in svetovalnih storitev«*). Obstaja tudi mnenje, da je vloga socialnega delavca v tem, da *»vodi in povezuje partnerja na pogovor«*. Podobno menijo tudi socialni delavci, ki kot eno izmed vlog socialnih delavcev vidijo

mediacijo med partnerjema. Hkrati je pomembna vloga socialnega delavca tudi »vzpostavljanje varnega delovnega prostora«.

Katere metode dela uporabljate pri delu z družino/partnerjema?

Vsi intervjuvanci kot glavno metodo dela, ki jo uporabljajo pri svojem delu, uporabljajo pogovor. Omenjajo še skupinsko delo (*»delo s parom, družino in skupino«*) in tudi sodelovanje z drugimi institucijami (*»povežemo se z drugimi institucijami«*; *»poročila drugih institucij«*). V primerih, ko je to potrebno, opravijo tudi obiske na domu, kjer si socialni delavci ustvarijo svojo sliko o družini in odnosih.

Kako ste vi v pomoč ljudem ob spremembah, ki jih prinese razveza?

Socialni delavec, ki dela v nevladnih organizacijah in ima opravljeno dodatno strokovno izobraževanje oz. specializacijo poleg fakultete za socialno delo, razume pomoč ljudem ob spremembah predvsem v obliki nudenja terapevtske pomoči (*»imago terapija«*; *»imago tehnike, ki prispevajo k preokvirjanju zgodbe«*). Pri tem gre za spremembe, ki zahtevajo od posameznika, da predela bolečine otroštva in s tem razume *»vpliv preteklosti na sedanost«* ter se s tem *»nauči zrasti«*. Z različnimi tehnikami dela z ljudmi socialni delavec prispeva k temu, *»da ozavesti pred dokončno razvezo in odnese v naslednji odnos«*.

Socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, vidijo pomoč ob spremembah v drugih virih. Ti viri so ali svetovalnice, kjer so zaposleni terapevti (*»pomoč terapevtke ljudem, ki so pripravljene ostati v partnerstvu in delati na spremembah«*; *»pomoč ljudem, ki so v čustvenih stiskah«*; *»pomoč terapevtke staršem pri izvrševanju starševske vloge«*), ali psihološka pomoč psihologov ali pa vključevanje izvedencev. Neformalna pomoč ob spremembah za ljudi so prijatelji in sorodniki (*»ljudje vse to rešujejo prek prijateljskih in sorodstvenih mrež, kjer obstaja vprašanje, koliko je to zares v pomoč, saj ne gre za strokovno pomoč«*). Na CSD-jih so socialni delavci v pomoč ljudem ob spremembah pri dogovorih glede otrok (*»stiki; preživnina«*) in morebitnega dogovora o sostarševanju (*»sostarševstvo je uporabno, ko sta starša sposobna dosegati dogovore glede vseh bistvenih vprašanj v zvezi z otrokom«*). Kot razlog za to, da ljudje večkrat ne poiščejo pomoči pri socialnih delavcih na CSD-jih, prej vidijo socialni delavci predvsem stigmo in problem nezaupanja v institucijo zaradi majhnosti kraja.

Katere delovne teme se takrat navadno pokažejo kot pomembne?

Socialni delavci so kot pomembne teme v pogovoru izpostavili pogovor o preteklosti, o prihodnosti, v ospredju pa je pogovor o temi skupnih otrok. V pogovoru fokus na preteklosti socialni delavci uporabljajo v primerih, ko partnerja še želita ostati skupaj, drugače se bolj usmerjajo na prihodnost (*»to je smiselno edino takrat, ko želijo partnerji ostati skupaj, drugače to ni bistveno«*; *»v ospredju pogovora je dogovor o otrocih, osebno reševanje zamer drug do drugega ni fokus«*; *»v primeru, da želi vsaj en izmed partnerjev še vztrajati v zakonu, potem skušamo pogovor nadaljevati v tej smeri, da bi tudi drug partner zagledal smiselnost nadaljevanja zakona«*), kljub temu da s strani partnerjev pogosto obstaja omalovaževanje pretekle skupne zveze (*»pogosto se zgodi, da partnerji en pri drugem zelo poudarjajo slabe dogodke in jih detajlno opisujejo«*; *»odpiranje nerešenih medsebojnih konfliktov«*). Socialni delavec, zaposlen v nevladni organizaciji in z dodatnimi terapevtskimi znanji, kot možne delovne teme izpostavlja pogovor o preteklosti z namenom raziskovanja, *»kaj je partner prinesel s seboj«* in *»katere obrambne mehanizme je ob tem uporabljal«*. Skupaj s socialno delavko, ki je tudi terapevtka, se glede posameznikove preteklosti pogovarjajo o nezadovoljenosti določenih potreb v primarni družini in raziskovanju nezavednega dela človeka, na podlagi katerega si ljudje izberejo svojega partnerja v odraslosti.

Skupni otroci so s strani socialnih delavcev prepoznani kot najpomembnejša delovna tema ob razvezi. Najprej se partnerja soočita s tem, kako za razvezo otrokom sploh povedati, še toliko večja dilema med partnerjema obstaja, če imata težave v medsebojni komunikaciji. Delovne teme pri temi otrok na svetovalnih pogovorih ob razvezi obsegajo iskanje dogovorov glede vprašanja varstva in vzgoje mladoletnega otroka in glede stikov otroka z drugim staršem (*»zgodil se nam je tudi primer, kjer je bila glavna težava, kam bo otrok hodil v šolo oz. vrtec«*; *»največkrat pridejo do tega, da ne želijo nič več urejati drug z drugim, samo še stvari glede otrok«*; *»tako sta zakonca povabljeni na svetovalni razgovor, na katerem se s pomočjo strokovnega delavca lahko sporazumeta o temeljnih vprašanjih, povezanih z mladoletnimi otroki, druga naloga CSD-ja pa je izdelava strokovnega mnenja o koristi otroka: komu naj bo zaupan v vzgojo in varstvo, kako naj se uredijo stiki«*). Glede otrok so možne delovne teme, ki jih prepoznajo socialni delavci tudi, da podpirajo in ubesedijo, da so stiki z obema staršema otrokova pravica in dolžnost (*»glede stikov mislim, da so v prvi vrsti pravica otrok in dolžnost staršev«*), saj otrok *»ne sme občutiti izgube«*. Socialni delavci partnerjema ubesedijo tudi temo ohranjanja zaveznitva med staršema po razvezi (*»starše spodbujam, da še kdaj po razvezi še vedno*

kaj naredijo skupaj za otroka, npr. skupen obisk prireditelj, skupen obisk roditeljskega sestanka»). Kot možna delovna tema na pogovoru se je pokazal tudi pogovor o enakopravnosti obeh staršev in o spodbujanju očetov s strani socialnih delavcev o njihovi enakopravnosti mamam, ki sem jo že poudarila pri raziskovanju vloge socialnih delavcev.

Kako ste vi lahko v pomoč posamezniku (partnerju ali otroku), ki je v fazi žalovanja za partnerjem/izgubo družine?

Vsi izmed intervjuvancev prepoznajo žalovanje kot pomemben proces, skozi katerega mora iti vsak par, ki se odloči za razvezo (*»je proces, skozi katerega gre vsaka oseba«*; *»žalovanje je v življenju zelo pomembno«*). Intervjuvanci svojo vlogo v procesu žalovanja za izgubo partnerja oz. družine vidijo precej različno – odvisno od tega, kje delajo, in od tega, kakšno (dodatno) izobrazbo poleg fakultete za socialno delo še imajo (če jo imajo). Socialni delavec, ki pri svojem delu uporablja terapevtska znanja, meni, da je žalovanje za izgubo družine proces, skozi katerega posameznika oz. partnerja vodi socialni delavec (*»da žalovanje ubesedim«*; *»da ne spregledam«*; *»da dobi svoje mesto«*; *»izgubi mističnost«*; *»izgubi negativno moč«*; *»dati na pogovorih prostor za bolečino«*). Zgodi se tudi, da ljudje skrivajo žalovanje in ga prekrijejo z drugimi čustvi. Pri tem socialni delavec uporabi svoja terapevtska znanja, ki mu omogočijo, da razume pomen poslavljanja (*»metode imago terpaije, kjer je struktura poslavljanja zelo dobro narejena«*) in odpuščanja sebi in partnerju. Pri delu uporabljajo *»soočanje«* in *»učenje«*. Na ta način tudi pomagajočega struktura metod in tehnik opomni, da na teme, kakršni sta žalovanje in pogovor o tem, ne pozabi (*»teme, ki ti niso ljube«*; *»teme, ki bi se jih najraje izognil«*). Socialni delavci povezujejo žalovanje z negativnimi čustvi. Pri pomoči posamezniku, ki je v procesu žalovanja, se pomagajoči, ki delajo na tem področju, srečujejo *»s pomanjkanjem znanja«* in *»orodij za pomoč«*, saj menijo, *»da pomoč ob žalovanju zahteva terapevtska znanja«*. Poleg tega menijo, da *»ljudje na CSD navadno hodijo zaradi drugih težav – npr. materialne pomoči, stikov, preživitve, in da tisto, kar oni nosijo v sebi in kaj so s tem naredili, velikokrat ostane v zraku in ne veš«*. To je po mnenju socialnega delavca odgovornost posameznika. Zaradi takšnega mnenja socialni delavci, ki delajo na CSD-jih, glede teme žalovanja posameznike in pare pošiljajo k drugim strokovnjakom (*»seznanj z možnostmi in napotij naprej«* oz. *»družini oz. članu ponudimo suport pri terapevtki«* oz. *»pogosto pride oseba in pove, ti jo samo usmeriš naprej«*). Specializacija je socialnim delavcem zelo v pomoč pri lastnem občutku, koliko so zmožni biti v pomoč posamezniku oz. paru ob žalovanju (*»pomoč specializacije«*). Obstaja tudi mnenje, da za temo žalovanja

in čustveno prizadetost na CSD-jih na svetovalnih razgovorih primanjkuje časa (*»pri meni se o sami temi žalovanja in čustveni prizadetosti ne pogovarjamo, saj niti ni časa«*).

Težave med partnerjema

Socialni delavci opažajo, da se medsebojne težave, ki jih imata partnerja, najbolj odražajo na odnosu s skupnimi otroki: *»neko lažno upanje, da se bo partnerka vrnila, če bo vztrajal pri tem, da bo otrok obiskoval šolo v kraju, kjer so skupaj živeli prej«*; *»pomoč pri pestovanju zamere otroku s strani mame in onemogočanje stikov z očetom«*; *»iskanje malenkosti z namenom škodovanja drugemu staršu«*; *»obtoževanje med staršema«*; *»tendenca mam je pogosto, da bi očetim imeli čim manj stikov z otroki«*. Mame imajo po končanem postopku razveze pogosto občutek, da lahko edino one same odločajo o otroku, kar ni otroku v največjo korist (*»mame pogosto poiščejo pomoč terapevte in tja vozijo svojega otroka. Primer je, ko terapevta dela z otrokom na temi, kako preživeti pri očetu. Očeta pri tem ne povabi na pogovor in se ga ne vpraša, kako on vidi situacijo«*). V takih primerih se *»otrok znajde na sredini med obema staršema«*. Tako ravnanje staršev izhaja iz prepričanja, da se z razvezo konča tudi starševski odnos z enim ali drugim izmed staršev (*»razmejevanje med partnerstvom in starševstvom«*). Možne težave, ki povečujejo konflikte in nestrinjanje med staršema, so tudi vplivi novih partnerjev (*»mamice npr. ne želijo, da je njihov otrok z novo partnerko očeta«*).

Medsebojne težave med partnerjema socialni delavci *»prepoznajo«* tudi v sporazumih in sodnih poravnava, v katere starši pristanejo samo zato, da opravijo formalne postopke, ki spadajo pod pooblastila CSD-jev v primeru, ko imata partnerja skupnega otroka. Vloga socialnega delavca pri tem je, da upošteva glasove obeh staršev glede vseh pomembnih odločitev o otroku.

Kako uspete obvladati kompleksnost dela z vsemi družinskimi člani?

Na eni strani med socialnimi delavci obstaja mnenje, da zmorejo obvladati kompleksnost dela (s pomočjo *»znanja«*, s *»programom dela«* v nevladni organizaciji, *»s podporo tima«*, *»intervizijo«* in *»supervizijo«*). Na drugi strani obstaja mnenje, da je kompleksnost dela težko obvladovati, saj socialni delavci pravijo, *»da imajo ločene pogovore staršev in otrok«*. Poleg tega socialni delavci dajo možnost individualnega pogovora v primerih, ko dobijo občutek, da gre pri enem izmed partnerjev za teme, o katerih ne morejo govoriti pred drugim partnerjem (*»v teh primerih se socialni delavci osredotočijo na to, da ne bi prispevali k temu, da bi se konflikt med partnerjema še bolj*

zaostril«; »možnost individualnega pogovora, če gre za teme, o katerih ne morejo govoriti pred drugim«). Občutek obvladovanja kompleksnosti dela z vsemi družinskimi člani izgubijo v primerih konfliktov. Takrat se socialni delavec osredotoči samo na tri ključna vprašanja: »Kadar so stvari zelo konfliktno, potem ljudi povabim, da se osredotočimo samo na to, kje bodo otroci, koliko bo preživnina in kako bodo potekali stiki.«

Na kakšen način sodelujete z otrokom/mladostnikom, katerega starši so v procesu razveze?

Socialni delavec, ki ima opravljeno še dodatno terapevtsko izobraževanje, razume delo z otroki v smislu terapevtskega dela. Socialni delavec tako otroka uči, kako izstopiti iz vlog, ki se jih je otrok naučil v primarni družini, kjer je šlo za konflikten odnos med staršema, ki je vodil v razvezo (»odvzem vlog, ki so bile otrokom nezavedno dodeljene«; »odveza otroku, da mu ni potrebno reševati odnosa staršev«; »dovoljenje, da imajo lahko radi oba starša«; »prekinitev disfunkcionalnih družinskih vzorcev«; »predajanje odgovornosti staršem«; »postavljanje mej«). Pogovore z otroki socialni delavci razlikujejo glede na starost otroka. Pogovore s starejšimi otroki (mladostniki) doživljajo kot »lažje« (»pogovor pri majhnih otrocih (5–10 let) je mnogo težji, ker se ne moreš pogovarjati direktno«), za pogovor z mlajšimi otroki vidijo potrebo po tem, da bi pogovore opravljali psihologi. Kjer je možno, za pomoč zaprosijo psihologa oz. nekje z mlajšimi otroki delajo socialne delavke, ki imajo »večji smisel za mlajše otroke« (»rabimo psihologa, da uporabi druge metode, npr. risbice, usmerjene pogovore ...«). Pri manjših otrocih je bistveno, da skozi pogovor dobijo občutek varnosti. Z otroki, starejšimi od 15 let, razgovore socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, opravljajo »po zakonu«. Ne opravijo jih samo v primeru, ko tega ne želi otrok sam oz. starš (v primeru sporazumne razveze in ko sta starša že fizično ločena). V primeru, ko sta starša že fizično ločena, je pogovor socialnega delavca z otrokom mnogo lažji, saj je »družina medsebojno že oddaljena«; »pogovor z otroki, kjer starši še živijo skupaj, je težji«. V primeru, ko otrok sam zavrne sodelovanje, se en izmed intervjuvancev zavaruje in želi, da otrok zavrne sodelovanje s pisnim potrdilom.

Psiholog, ki na enem izmed CSD-jev dela z otroki, meni, da skupaj z otroki in mladostniki »dela na njihovem boljšem počutju« in jim »nudi neposredno psihološko pomoč«. Srečuje se z različnimi negativnimi čustvi otrok (»negotovost«; »potrtost«; »razočaranost«) in z žalovanjem in prebolevanjem otrok, kjer razveza za nekatere izmed njih v intenziteti doživljanja pomeni konec otroštva. Drugi otroci gredo skozi proces prebolevanja hitreje (»žalovanje je krajše, ko razveza pomeni pozitivno spremembo za

otroka (npr. v primeru hudega nasilja)). Pri vseh otrocih je skupno to, da ob razvezi doživljajo hud stres. Psiholog otrokom tudi predstavi njihove procesne pravice in vzpostavi sodelovanje z okoljem (*»organizacija pomoči za otroka v okolju s starši, šolo«*). Sodelovanje z okoljem vzpostavi tudi en izmed intervjuvanih socialnih delavcem, ki po potrebi vzpostavlja sodelovanje z vrtcem, šolo ... Podobno kot socialni delavci tudi ona razlikuje pogovore z otroki glede na starost. Na eni strani povezuje starost z uporabo različnih tehnik na pogovoru (*»mlajši otroci so dovzetni za risalne tehnike«*; *»mladostniki za vprašalnike«*), na drugi strani pa je mnenja, da mlajši otroci razumejo svet drugače kot starejši otroci (*»starejši otroci imajo več informacij in lažje razumejo informacije o postopku«*; *»mlajšim otrokom je potrebno nazorno in konkretno pojasniti postopek in pomen sodelovanja«*). Psihologinja pri delu z otroki in mladostniki uporablja tudi zgodbe in knjige in jim s seznama priporočene literature svetuje knjige, ki bi lahko zanje pomenile hitrejše okrevanje.

Na večjih CSD-jih si socialni delavci, ki delajo na področju razvez, pomagajo tudi s projekti, kjer se v sodelovanje z otrokom vključi tretja oseba, ki z otrokom vzpostavi varen odnos (sodelovanje z zagovorniki otrok pri projektu Zagovornik, varuh otroka). Obstaja pa tudi mnenje, da so obiski na domu zaželen in dober način prepoznavanja odnosov, ki so otroku v večjo korist (*»opazovanje interakcij med otrokom in posameznima staršema«*).

Kako ravnate, ko npr. na pogovoru med partnerjema/družinskimi člani pride do obtoževanja, napadanja, zaničevanja, do umika (kjer je partner npr. tiho)?

Vsi socialni delavci so mnenja, da je treba postaviti meje in pravila komunikacije. Socialni delavec, ki pri delu uporablja tudi svoja terapevtska znanja, v primeru žaljenja, tistega, ki uporablja destruktivne komunikacijske vzorce, zadrži na pogovoru (*»tisti, ki žali, ostane na pogovoru, drugi gre ven«*) in skozi pogovor raziskuje njegove komunikacijske vzorce (*»raziskovanje počutja ob uporabi škodljivih vzorcev«*), postavlja odnosa vprašanja (*»vprašanje, kako misli, da se počuti drugi«*) in skupaj iščeta nove načine (*»pridobitev drugačne izkušnje«*) *»izražanja občutkov na konstruktiven način«*. Socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, v primeru hudih sporov (*»ko gre za sporne in konfliktne teme, partner/-ja pogosto uporablja/-ta žaljive komunikacijske vzorce«*) pogovor prekinajo in partnerja povabijo, da se doma s svojim partnerjem skušajo pogovoriti spoštljivo ali pa jih ponovno povabijo v terapijo, da bi rešili medsebojne konflikte in spremenile vzorce komunikacije. Socialni delavci vidijo povezavo med uporabo komunikacijskih vzorcev na svetovalnem pogovoru in komunikacijskimi vzorci v partnerstvu (*»komunikacija tukaj je*

odraz komunikacije doma«). Na drugi strani pa socialni delavci tudi vidijo medsebojno povezavo med komunikacijskimi vzorci v partnerstvu in razlogom za razvezo (»vsi ti vzorci so bili prisotni v zvezi«). V primeru, da je en izmed partnerjev na pogovoru zelo tih oz. tiho, socialni delavci pravijo, da ga je »težko spodbuditi k temu, da bi povedal svoje mnenje«.

Kaj je po vašem mnenju vaš prispevek k temu, da si nekatere družine po razvezi zelo hitro opomorejo?

Socialni delavci vidijo lasten prispevek v tem, da obema partnerjema v procesu dela naredijo razvidno, kaj je (bil) njun prispevek k razvezi (*»usmerjanje k temu, kaj in kakšna je njihova vloga«; da pogledajo svoj prispevek, ki so ga prinesli«*) in tudi pomoč pri ozaveščanju lastne bolečine obeh partnerjev po razvezi. Na manjših CSD-jih obstaja tudi mnenje, da je prispevek socialnih delavcev tudi odprtost in dostopnost strokovnih delavcev, ko ljudje potrebujejo pomoč in veliko medsebojno sodelovanje med socialnimi delavci, ki delajo na različnih področjih. Pomemben možen prispevek socialnih delavcev je tudi v tem, da prepoznajo težave, ki jih potem pomaga reševati terapevtka (*»prepoznati težave, ki se pojavljajo, in jih napotiti k terapevtki«; »da jih usmerjam naprej«*), in predajanje mnenja, da se vloga starševstva nadaljuje tudi še po razvezi (*»starševska vloga jima še naprej ostaja, njuna naloga je, da peljeta to starševstvo naprej«*). Naslednji možen prispevek k okrevanju družine je tudi predhodno družinsko svetovanje, ki za socialne delavce pomeni proces dela in kjer se ubesedi življenje v prihodnosti po razvezi.

Katere delovne teme pogovora so v ospredju potem, ko se »upravni postopek« zaključí?

Socialni delavec s terapevtskimi znanji, ki dela v nevladni organizaciji, vidi delovne teme po končanem upravnem postopku drugače kot socialni delavci, zaposleni na CSD-jih. Prvi kot pomembne delovne teme izpostavlja teme žalovanja, prepoznavanja lastnega prispevka v problemu (*»ugotavljanje, kakšen je moj prispevek k temu, da odnos ni uspel«*) in raziskovanja lastne izkušnje partnerjev, kako je biti otrok v družini. V ospredju je tudi razmejevanje partnerskega in starševskega odnosa in postavljanja novih pravil (*»kako delovati kot starša, da se postavijo pravila«*) ter ugotavljanje ciljev staršev (*»ko ugotavljaš, kakšen je cilj na eni strani mame in na drugi očeta, ugotoviš, da so cilji enaki«*).

Drugi kot delovne teme po končanem upravnem postopku vidijo predvsem teme, povezane z otroki (*»stiki«, »preživnina«, »dogovori pri težavah komunikacije med*

staršema»; »neenotnost glede vzgoje in izobraževanja otroka«). Po končanem upravnem postopku obstaja tudi možnost vključitve družine v storitev pomoči družini za dom (*»če ne zmorejo in ne znajo poskrbeti za koristi otroka, se vključijo in se jih spremlja«).*

Kako in kdaj se vaše sodelovanje z družinami zaključi?

Socialni delavec s terapevtskimi znanji, ki dela v nevladni organizaciji, kot zaključek procesa pomoči razume ureditev situacije in občutek, da so posamezniki predelali vse izkušnje, ki so bile za njih boleče. Zaključek pomeni tudi, da posameznik oz. partnerja spoznata, da nihče v družini ne rabi prevzemati patoloških vlog (*»npr. otroci ne prevzemajo odvisniških vlog«).* Možnost ponovne pomoči in odnosa temelji na vzpostavljenem odnosu in zaupanju (*»že potem, ko nek svetovalni proces zaključiš, ljudje še pridejo k tebi in prosijo za pomoč, sploh ko ti enkrat zaupajo«).*

Socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, zaključek dela enačijo s pisanjem poročila za sodišče, ki ga pišejo za posamezen primer in pomeni uradni zaključek postopka. V primerih sporazumnih razvez se sodelovanje zaključi, ko dosežeta dogovor; če do dogovora ne pride, CSD izda potrdilo za sodišče, da so se poskusili dogovoriti, vendar uspeha ni bilo. Nadaljnje sodelovanje na CSD-jih poteka z vključitvijo družine v storitev pomoči družini za dom (*»sodelovanje družine je odvisno od tega, ali se npr. pojavi potreba po vključitvi družine v pomoč družini za dom«).*

Kakšni so za vas možni dobri izidi izvirnega delovnega projekta pomoči z družinami, s katerimi delate?

Nanašajo se na izboljššan medsebojni odnos med partnerjema po izkušnji ločitve v primerjavi s prejšnjim odnosom (*»separacija med partnerjema«; »ozaveščanje simbiotičnih odnosov«; »vsak izmed partnerjev sprejme svoj delež«; »en izmed partnerjev ni več v vlogi žrtve«).* Pri tem sta pomembni dve vrednoti, ki sta razumljeni kot možna dobra izida: spoštovanje in empatija do drugega partnerja. V primeru hudih konfliktov med partnerjema je možen dober izid tudi vključitev v svetovalnice. Možni dobri izidi se nanašajo tudi na medsebojne odnose staršev z otroki (*»otrok ne uporablja »patoloških« vzorcev in vlog; »sodelovanje med partnerjema glede otrok in stikov«; »ko otroci nimajo stisk in gredo radi k obema staršema«; »prostor in občutek varnosti za otroka«; »razumevanje med staršema«).* Pomemben dober izid za socialne delavce je tudi sporazum, ki je pravi sporazum in je v korist vseh udeležениh. V primeru, da socialni delavci začno delati s partnerji, ki šele razmišljajo o razvezi, imajo pa še voljo, da

poskusijo v partnerstvu nekaj spremeniti, je za socialnega delavca možen dober izid ta, da partnerja ostaneta skupaj.

Kaj bi se moralo zgoditi in kaj bi potrebovali, da bi lahko imeli pri delu z družinami, ki so v postopku razveze, občutek še večjega osebnega zadovoljstva in uspešnosti?

Razlike obstajajo med mnenji socialnih delavcev, ki delajo v nevladnih organizacijah, in med socialnimi delavci, ki delajo v vladnih institucijah. V vladnih institucijah pomagajoče omejujejo zakonski roki, ki jim posledično onemogočajo, da si za posamezno družino vzamejo čas (*»nam manjka časa«*). Obstajajo tudi sistemske omejitve – zakoni in pooblastila, ki preprečujejo, da bi socialni delavci lahko delali bolj »terapevtsko« (*»kljub temu da bi si včasih želela delati na drugačen način, v smislu terapije npr., vendar te sistem omejuje s svojimi zakoni in pooblastili, na podlagi katerih moraš delat«*; *»premalo terapevtskega znanja v vladnih institucijah«*). Hkrati omenjajo tudi potrebo po več strokovnih delavcih; na splošno poudarjajo, da timsko sodelovanje poveča občutek uspešnosti pri delu. Socialni delavci v oddaljenem kraju od vseh večjih središč izražajo potrebo po več svetovalnicah (*»več svetovalnic, saj nimam ljudi kam pošiljati«*). Izpostavljajo potrebo po več izobraževanjih o tem, kako voditi pogovore, in po več supervizijah. Socialni delavci odgovornost za (ne)uspešnost pripisujejo tudi ljudem, s katerimi delajo (*»doprinosa imajo ljudje, odvisno od tega, koliko so »partnersko« in koliko »starševsko« naravnani«*; *»da z določenimi ljudmi, ki pridejo k tebi, ne moreš sodelovati, ker se ne ujameš«, takrat je nujno, da vstopi kdo drug«*).

Raziskovanje razumevanja procesa razveze in posledic razveze

Kaj po vašem mnenju prispeva k temu, da se par razveže, oz. kateri dejavniki prispevajo k temu, da do razveze ne pride?

Dejavniki, ki jih izpostavljajo socialni delavci, so večinoma umeščeni v medsebojno interakcijo med partnerjema. Različen pogled na partnerstvo med obema, ki sta v odnosu, lahko na daljši rok vodi v stopnjevanje konfliktov (*»odvisno, kako en in drug vidita partnerstvo«*). V zvezi z različnimi pogledi na partnerstvo lahko med partnerjema obstajajo različni razlogi za odločitev za skupnega otroka, kar socialni delavci prepoznavajo kot enega izmed dejavnikov tveganja za razvezo. V odnosu (*»patološki odnos«*) oba partnerja prevzemata vloge, ki jima na daljši rok prinašata nezadovoljstvo z odnosom (*»patološke*

vloge, ki jih prevzameta partnerja – vloga žrtve, vloga storilca»). Nepripravljenost partnerjev na skupno reševanje problemov in nepripravljenost se potruditi za partnerja in družino pomenita pomanjkanje motivacije in volje s strani enega ali obeh partnerjev. Težava je, če je pripravljen na spremembah v zvezi delati samo en izmed partnerjev (*»največja težava je, če je pripravljen vlagati in delati na zvezi samo en, drug pa ne, ker ne zna in ne poišče moči za spremembo«*). V povezavi s tem dejavnikom je povezan naslednji dejavnik, ki ga kot možnega prepoznavajo socialni delavci: *»Če oba partnerja pravi čas vidita, da je potrebno nekaj spremeniti, potem se da.«* Dejavnik, ki lahko vodi do hitrejše odločitve za razvezo in so ga izpostavljali socialni delavci, je obstoj več partnerstev hkrati (*»obstoj druge (skrivne) zveze oz. partnerstva vzporedno z zakonom«*). Tudi občutek izgube spoštovanja drugega partnerja je prepoznan kot ogrožajoč dejavnik, ki lahko vodi do odločitve za razvezo.

Na drugi strani so dejavniki, ki so odvisni od vsakega posameznega partnerja in njegove osebne zgodovine (*»vse, kar so prinesli s sabo iz lastne družine«*; *»od lastnih vzorcev posameznikov iz življenja in iz svojega otroštva«*; *»prenos vzorcev skozi različne generacije«*). En izmed socialnih delavcev pa prepozna tudi širše možne dejavnike, ki lahko prispevajo k odločitvi za razvezo (*»zunanjí vpliv družbenega okolja – služba, različni pogledi«*).

Kakšne so posledice razveze za družino/par?

Posledice razveze za par so odvisne od izpeljave postopka razveze in od načina komunikacije med partnerjema. Od izpeljave postopka razveze je odvisno, ali sta z odločitvijo za razvezo seznanjena oba partnerja (*»primer, ko en izmed partnerjev ne ve, da je drugi partner vložil tožbo za razvezo«*). Posledice socialni delavec, ki je tudi terapevt, vidi v povezavi s tem, ali partner sprejme svoj lastni delež odgovornosti za problemsko situacijo ali ne. Na drugi strani socialni delavci razumejo kot posledico razveze *»razpad družine«* in *»oblikovanje nove družine«*. Večina intervjuvancev razveze ne vidi kot pozitivno spremembo, le en izmed njih omenja razvezo kot olajšanje v primeru trpljenja.

Veliko večino posledic socialni delavci razumejo v povezavi z otroki (*»posledice najbolj občuti otrok«*; *»veliko ran, ki se prenesejo na otroka«*). Pri tem so v ospredju njihovega razumevanja negativne posledice. Negativne posledice so stiske otrok (*»za otroke so posledice povezane predvsem s slabšim učnim uspehom«*; *»tudi vedenjska problematika«*; *»stiske otrok se izražajo na zelo različne načine«*). Socialni delavci vidijo povezavo med neurejenimi odnosi med starši in neurejenimi stiki (možna posledica za

otroka je ta, »da postane žrtev maščevanja in manipulacije med staršema«). O tej povezavi sem pisala pri predstavitvi rezultatov težav med partnerjema (glej rezultate pod težave med partnerjema).

Kakšne odločitve mora družina/par sprejeti ob razhodu?

Odločitve za družino so v veliki meri povezane z odločitvami glede otrok. Zajemajo predvsem vprašanje prihodnosti skupnih otrok in življenja po razvezi: »skrbništvo«; »preživnina«; »stiki z otroki«. Pri vprašanju odločitev obstaja možnost, da se starša odločita za sostarševanje (*»sostarševanje je primerno takrat, ko so odnosi med staršema v redu, v tem primeru nihče nima občutka, da je nekoga izgubil«*). Odločitve glede življenja družine so vprašanje, kako bodo družinski člani ravnali drug z drugim po razvezi (*»kako bova ravnala drug z drugim, ko ne bova več par«; »glede otrok pa predvsem, na kakšen način bodo medsebojno sodelovali in delovali po razvezi«*), kako bomo ravnali s sorodniki (*»odzivi so odvisni od tega, ali sta v zvezi glavna akterja onadva ali imata zraven še druge sodelujoče. Manj kot je ljudi, večji so uspehi«*), kako si bomo razdelili premoženje.

Odločitve za prihodnost para (*»prihodnost partnerjev«*) so s strani socialnih delavcev razumljene kot iskanje odgovora na vprašanje, *»ali razrešiti (ali ne) lastni konflikt, zaradi katerega je prišlo do razveze«*, in iskanje odgovorov v sebi zaradi pomanjkanja samorefleksije in zavedanja lastne prtljage iz preteklosti (*»po končanem svetovanju pari rečejo, da se ne bi ločili, če bi že prej imeli znanje o odnosih, o izkušnjah, ki tako korenito vplivajo name tudi sedaj«*).

Kakšne so skrbi posameznih družinskih članov ob razvezi?

Skrbi socialni delavci vidijo tako: skrbi glede prihodnosti, skrbi glede otrok in (skrite) skrbi glede osamljenosti. Glede prihodnosti jih po mnenju socialnih delavcev skrbi, kako nazaj vzpostaviti življenje po izkušnji razveze (*»kako spet zaživeti, kako poskrbeti za osnovne stvari v življenju«*). Skrbi jih tudi, kako bo po razvezi potekal starševski odnos (*»skrbi, kako bo potekal odnos kasneje«*). V enostarševskih družinah obstajajo predvsem skrbi, kako preživeti z nizkimi dohodki. Glede otrok so v ospredju skrbi nerešenih medsebojnih konfliktov med partnerjema, ki bi se izražali na odnosu z otroki (*»maščevanje partnerja«; »manipulacija partnerja prek otrok«; hujskanje«; »stiki«*). Pri stikih so pogosti strahovi mam, kako bo partner poskrbel za njunega otroka in kako bodo one same preživele v vmesnem času, in na drugi strani strah očetov, da bodo ostali brez stikov s svojim otrokom. Osamljenost je omenjal en izmed intervjuvancev. Vidi jo kot skrit oz.

zakrit problem, ki se lahko pojavi po izkušnji razveze. Zakrit je s »*pretirano osredotočenostjo na otroke*« ali pa »*z iskanjem drugih partnerskih odnosov*«, zato posamezniki osamljenosti pogosto niti ne prepoznajo kot problem oz. ga zanikajo.

7. Razprava

Socialni delavci, s katerimi sem opravila intervjuje, razumejo družino na tradicionalen in stereotipen način. Na eni strani jo razumejo kot »osnovno matično celico družbe«. Takšno naslavljanje družine je v literaturi utemeljeno tako:

Ideološki spopad za družino je že dolgo, in posebej od šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej, področje spopadov dveh ideoloških sistemov. Prvega bi lahko pogojno imenovali (neo) konservativni koncept, ki običajno deluje s pomočjo skrbniških aparatov države [...]. Drugi je, pogojno rečeno, radikalen in se navdihuje v klasični levičarski teoretski in politični tradiciji [...]. V registru konservativnih ideologij se to trenutno nezadovoljstvo in nezaupanje običajno izražata v govorici o krizi družine, ki da je »osnovna celica družbe«, temeljni kamen države, zibelka naroda in varuhinja morale in vrednot [...] (Rener *et al.*, 2006: 19–20).

Povezuje se torej z razumevanjem, da je družina, naša osnovna celica družbe, v krizi; prav tako so v krizi tudi vrednote, ki so v družbi v preteklosti nekaj veljale. Intervjuvani socialni delavci povezujejo družino tudi s tradicionalnimi vrednotami – družina sama kot vrednota, vrednota zaupanja (*»za družino se je vredno bolj potruditi«*; *»zaupanje med družinskimi člani«*; *»izgubljanje vrednosti družine zaradi individualizma«*).

Zaznavajo jo kot jedrno družino, pri čemer so kot pomemben sestavni del družine razumljeni skupni otroci. Rener (2006) pravi,

da v zahodni kulturi ljudje pričakujejo – in to pričakovanje ima učinek stereotipa –, da se tovarišstvo, spolni odnosi, vzajemna pomoč, vzreja in vzgoja otrok osrediščajo v jedrni (nuklearni) družini. To pričakovanje opredeljuje družino kot majhno skupnost moškega in ženske, ki sta sklenila zakonsko zvezo ter njunih otrok (Rener *et al.*, 2006: 21).

Obstaja tudi mnenje, da je družina sistem, ki je medsebojno povezan. Socialni delavec, ki je tudi terapevt, razume družino predvsem na podlagi *»cikličnosti izkušnje«*. Pri tem so bistvene *»izkušnje iz primarne družine«*. Čačinovič Vogrinčič (1998: 134) piše o tem,

da je družina za človeka prvi socialni sistem, v katerem začne poimenovati, prepoznavati svoje potrebe; to je prvi socialni sistem, v katerem se uči z njimi ravnati, jih izraziti, jih

zadovoljiti. Izkušnja iz primarne družine je torej tista prva bistvena izkušnja, na podlagi katere se otrok za celo življenje nauči prepoznavanja lastnih potreb in edinstvenega, lastnega ravnanja z njimi.

Razvezo socialni delavci razumejo v povezavi z odnosi. V ospredju sta partnerski odnos, ki se konča (*»konec partnerskega odnosa«*), in starševski odnos, ki po razvezi še vedno ostaja (*»trajanje starševstva«*). Nekateri intervjuvanci razumejo razvezo v povezavi z odnosi med otroki in starši (*»prekinitev čustvene vezi med otroki«*; *»odnos se nikoli ne konča, ko imata partnerja otroke«*; *»kot starša bosta morala sodelovati tudi še po razvezi«*). »Za otrokov razvoj je najbolj ključen odnos starša do otroka. Pomemben dejavnik prilagoditve otrok na razvezo so tako tudi spremembe v kakovosti starševstva ob razvezi« (Lansford 2009 v Andrejčič, 2004: 35). Ta trditev govori v prid ugotovitvi, da je odnos zaupanja, iskrenosti in spoštovanja do otroka s strani obeh staršev, ki sta v procesu razveze, ključen za to, da bo otrok razumel, kaj se v družini dogaja in do kakšnih sprememb bo po razvezi v družini prišlo. »Starši se namreč ob razhodu pogosto ne pogovarjajo med seboj, zato otroci morda ne vedo, kaj se dogaja« (Parkinson, 2011: 131). Ostaja tudi skrb in pozornost staršev, da se kakovost starševstva tudi po razvezi ne bi korenito spreminjala, saj to lahko negativno vpliva na otroka.

Spremembe v razumevanju družine in razveze obstajajo v povezavi s tem, kako so socialni delavci videli družino in razvezo na začetku svoje poklicne poti in kako po določenem času, ko so na področju razvez in ločitev delali določen čas. Na začetku kariere so zaznavali razvezo mnogo bolj stereotipno. Za razliko od tega vidijo danes razvezo kot manj skrajno odločitev, za katero se partnerji odločajo hitreje. Glede na to, da menim, da človekova zaznava ni registracija neke zunanje resničnosti, temveč je konstrukcija, ki je odvisna od različnih dejavnikov (kamor spadajo tudi izkušnje, v tem primeru delovne izkušnje socialnih delavcev, ki so nekaj let delali z družinami, ki so v postopku razveze), menim, da sta ti dve moji raziskovalni ugotovitvi potrditvi mojega razumevanja definicij družbenih pojavov oz. pojmov, kamor spadata pojma družine in razveze.

Spremembe obstajajo tudi na časovni premici razumevanja družine in razveze glede na preteklost in danes. V preteklosti je družina bila povezana z reprodukcijo, danes pa je v družini mnogo bolj poudarjena čustvena vloga. V povezavi s tem obstaja tudi mnenje, da se je spremenil status družine v širši družbi in razveza ni več tabu tema, kot je bila v preteklosti. Socialni delavci tudi menijo, da je število razvez narastlo in da je v preteklosti skupno vztrajanje družine v vseh situacijah bilo bolj značilno, kot je za družinsko življenje

to značilno danes. »Naraščanje števila razvez zakonskih zvez vpliva na več razsežnosti spreminjanja družinskih potekov. [...] Razveza oziroma prekinitve partnerskega razmerja je postala običajen del družinskega poteka« (Rener et al., 2006: 66).

Možni načini začetka dela z družino ob razvezi, kot jih razumejo socialni delavci, so naslednji:

- ko družina oz. par potrebuje informacije o poteku postopka razveze, pri tem jih zanimajo predvsem njihove pravice in pristojnosti, ki jih imajo institucije v primeru razveze;
- ko partnerji zaradi neznosnosti težav razmišljajo o razvezi (*»stvari že dosti daleč in je pozno«*);
- ko so se na podlagi predhodnega obiskovanja terapij odločili, da zveze ne želijo več nadaljevati;
- pomoč pri ozaveščanju in reševanju problemskih vzorcev, ki nastanejo v partnerskem odnosu (*»stik nevladnih organizacij s CSD-jem pri reševanju patoloških partnerskih odnosov«*).

Raznolikost razumevanja začetkov dela s strani socialnih delavcev kaže na veliko kompleksnost dela z različnimi družinami. Nekateri partnerji so že odločeni, da želijo razvezo, drugi želijo samo več informacij o postopku razveze, tretji so pred tem že skušali »rešiti« zvezo s pomočjo psihoterapevtov ali družinske terapije.

Sama katerega koli izmed naštetih prvih stikov s socialnimi delavci vidim kot odgovornost socialnega delavca, da vzpostavi osebni stik in delovni odnos s posameznikom, ki pride po pomoč. »Ob tako imenovani prvi socialni pomoči, ko se na centru pri prvem pogovoru z družino ali partnerjema vzpostavi projekt sodelovanja, morata zakonca, partnerja, dobiti jasno informacijo o obeh možnih poteh z njunimi prednostmi in pomanjkljivostmi vred« (Čačinovič, 2006: 80). Obe možni poti, o katerih piše Čačinovič v prejšnjem odstavku knjige, sta naslednji: prva pomeni vzpostavitev delovnega odnosa z družino v izvornem delovnem projektu pomoči, kjer se soustvarjajo spremembe in začne, načrtuje in vzdržuje proces spreminjanja ob razvezi, ter druga možna pot, ki *teče vzporedno* s prvo, je upravni postopek, ki poteka po formalni poti, upoštevajoč zakone. Prva pot je osnova za to, da socialni delavec družino spozna in vzpostavi delovni odnos ne glede na nadaljevanje sodelovanja. Pogosto je na začetku, ko obstaja med sodelujočimi nezaupanje, možen dober izid za skupno delo z družino »pogovor, ki se nadaljuje«, kar pomeni, da se z družino dogovorimo »le« za skupno naslednje srečanje. Pri prvem

možnem začetku dela z družino, kot ga razumejo socialni delavci, »informiranje o postopku« za družino, ki pride po pomoč, nikakor ne sme biti dovolj. Kot strokovnjaki, ki delajo socialno delo, kot ga razumemo v skladu s postmoderno paradigmo, bi socialni delavci to iskanje informacij partnerjev najprej izkoristili kot priložnost za to, da družino spoznajo in z vsemi njenimi družinskimi člani vzpostavijo delovni odnos in s tem zagotoviti naslednje srečanje oz. pogovor, ki se nadaljuje. Proces dela nikakor ni možno zagotoviti z enim pogovorom, tako kot je to običajna praksa na CSD-jih zaradi pomanjkanja kadra in časa. Vzpostavitev delovnega odnosa se začne z dogovorom o sodelovanju, ki ga je treba skleniti z vsemi družinskimi člani. V primeru, da niso prisotni vsi družinski člani, je treba ubesediti, da bo razveza vplivala na vse družinske člane in da bo za vse družinske člane prinesla spremembe. Iz tega razloga je smiselno, da bi na pogovor prišli vsi družinski člani skupaj, saj so ravno oni tisti, ki so trenutno udeleženi v problemski situaciji. V razumevanju dela z družino na način, kot ga razume postmoderno socialno delo, en pogovor z družino nikakor ni dovolj, prav tako pa ne bi smela biti omejitev za socialne delavce niti pomanjkanje časa, saj je za proces dela in načrtovanje izvirnega delovnega projekta treba najprej vzpostaviti odnos, ki temelji na zaupanju, v nadaljevanju pa skupaj z družino delati na spremembah.

Socialni delavec, ki dela v nevladnih organizacijah in ima opravljeno dodatno strokovno izobraževanje oz. specializacijo poleg fakultete za socialno delo, razume svojo lastno poklicno vlogo pri nudenju psihosocialne pomoči ljudem drugače kot socialni delavci, ki so zaposleni na CSD-jih na področju nujenja pomoči ob razvezi. Vloga prvih je terapevtska, saj pri svojem delu uporabljajo terapevtska znanja v okviru terapevtske smeri, za katero so se izobraževali, medtem ko socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, razumejo svojo vlogo kot izrazito neterapevtsko, »saj socialni delavec nima terapevtskih znanj«. To se mi zdi dobro, saj sama socialnega dela ne enačim s terapijo niti ga ne želim predstaviti kot manj vredno delo v primerjavi z delom, ki ga opravljajo terapevti. Socialno delo ima svoja edinstvena, lastna in dragocena teoretična znanja in pristope k delu, ki so uporabni v praksi, v primeru moje raziskovalne naloge na centrih za socialno delo in v nevladnih organizacijah. Vsi ti prostori, kjer je in bi morala biti psihosocialna podpora in pomoč ljudem ob razvezi prioriteta delovna naloga, so prostori, kjer sta kontekst delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči za vsako družino uporabna koncepta, ki ne temeljita zgolj na »teoriji, praktično pa sta neizvedljiva«, kot sem sama slišala »od ljudi, ki delajo v praksi«. Teoretična znanja so uporabna le, če jih socialni delavci razumejo, znajo in jih zavestno uporabljajo pri delu z družinami, ki so v postopku razveze. Na tem mestu se

postavlja še drugo vprašanje, ali so sodobni koncepti socialnega dela izvedljivi v danih okoliščinah, ki so socialnim delavcem trenutno ponujene za delo. O tem bom več napisala v sklepnem razmisleku razprave, ko bom pred končnimi sklepi razmišljala, kaj in kako konkretno bi pomenilo delati sodobno socialno delo na centru za socialno delo z družino ob razvezi.

Glede na to, da postmoderno socialno delo temelji in črpa iz konstruktivistične epistemologije, mi je konstruktivistični pristop k razumevanju družbe najbližji. Socialni delavec, s katerim sem opravljala intervju, sicer pri svojem delu uporablja imago terapijo, ki temelji na psihoanalitičnem pristopu, zato je njihov pristop k psihosocialni podpori in pomoči ljudem drugačen, kot ga razume sodobno socialno delo.

Konstruktivizem je za psihoterapevta ena od mnogih možnosti in ni nujno, da je terapevt konstruktivist, da bi bil fleksibilen, odprt za klientovo izkušnjo in za raznovrstno resničnost ter pripravljen slediti klientu v smeri, v katero si ta želi. Ustvarjalni terapevt lahko te lastnosti razvije iz mnogih izhodišč, ki niso vezane na teoretično usmeritev (Štajduhar, 2010: 30).

Socialni delavci svojo vlogo razumejo kot pomoč pri spisovni dokumentaciji; kot informiranje o postopku in pisanje poročil za sodišča. Nekateri izmed intervjuvancev razumejo svojo vlogo v povezavi z izvrševanjem javnih pooblastil (*»vodenje javnih pooblastil«*). Vloga socialnega delavca je v tem, da *»vodi in povezuje partnerja na pogovoru«*; podobno menijo tudi socialni delavci, ki kot eno izmed vlog socialnih delavcev vidijo mediacijo med partnerjema. Hkrati je pomembna vloga socialnega delavca tudi *»vzpostavljanje varnega delovnega prostora«*.

Vse naštetu je v središču dela socialnega delavca, ki dela z družino ob razvezi. Menim, da so spremembe, o katerih se odloči na podlagi končanih uradnih postopkov, zelo pomembne za družinske člane, vendar je vloga socialnega delavca na CSD-jih in v nevladnih organizacijah, ki nudijo psihosocialno podporo in pomoč ob razvezi, treba razumeti in udejanjati širše. S tem mislim predvsem, da socialni delavci z družino vzpostavijo delovni odnos, v katerem bo mogoče vedno znova skupaj delati na konkretnih situacijah, kjer družini zmanjka moči, da bi zmogla sama. Treba je znati skupaj z družino iskati rešitve v problemskih situacijah, s katerimi se družina sreča takoj ob sami odločitvi za razvezo, v vmesnem času, dokler traja uradni postopek, ter tudi po samem zaključku uradnega postopka, ko družina *»uradno«* nima več stikov s centri za socialno delo in

ostalimi svetovalnicami. Za to, da lahko socialno delo udejanjamo na ravni visokokvalificiranega dela, kjer socialni delavci pri svojem delu uporabljajo popolnoma socialno-delavske koncepte dela, socialno delo potrebuje dobre delovne pogoje in podporo ostalih sodelavcev, vodij in sistema. O potrebnih pogojih in podpori bom več razpravljala v zaključku tega poglavja.

Pred samim začetkom skupnega dela je vloga socialnega delavca ta, da najprej ustvari pogoje za delovni pogovor, v katerem družina dobi izkušnjo sodelovanja, ki je v trenutni situaciji za njih uresničljiva – torej tam, kjer družina trenutno s svojim razumevanjem problema je. Vzpostavljanje odnosa, ki zahteva socialnega delavca, ki zna skrbno ravnati s časom, bi se moralo zgoditi pred posredovanjem informacij, pisanjem poročil ... Sledi vodenje pogovora in vzdrževanje delovnega odnosa, ki pomeni odnos med socialnim delavcem in družinskimi člani.

Socialno delo je znanost in stroka, kjer nimamo vnaprej podanih odgovorov o želenih izidih. To ne pomeni, da v vsakem izvirnem delovnem projektu pomoči iz nič ustvarjamo novo: v socialnem delu z družino imamo razvita sodobna znanja, ki so pomembno izhodišče, ko jih kot znanje za ravnanje uporabimo v dialogu z ljudmi (Kodele *et al.* (ur), 2016: 41).

Tako je vloga socialnega delavca ob razvezi tudi ta, da v nadaljevanju v več pogovorih z družino (nikakor ne samo v enem, tako kot je navada v praksi trenutno) uporabi svoje znanje – znanje za ravnanje, ki je sodoben koncept delovnega odnosa, razvit na ta način, da lahko ob kompleksnih spremembah, ki jih za družinske člane prinese izkušnja razveze, z družinskimi člani podeli svoje znanje in razumevanje vse kompleksnosti dogajanja znotraj družine, ki jo prinese izkušnja razveze.

Glavna metoda dela, ki jo socialni delavci uporabljajo pri svojem delu, je pogovor. »Pogovor ustvarja delovni odnos, v pogovoru se ubesedijo izvirni delovni projekti pomoči« (Čačinovič, 2006: 11). »Postmoderni koncepti so prinesli in izostrili pomen pogovora, govora, jezika, pomen odprtega prostora, kjer sta socialni delavec in uporabnik sogovornika in soustvarjalca« (Čačinovič *et al.*, 2005: 7). Terapijo je pomenil pogovor že vse od časov slovitega psihoanalitika Freuda. Pogovor razumem kot pripovedovanje in poslušanje zgodb posameznega družinskega člana. Del njihove zgodbe in pogovora so tudi socialni delavci, s katerimi so v odnosu, česar se socialni delavci premalo zavedajo. Socialni delavci se svojega lastnega vpliva in soudeležnosti v pogovoru začno bolj

zavedati, ko na pogovoru med partnerjema pride do medsebojnega obtoževanja in napadanja. Socialni delavci vidijo povezavo med uporabo komunikacijskih vzorcev na svetovalnem pogovoru in komunikacijskimi vzorci v partnerstvu. Na drugi strani pa tudi vidijo medsebojno povezavo med komunikacijskimi vzorci v partnerstvu in razlogom za razvezo. Vsi socialni delavci so v takih primerih mnenja, da je treba postaviti meje in pravila komunikacije. Postavljanje meja in konfrontacija je tudi eden izmed dejavnikov, ki prispeva k razvijanju pozitivne medosebne vezi med socialnim delavcem in uporabnikom. Čačinovič pravi,

da je večšina oz. umetnost vzpostavljanja stika in razvijanja medosebne prostora nenehno križarjenje med sprejemanjem (empatičnem razumevanjem) in soočanjem (postavljanjem meja). Pri tem se socialni delavec ne srečuje le z uporabnikovo občutljivostjo in ranljivostjo, temveč se praviloma sreča tudi s svojo (*Op cit.* 104).

Tako menim, da je treba v primerih, ko na pogovoru med partnerjema pride do obtoževanja in napadanja, pogovor ustaviti in s tem preprečiti stopnjevanje konflikta ter skupaj z obema partnerjema nagovoriti temo medsebojne komunikacije, jo raziskati v preteklosti glede dobrih izkušenj in izkušenj izjem, ko je komunikacija med njima potekala brez obtoževanja in napadanja, ter načrtovati spremembo v komunikaciji v sedanjosti, npr. za prihodnost dogovorov glede otrok v njegovi prisotnosti. »Na ta način partnerjema proces dela z družino postane delo, izkušnja soustvarjanja novega« (Kodele *et al.* (ur), 2016: 31). Za razliko od dela postmoderne socialnega dela, ki dela z obema partnerjema naenkrat oz. s celotno družino, socialni delavec, ki pri delu uporablja tudi svoja (imago) terapevtska znanja, v primeru žaljenja tistega, ki uporablja destruktivne komunikacijske vzorce, zadrži na pogovoru, tistega, ki je bil žaljen, pa prosi, da zapusti pogovor. Tako svoje delo nadaljuje samo s tistim, ki je žalil, in skozi pogovor raziskuje njegove obstoječe komunikacijske vzorce ter skupaj z njim išče nove možne načine komunikacije.

Glede kompleksnosti dela z družino na pogovoru na eni strani med socialnimi delavci obstaja mnenje, da zmorejo obvladati kompleksnost dela, na drugi strani pa obstaja mnenje, da je kompleksnost dela težko obvladovati. Občutek obvladovanja kompleksnosti dela z vsemi družinskimi člani izgubijo v primerih konfliktov.

Delo z družinami je kompleksnejše od dela s posameznikom; socialni delavec se mora pomikati od osebnih do odnosnih nalog z različnimi družinskimi člani znotraj

posameznega pogovora in znotraj celotnega procesa – vedno znotraj konteksta družine kot mreže odnosov in odnosnih nalog, ki potekajo v tej realnosti (Mešl, 2008: 5).

Menim, da je socialnim delavcem ob obvladovanju kompleksnosti dela z vsemi družinskimi člani najbolj v pomoč znanje o družini in psihologiji družine, ki ga socialni delavci potrebujejo, da so lahko družini kar najbolj v pomoč ob spremembah, ki jih razveza od družine zahteva. V primeru, da se pri delu socialnega delavca z družino, ki je v postopku razveze, pojavi potreba po tem, da socialni delavec družino poveže z drugo institucijo v skupnosti, govorimo o socialnem delu z družino v skupnosti. J. Wise (2005 v Kodele *et al.* (ur), 2016: 49) piše o tem,

da družine pogosto omahujejo, da bi pristopile po pomoč k ustanovam, ki jih lahko doživljajo kot zastrašujoče, in vidi vlogo socialne delavke v tem, da prispeva k temu, da se ljudje spoznajo z ustanovami, in deluje kot neke vrste most med družinami in ustanovami; tako se verjetnost črpanja virov iz skupnosti poveča.

Tudi socialni delavci v moji raziskavi so povedali, da *»se povežejo z drugimi institucijami«* in pridobijo *»poročila drugih institucij«*, sploh v primeru dela z otrokom, ko je potrebno sodelovanje s šolo in vrtcem. Na tem mestu se mi postavlja vprašanje, ali se ne povežejo z institucijami takrat, ko oni sami potrebujejo kakšen podatek oz. informacijo, ki pa brez vednosti družine ne bo pripomogla k temu, da bi družini pomagalo k okrevanju. Tukaj se pokažejo omejitve uporabljene metodologije, saj bi bilo to težje raziskovati z neposrednimi vprašanji. Bolj zanesljiv vir podatkov bi lahko bila študija primera, kjer bi se raziskovalo, na kakšen način in koliko je bilo sodelovanje z drugimi institucijami konkretno v pomoč družini.

Socialni delavec, ki dela v nevladni organizaciji in ima opravljeno dodatno strokovno izobraževanje oz. specializacijo poleg fakultete za socialno delo, razume pomoč ljudem ob spremembah v obliki nudenja terapevtske pomoči, medtem ko socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, vidijo pomoč ob spremembah, v drugih virih. Ti viri so ali svetovalnice, kjer so zaposleni terapevti (*»pomoč terapevtke ljudem, ki so pripravljene ostati v partnerstvu in delati na spremembah«*; *»pomoč ljudem, ki so v čustvenih stiskah«*; *»pomoč terapevtke staršem pri izvrševanju starševske vloge«*), ali psihološka pomoč psihologov ali pa vključevanje izvedencev. Prav tako socialni delavci svoj možen prispevek k okrevanju družine vidijo v tem, da prepoznajo težave, ki jih potem pomaga reševati terapevtka

(»prepoznati težave, ki se pojavljajo, in jih napotiti k terapevtki«; »da jih usmerjam naprej«). Kot svoj prispevek k okrevanju družine socialni delavci vidijo predajanje mnenja, da se vloga starševstva nadaljuje tudi še po razvezi. Na CSD-jih so socialni delavci najbolj v pomoč ljudem ob spremembah pri dogovorih glede otrok (*»stiki; preživnina«*) in morebitnega dogovora o sostarševanju. Socialni delavci poleg vodenja upravnih postopkov, ki so njihova pomembna delovna naloga, skupaj z družino raziskujejo sedanjost, da bi zmogli lažje pre(živet) v prihodnosti. »Delovni pogovor z družino je namenjen raziskovanju sedanjosti, da bi načrtovali prihodnost« (Čačinovič, 2006: 5). Ob tem je možno izhodišče dela za socialne delavce ravnanje po modelu Margaret Robinson, ki opisuje proces razveze skozi 13 faz, na podlagi katerih bom predstavila razumevanje podpore in pomoči družini skozi razvezo v nadaljevanju.

Na pogovoru po tem, ko so že vzpostavili dogovor o sodelovanju in pojasnili vloge vseh udeleženih v problemu, skupaj z družino kot osrednjo temo pogovora, vsakič na novo določijo instrumentalno definicijo problema, ki je osrednja tema pogovora na srečanju.

V procesu vsak uporabnik vstopi s svojo definicijo problema, socialni delavec doda svoje videnje in tako se začne oblikovanje delovne definicije možnega, uresničljivega. V središču sta dialog in sodelovanje, v katerih udeleženci v problemu soustvarijo svojo udeležnost pri oblikovanju rešitve (*Op cit.:* 18).

Socialni delavci so v moji raziskavi kot pomembne teme v pogovoru izpostavili naslednje teme: pogovor o preteklosti, o prihodnosti, v ospredju pa je pogovor o temi skupnih otrok (iskanje dogovorov glede vprašanja varstva in vzgoje mladoletnega otroka in glede stikov otroka z drugim staršem; da so stiki z obema staršema otrokova pravica in dolžnost; pogovor o enakopravnosti obeh staršev in o spodbujanju očetov s strani socialnih delavcev o njihovi enakopravnosti). Tudi pri vprašanju delovnih tem, ki jih po končanem upravnem postopku socialni delavec, ki je hkrati terapevt, izpostavi kot pomembne, sem prišla do podobnih rezultatov. Socialni delavec – terapevt je izpostavljal teme žalovanja in predelovanja neuspele izkušnje partnerstva, medtem ko socialni delavci na CSD-jih kot pomembne vidijo predvsem teme, povezane z otroki.

Fokus na preteklosti socialni delavci uporabljajo v primerih, ko partnerja še želita ostati skupaj, drugače se bolj usmerjajo na prihodnost. V postmodernem socialnem delu razumemo pogovor o tem, kje so družinski člani trenutno v življenju, in razmišljanje oz. pogovor o tem, kam želijo priti, kot ključni delovni temi. Znotraj teh dveh delovnih tem se

potem razvijajo delovne teme, ki spadajo na prvo raven dela z družino in na drugo raven dela z družino. Na drugi ravni nagovarjamo dinamiko dogajanja v družini, kamor spadajo družinski odnosi, vrednote, pravila, ki v družini veljajo. Tako se odprejo različne možne delovne teme, hkrati pa se socialni delavec lahko tukaj in zdaj v pogovoru odziva na to, kako družinski člani ravnajo drug z drugim, vendar za to potrebuje na pogovoru vse družinske člane. V zvezi s spremembami, ki jih za družino prinese izkušnja razveze, socialni delavci želijo prihodnost družine raziskujejo npr. s postavljanjem vprašanj, kako bo razveza družinske odnose, pravila, vrednote, ki trenutno veljajo, spremenila. Na ta način družinski člani začno razmišljati o prihodnosti in posledicah, ki jih bo razveza prinesla, v varnem okviru delovnega odnosa, skupaj s podporo socialnega delavca.

»Preteklost potrebujemo, da bi razumeli uporabnika in njegovo težavo, potrebujemo jo, ker je možen vir dobrih izkušenj in moči [...]. Najtežje je delati z uporabniki, ki si želijo spremeniti le preteklost« (*Op cit.* 42). Nekateri pristopi k razumevanju podpore in pomoči v socialnem delu, kakršen je v rešitev usmerjen pristop, kamor se umešča postmoderno socialno delo, razume raziskovanje preteklosti le v smislu raziskovanja dobrih izkušenj in virov moči partnerjev, v nasprotnem primeru socialni delavec o preteklosti ne rabi opisovanja konfliktnih dogodkov. V nasprotju s tem mnenjem je trditev socialnega delavca – terapevta, do katere sem prišla tekom raziskovanja odgovorov pomoči ob spremembah. Le-ta se namreč glede posameznikove preteklosti pogovarja o nezadovoljenosti določenih potreb v primarni družini in raziskovanju nezavednega dela človeka, na podlagi katerega si ljudje izberejo svojega partnerja. Na tem mestu se pokaže razlika med delom terapevtov in socialnih delavcev, kjer je fokus dela na raziskovanje sedanjosti za načrtovanje prihodnosti.

Intervjuvanci svojo vlogo v procesu žalovanja za izgubo partnerja oz. družine vidijo precej različno – odvisno od tega, kje delajo, in od tega, kakšno dodatno izobrazbo poleg fakultete za socialno delo še imajo. Prevladuje mnenje, da se socialni delavci čutijo premalo usposobljene za pomoč ljudem, ki so v fazi žalovanja za partnerjem oz. družino, kljub temu da je žalovanje po razvezi v kontekstu poslavljanja pričakovan psihološki proces. Posledično menijo, da naj te teme skupaj z ljudmi nagovarjajo terapevti, saj imajo oni terapevtsko znanje, ki naj bi ga po njihovem mnenju zahtevalo delo z žalujočimi družinskimi člani. Sama razumem delo socialnega delavca ob žalovanju najprej kot pogovor o čustvih. Pogovor zajema nagovor čustev in doživljanja – pri tem je bistveno, da čustva ljudi ob/po izkušnji razveze postanejo razvidna. V nadaljevanju socialni delavec ljudem postavi možno vprašanje, npr. kako ravnajo s čustvom jeze na bivšega partnerja,

ker jih je zapustil/želel razvezo ipd. Skozi nekaj srečanj v procesu pomoči lahko vedenja ljudi z negativnimi čustvi, ki jih doživljajo in za njih niso učinkovita, skupaj preokvirjajo in razvijajo alternativna ravnanja z lastnimi negativnimi čustvi. O dopustitvi izražanja jeze osebi, ki žaluje, piše tudi Parkinson (2011):

Ljudje, ki jih prežema žalovanje, pogosto težko izrazijo jezo. V takšnih primerih pomaga trditev, da so občutki jeze in žalosti povsem normalni. Jezo je treba izraziti, vendar tudi ustrezno obvladati. Opredelimo jo lahko kot spodbujevalno silo, ki štiti pred malodušjem in obupom (Parkinson, 2011: 207).

Sodobno socialno delo vsako vedenje družinskih članov ob razvezi razume kot vedenje, ki ima oz. je imelo za njih nekaj smisel. Tako je odziv socialnih delavcev ob opisu vedenja družinskih članov najprej t. i. »normalizacija«, ki konkretno pomeni, da človeka ne obsojajo, temveč se mu namesto tega pridružijo tam, kjer človek trenutno v svojem življenju in razumevanju lastnih vedenj trenutno je.

Pogovore z otroki socialni delavci razlikujejo glede na starost otroka. Pogovore s starejšimi otroki (mladostniki) doživljajo kot »lažje«, prav tako so za njih lažji pogovori z otroki, kjer sta starša fizično že ločena. Za pogovor z mlajšimi otroki vidijo potrebo po tem, da bi pogovore opravljali psihologi. Kjer je možno, za pomoč zaprosijo psihologa oz. nekje z mlajšimi otroki delajo socialne delavke, ki imajo »večji smisel za mlajše otroke«. Psiholog z otroki dela neposredno psihološko pomoč, prav tako pa uporablja različne tehnike za različne starosti otrok. Socialni delavci, ki pri svojem delu izhajajo iz postmoderne socialnega dela, imajo po mojem mnenju dovolj znanja za delo z otroki, v primeru, da so se seznanili in prebrali kakšnega izmed avtorjev, ki piše o delu socialnih delavcev z otroki. Moje mnenje je, da je na CSD-jih največji problem kadrovska podhranjenost, pomanjkanje časa in (novega in dodatnega) znanja, da bi se proces z otroki in mladostniki zares lahko začel in skozi pogovore tudi nadaljeval. Socialni delavec pri delu z otroki najprej ustvarja varen in zaupen kontekst oz. prostor za pogovor. Gehart (2007) pravi, da si pomagajoči prizadeva ustvariti odprt prostor za dialog. To je po njenem mnenju največji izziv tako za pomagajoče kot starše, saj si le-ti včasih težko vzamejo čas, da bi poslušali, kaj imajo otroci za povedati. Nevarnost obstaja predvsem v tem, da glas odraslih otroka preglasi, saj je lahko tisto, kar otrok pove, za odrasle hitro nesmiselno. Dialogi z otroki tako pogosto ne vsebujejo besed, temveč so otrokovi pomeni lahko kreirani skozi igro, gib, umetnost ... Dodaja, da je nujno tudi, da se pri delu z otroki izhaja

iz drže nevednosti – to pomeni, da pomagajoči da na stran vse znanje, ki ga o problemski situaciji otroka ima, in da se namesto tega pridruži zgodbi in vstopi v domišljjski svet skupaj z otrokom. Pomagajoči pri svojem delu zavzema pristop radovednosti in neizvedenstva, hkrati pa uporablja primerno neobičajne komentarje. Uporablja tudi različne glasove in perspektive, npr. umetnost, kretanja, lutke, s katerimi se kot socialni delavci lahko poigravamo z alternativno izrečenimi besedami (povzeto po Gehart, 2007: 186–191). Tako kot so v moji raziskavi socialni delavci opredelili raznolikost dela z različno starimi otroki, tudi Parkinson (2011) opisuje, da je za strokovne delavce, ki delajo na področju razveze, nujno, da poznajo razvoj otroka in njihove možne odzive na razvezo.

Odrasli pri otrocih na splošno podcenjujejo sposobnost razumevanja čustev in odnosov. Starši, ki so prepričani, da so otroci premladi, da bi razumeli dogajanje, pogosto želijo zaščititi sebe in ne otrok. Čeprav odzivi otrok na ločitev ne ustrezajo vedno njihovi kronološki starosti, morajo vsi, ki delajo s starši (in otroki), poznati razvoj otrok in mladostnikov (Parkinson, 2011: 131).

Tako otrokom socialni delavci z razlagami, ki upoštevajo njihovo starost in trenutno počutje, pomagajo razložiti spremembe, ki jih bo prinesla razveza staršev. Ob tem je pomembno, da se pogovarjajo na kreativen, drugačen način o temah medsebojnih odnosov, vlog, pravil, vrednot, hierarhij v družini, ki se bodo z razvezo spremenili.

Socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, zaključek dela enačijo s pisanjem poročila za sodišče, ki ga spišejo za posamezen primer in pomeni uradni zaključek postopka, medtem ko socialni delavec – terapevt enači zaključek dela z ureditvijo situacije in predelavo travmatskih izkušenj preteklosti. Nadaljnje sodelovanje na CSD-jih poteka z vključitvijo družine v storitev pomoči družini za dom, v primeru, da bi bilo to potrebno. Na tem mestu se pokaže ujetost socialnih delavcev, zaposlenih na CSD-jih, v izvrševanju nalog po upravnih postopkih, ki so prav tako nujno potrebni, da se potrebne nove spremembe za družino lahko zagotovijo. S pisanjem poročil se zagotovo zaključijo upravni del postopka, vendar mislim, da je problemska situacija, ki zahteva nujne spremembe, vodenje izvirnega delovnega projekta pomoči za vsako družino znotraj konteksta delovnega odnosa ves čas, *vzporedno* z upravnim postopkom. V izvornih delovnih projektih pomoči je možen želen izid srečan tudi dogovor (do česar vodi pogajanje), kaj se mora do skupnega zaključka izvirnega delovnega projekta pomoči spremeniti, da bi delo lahko zares proslavili in zaključili.

Projekt se zaključi, ko otrok in družina zmoreta sama, ko se kompetentnost razvije in prepozna kot nova zgodba. Zaključek projekta mora biti ekspliciran, vedno znova. Skupaj ubesedimo, kam hočemo priti. Pomemben element vsakega projekta je določanje zelenega izida in načrt zaključka (Kodele *et al.* (ur), 2016: 25).

V zaključevanju skupaj z družinskimi člani socialni delavci povzamejo sodelovanje z družino in naredijo razvidne pomembne premike, do katerih so tekom sodelovanja prišli. Pri tem je nujno ravnanje socialnih delavcev povzemanje s perspektive moči, saj tako ljudi okrepijo in v njih prepoznajo dobro in izhajajo iz tega, kar družinski člani že zmorejo in delajo dobro sami.

Glede zadovoljstva socialnih delavcev s svojim delom z družinami ob razvezi so se v moji raziskavi pokazale razlike med mnenji socialnih delavcev, ki delajo v nevladnih organizacijah, in med socialnimi delavci, ki delajo v vladnih institucijah. V vladnih institucijah socialne delavce pri delu omejujejo zakonski roki, premalo strokovnih delavcev, premalo svetovalnic, premalo izobraževanj o tem, kako voditi pogovore, premalo supervizij. Obstajajo tudi systemske omejitve – zakoni in pooblastila, ki preprečujejo, da bi socialni delavci lahko delali sodobno socialno delo v pravem pomenu besede, ki bo posledično povečal učinkovitost dela socialnih delavcev in ustvaril bolj pozitivno podobo socialnega dela javnosti. Tukaj se pokaže omejitev moje raziskave v zvezi z razlikami med delom socialnih delavcev glede na sektor, saj bi bilo treba opraviti bolj podrobno raziskavo o podobnostih/razlikah dela in opraviti večje število intervjujev, na podlagi katerih bi nakazane razlike lahko dokončno potrdila oz. ovrgla.

Walsh (2003), ki opredeljuje dejavnike tveganja za zakonsko nestabilnost, piše o interakcijskih vzorcih in osebnih značilnostih poročenih odraslih.

Interakcijski vzorci so: pogosto ponavljajoč se vzorec stopnjevanja ali vzajemnosti negativnih čustev, obramba z molkom, preziranje, zanikanje in obtoževanje; različen pogled na družinsko življenje; če obstaja spolna nezadovoljitev; če ima kateri izmed partnerjev težave z osebnim prilagajanjem (Walsh, 2003, 99).

Dejavniki tveganja za razvezo, kot jih prepoznajo socialni delavci, se umeščajo v interakcijo med partnerjema (torej navajajo interakcijske vzorce med partnerjema po Walshu) in na drugi strani na individualne dejavnike, kamor socialni delavci umeščajo posameznikovo osebno zgodovino. V moji raziskavi socialni delavci prepoznajo naslednje

možne interakcijske vzorce, ki pomenijo tveganje za razvezo: različen pogled na partnerstvo med obema, ki sta v odnosu, lahko na daljši rok vodi v stopnjevanje konfliktov; v povezavi z različnimi pogledi na partnerstvo lahko med partnerjema obstajajo različni razlogi za odločitev za skupnega otroka; nepripravljenost partnerjev na skupno reševanje problemov in nepripravljenost se potruditi za partnerja in družino; občutek izgube spoštovanja drugega partnerja, kar pomeni stopnjevanje oz. vzajemnost negativnih čustev po Walshu. Walsh osebnih značilnosti posameznikov ne razume toliko v smislu prenosa negativnih izkušenj in vzorcev skozi generacije v družinah, kot so to razumeli nekateri intervjuvani socialni delavci, temveč bolj v smislu osebnostnih lastnosti, pri katerih obstaja večje tveganje za asocialno vedenje, depresijo, zlorabo alkohola in impulzivnost.

Posledice razveze socialni delavec, ki je terapevt, vidi v povezavi s tem, ali partner sprejme svoj lastni delež odgovornosti za problemsko situacijo ali ne. Na drugi strani socialni delavci kot posledico razveze razumejo »razpad družine« in »oblikovanje nove družine«. Dobro se mi zdi, da imajo v fokusu oba družinska sistema, postavlja se mi le vprašanje, koliko in na kakšen način sodelujejo z obema družinskima sistemoma (dve novo nastali reorganizirani družini). Glede na to, da to ni bil moj fokus raziskave, tega nisem raziskovala, bi pa tema dela CSD-jev z obema družinama bila ena izmed možnih tem za novo raziskovanje. Kot najpomembnejše posledice ob razvezi socialni delavci v moji raziskavi razumejo vprašanje posledic, ki jih ima razveza za otroke. V povezavi s tem razumejo kot najpomembnejše odločitve odločitve glede skupnih otrok. Kot socialna delavka razumem posledice in odločitve ob razvezi v povezavi s celotno družino, zato menim, da je treba pri delu razumeti in sodelovati z družino, kar pomeni delo z vsemi družinskimi člani. Pomembni sta obe posledici, tako sprejemanje lastnega deleža pri zlomu zakona kot tudi posledica razpada družine in življenja v novi družini, kar kaže na to, da se jih nekateri socialni delavci zavedajo. Vse pomembne posledice in tudi odločitve, ki jih morata sprejeti tako primarna kot reorganizirana družina pred, ob in po razvezi, v razumevanju socialnega dela dobro prikaže 13-fazni model, katerega avtorica je M. Robinson (1991).

Glede skrbi ljudi, s katerimi socialni delavci sodelujejo, le-ti prepoznavajo skrbi glede prihodnosti, skrbi glede otrok in (skrite) skrbi glede osamljenosti. Iz tega lahko sklepam, da socialni delavci prepoznavajo možne skrbi družinskih članov, vendar jih vsi ne nagovarjajo v obliki delovnih tem pogovorov. Prva težava je ta, da ne gre za pogovore, ampak navadno za en pogovor (določen na podlagi zakona), na podlagi katerega nikakor ni

možno vzpostaviti odnosa, ki temelji na spoznavanju in zaupanju med sodelujočimi in pomagajočim. Tako posledično ne gre za kontinuiran proces, kot pomoč razume postmoderno socialno delo. Druga težava je ta, da imajo nekateri socialni delavci, zaposleni na CSD-ju, premalo znanja o kompleksnosti sprememb po razvezi družine, kar je pokazala moja raziskava (potreba po več izobraževanjih, potreba po več znanja).

8. Dodaten razmislek o kompleksnosti dela socialnih delavcev z družino ob razvezi

S svojo raziskavo sem na podlagi predstavljenih rezultatov in razprave v prejšnjih dveh poglavjih prišla do razmišljanja o tem, kako različni ljudje, zaposleni na CSD-jih in v nevladnih organizacijah, na delovnem mestu socialnega delavca razumejo socialno delo z družino ob razvezi. Njihov pogled na strokovno delo in lastno ravnanje je odvisen od tega, kje je socialni delavec zaposlen, koliko let delovnih izkušenj ima, od njegovega strokovnega znanja in tudi od drugih njegovih osebnih značilnosti. Glede na to, da sem sama socialna delavka, se mi zdi pomembno v svojo nalogo vključiti razmislek o tem, kaj v tem času, ko sem sama opravljala raziskavo s socialnimi delavci, pomeni biti socialni delavec, ki pri svojem delu z družino ob razvezi uporablja sodobna znanja postmoderne socialnega dela.

Prostori, kjer se dela socialno delo z družino ob razvezi, kamor spadajo CSD-ji in različne nevladne organizacije, so prostori, kjer je socialno delo stroka, ki ima edinstvena in dragocena znanja o delu z družino. Razmišljam o tem, da socialno delo v zadnjih letih izgublja svoj prostor na CSD-jih in tudi drugje na račun vse bolj rigidnih sistemskih omejitev, premalo zaposlenih socialnih delavcev in slabega ugleda socialnega dela, ki ga druge stroke včasih razumejo kot manj vrednega v primerjavi z ostalimi vedami, ki se ukvarjajo s psihosocialno pomočjo ljudem v kompleksnih življenjskih situacijah.

Ob razvezi družino čaka kompleksen proces, ki od družinskih članov zahteva prilagoditve in spremembe. Na eni strani te spremembe v dobrem omogočajo uradni postopki, v katerih imajo socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, pristojnosti, da jih izvršujejo v obliki javnih pooblastil. Na drugi strani pa je naloga socialnih delavcev, da podprejo družino konkretno tukaj in zdaj, ob spremembah, ki se v družini zgodijo na ravni vsakdanjega družinskega življenja zaradi razveze. Za to, da se podpora socialnega delavca lahko zgodi, je najprej potreben varen, zaupen prostor za vzpostavitev delovnega odnosa z dogovorom o sodelovanju in znotraj tega vzpostavljen izvorni delovni projekt pomoči, kar se mora zgoditi v pisarni socialnega delavca na prvem srečanju, najbolje pred začetkom vodenja upravnega postopka ločitve ali pa vsaj istočasno. Potrebna podpora socialnih delavcev je v prvi fazi po modelu Robinsonove (1991), ki v razumevanje razveze uvede perspektivo, da gre za proces, ki zahteva spremembe pri posameznikih; spremembe med partnerjema, ki ostajata v vseživljenjski vlogi staršev, in ne nazadnje tudi v odnosih med

otroki in starši. Model do 5. faze (družina po razvezi) definira možni dober izid transformacije družine – samostojno življenje obeh novo nastalih dvojedrnih družin ob hkratni podpori socialnih delavcev, zaposlenih na CSD-jih. Posamezne faze modela Robinsonove sem predstavila v teoretičnem delu naloge, zato na tem mestu dodajam in predstavljam, kakšen je po mojem razumevanju podpore in pomoči ob razvezi prispevek socialnih delavcev ob procesih spreminjanja družine, ki se skupaj načrtujejo in kot možne delovne teme nagovorijo in raziskujejo skupaj z družinskimi člani skozi več srečanj v izvirnem delovnem projektu pomoči. V prvi fazi, v fazi spoznanja zloma zakona, je začetna odgovornost socialnih delavcev, da vodi in usmerja pogovor tako, da se med partnerjema, ki prideta po pomoč, zgodi pogajanje in posledično doseže dogovor o vzajemnem sprejemanju svojega in partnerjevega deleža, ki je prispeval k zlomu zakona. V primeru, da pride do hudega obtoževanja med partnerjema, je najboljši možni izid pogovora, da se pogovor nadaljuje in da naslednjič spet prideta na pogovor skupaj. V drugi fazi, ki pomeni odločitev za razvezo, je pomembna odgovornost socialnih delavcev, da upoštevajo »načelo vsestranske koristnosti«, kar konkretno pomeni pozornost socialnih delavcev na tem, da se ustvari rešitev, ki bo dobra za vse udeležene hkrati, upoštevajoč koristi otrok. V tretji fazi, v pripravi in načrtovanju razpleta, je odgovornost socialnih delavcev po mojem mnenju predvsem v tem, da ubesedijo in raziskujejo skupaj s staršema, kako bosta za razvezo povedala otroku oz. otrokom. V okviru varnega konteksta delovnega odnosa se lahko igrajo igre vlog in preigravajo različni scenariji, katere besede izbrati, in razmišljati o tem, kakšno sporočilo ob pogovoru dati otrokom. Hkrati je pomembna možna delovna tema, tema ravnanja s skupnimi družinskimi prijatelji in sorodniki. V fazi ločitve gre za fizično ločitev, kar pomeni, da otrok navadno ostane z enim izmed staršev, drug starš pa se odseli. Menim, da je v tej fazi podpora socialnega delavca ključna. Pred samo fazo starša potrebujeta podporo v odločitvah v tem, da bosta pred otrokom nastopila in zagovarjala resnico in ne usmerjala svoje čustvene bolečine proti drugemu staršu ter reševala lastne zamere in bolečino prek otrok. V izvirnem delovnem projektu pomoči se v tej fazi razveze, če je možno, dogovori o stikih s staršem, ki se odseli, saj tako za otroka to pomeni najmanjši stres glede strahu pred izgubo starša, ki se je odselil, preprečuje kasnejše zamere do starša in daje pozitiven zgled, da je možno zvezo končati na razumen in ne konflikten način (povzeto po Robinson, 1991: 264). V 5. fazi, ko ločitev tudi formalno stopi v veljavo, se formirajo nove vloge v spremenjeni družini.

Nove vloge v družini za sabo potegnejo spremembo pravil in hierarhijo, ki je družini veljala pred samo razvezo. Pri tem je ključno, da otrok ne zasede izpraznjenega mesta enega od staršev, ki je odšel, saj to zanj pomeni težko psihično obremenitev in hudo notranjo stisko (Dular, 2011: 43).

Tukaj sama vidim ključen prispevek socialnega dela v tem, da skupaj z družinskimi člani ubesedi nove vloge in spremembe, ki jih bodo te nove vloge prinesle v vsakdanje življenje. Pri tem je pomemben fokus na otrocih, saj obstaja možnost, da otroci potrebujejo podporo v razumevanju, da odhod enega izmed staršev ne pomeni, da mora otrok nadomestiti odsotnega starša. V naslednji fazi se pozornost skupnega dela v izvornem delovnem projektu pomoči usmeri na življenje obeh družin po razvezi. Enostarševski družini potrebujeta čas, da se navadita na novo situacijo. Nova situacija za obe družini pomeni drugačen stil življenja, ponovne vzpostavitve socialne mreže. V tej fazi je treba z družino priti do fleksibilnih dogovorov o stikih. Ena izmed možnih nalog socialnih delavcev je spodbujanje in opogumljanje otrok, da lahko ima stike z drugim staršem. Možna delovna naloga socialnih delavcev je tudi vodenje pogovorov in iskanje kompromisov med staršema glede stikov z otroki. Ostale faze, ki sledijo po modelu, se nanašajo na nastanek dopolnjene družine, ki se lahko oblikuje kasneje. Tudi takrat se lahko z obema ali eno izmed družin ponovno vzpostavi izvorni delovni projekt pomoči oz. se leta nadaljuje v primeru, da bi se družina soočala z izzivi, ki bi ji prinesle občutek nemoči. »Razmerja med posameznimi člani družine so kompleksna in zapletena. Odnos med biološkimi in socialnimi starši je mnogokrat konkurenčen in konflikten. Vsi člani reorganizirane družine (partnerja, otroci, bivša partnerja) vplivajo drug na drugega« (*Op cit.* 48).

S strnjnim pregledom nalog, ki so naloge socialnega dela ob delu z družino ob razvezi, sem skušala prikazati vsaj del kompleksnosti nalog, za katere pri trenutnem delu socialnega dela ob razvezi zmanjkuje časa (en pogovor nikakor ne more in ne sme biti dovolj) in zaposlenih socialnih delavcev, ki bi z družinami lahko vodili izvorni delovni projekt pomoči. Tako bi bile po mojem mnenju nujne sistemske spremembe, ki bi omogočile pogoje za to, da se lahko dela visokokvalificirano socialno delo, za katerega v trenutnih razmerah zmanjkuje prostora.

9. Sklepi

- Socialni delavci družino razumejo tradicionalno in stereotipno (družina sama kot najpomembnejša vrednota; kot temelj družbe; družina kot jedrna družina z otroki; prenos izkušenj glede na genetsko povezanost s svojimi starši).
- Razvezo socialni delavci razumejo v tesni povezavi s posledicami, ki jih razveza prinese v medsebojnih odnosih med družinskimi člani (partnerski odnos; starševski odnos oz. odnos med starši in otroki).
- Spremembe v razumevanju družine in razveze med socialnimi delavci obstajajo glede na količino delovnih izkušenj na področju razvez (z leti izkušenj razvezo vidijo kot pogostejšo in hitrejšo odločitev partnerjev).
- Spremembe v razumevanju družine in razveze med socialnimi delavci obstajajo glede na preteklost, saj je bila razveza v preteklosti bolj tabuizirana tema.
- Raznolikost razumevanja prvih stikov socialnih delavcev z družinskimi člani kaže na delo z zelo različnimi družinami.
- Družine poiščejo pomoč socialnih delavcev v različnih fazah partnerskega odnosa (pri razmišljanju o razvezi kot možni opciji; pri pridobivanju informacij glede postopka; pri odločitvi za razvezo kot dokončni odločitvi; pri pomoči za delo na spremembah v partnerstvu).
- Socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, so pri svojem delu ujeti v izvrševanju nalog po upravnih postopkih (»pomoč pri spisovni dokumentaciji; informiranje o postopku; pisanje poročil za sodišča; kot izvrševanje javnih pooblastil«), ki hkrati pomenijo tudi delo v dobrem, saj prinesejo in omogočijo spremembe.
- Na CSD-jih zaradi pomanjkanja časa in kadrovske omejenosti pri delu z družino, ki je v postopku razveze, zmanjkuje prostora za sodobno socialno delo – uporabo izvirnega delovnega projekta pomoči znotraj delovnega odnosa, kjer bi socialni delavci skupaj z družinami naslavljali še druge delovne teme (npr. ravnanje z lastnimi čustvi ob razvezi; žalovanje; ravnanje s skupno socialno-ekološko mrežo; življenje v enostarševski družini ...).
- Glavna metoda dela, ki jo uporabljajo socialni delavci pri delu, je pogovor s posameznikom oz. s skupino (družino).
- Socialni delavci se svojega lastnega vpliva in udeležnosti v pogovoru začno zavedati, ko na pogovoru med partnerjema, ki sta v procesu razveze, pride do

medsebojnega obtoževanja in napadanja, takrat postavijo meje in pravila ter zaustavijo takšen pogovor.

- Socialni delavci občutek obvladovanja kompleksnosti dela z vsemi družinskimi člani izgubijo v primerih hudih konfliktov.
- Vloga socialnih delavcev, zaposlenih na CSD-jih, je urejanje življenja družine glede življenja skupnih otrok.
- Pomembne delovne teme, ki jih v svojih pogovorih z ljudmi, ki pridejo po pomoč ob razvezi, naslavlja socialni delavci, so: preteklost, prihodnost, v ospredju je največkrat tema skupnih otrok.
- Pogovore z otroki socialni delavci razlikujejo glede na starost otroka, saj pogovore s starejšimi otroki doživljajo kot mnogo lažje, prav tako so za socialne delavce lažji pogovori z otroki, kjer sta starša že fizično ločena.
- Socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, zaključek dela enačijo z uradnim zaključkom postopka, tj. s pisanjem poročila za sodišče, ki ga spišejo za posamezni primer.
- Socialni delavec, ki je terapevt, enači zaključek dela z ureditvijo situacije in s predelavo travmatskih izkušenj preteklosti.
- Na CSD-jih zaposlene socialne delavce pri delu omejujejo zakonski roki, pomanjkanje strokovnih delavcev, ki onemogoča timsko delo, premalo svetovalnic, pomanjkanje izobraževanj o vodenju pogovorov in premalo supervizije.
- Dejavnike tveganja za razvezo, ki jih prepoznajo socialni delavci, na eni strani umeščajo v interakcijo med partnerjema, na drugi strani pa na stran enega izmed partnerjev (npr. posameznikova osebna zgodovina).
- Kot najpomembnejše posledice in odločitve ob razvezi socialni delavci razumejo vprašanje posledic, ki jih ima razveza za otroke.
- Socialni delavci prepoznajo možne skrbi družinskih članov (otroci, osamljenost, življenje v prihodnosti), vendar jih vsi ne nagovarjajo v obliki delovnih tem na pogovoru, saj zato v enem pogovoru zmanjka časa.

10. Predlogi

- Problemska situacija, ki zahteva spremembe v razumevanju dela z raznolikimi oblikami družine, je ozek, stereotipiziran in tradicionalni pogled na definicijo družine. Možna pot je zavedanje in samorefleksija predsodkov ter učenje o spremembah družine, ki jih je prinesla postmoderna. Tako bi se vsaj na načelni ravni omogočil antidiskriminatoren pristop in preprečila heteronormativnost javnih institucij.
- Da bi partnerji poiskali pomoč na CSD-jih in v nevladnih organizacijah, ki nudijo psihosocialno podporo in pomoč prej, predlagam sistemske spremembe, kar bi pomenilo nujno več zaposlenih socialnih delavcev.
- Med socialnimi delavci povečati občutek kompetentnosti v primerjavi s terapeuti. Do tega bi lahko prišlo le s potrebnimi drugačnimi pogoji dela (več izobraževanj, podpore v obliki timskega dela, supervizije in intervizije; več zaposlenih socialnih delavcev, več časa za proces dela, ki bi prinesel večjo učinkovitost dela).
- Trenutna problemska situacija, ki zahteva nujno spremembo pri delu z družinami, ki so v postopku razveze, je »izguba« prostora socialnega dela na CSD-jih. Do »izgube« prostora socialnega dela na CSD-jih je prišlo zaradi ujetosti v izvrševanje javnih pooblastil in pomanjkanja časa za vzpostavitev izvirnega delovnega projekta pomoči, ki temelji na delovnem odnosu.
- Glede obvladovanja kompleksnosti dela z vsemi družinskimi člani bi socialni delavci, zaposleni na CSD-jih, potrebovali dodatnih znanj o družinski dinamiki, ki jo nagovarja socialni delavec, ki dela na drugi ravni.
- V osrednji Sloveniji bi bilo treba ustanoviti svetovalnice, ki bi bile v pomoč socialnim delavcem na CSD-jih.
- Več pozornosti nameniti pogovoru z mlajšimi otroki in se pri tem ne bati uporabljati metod dela, ki so mlajšim otrokom bližje (delo z igračami in drugimi mediji).
- Ob predpostavki, da bi socialni delavci na CSD-jih udeleževali koncept delovnega odnosa, bi morali več pozornosti nameniti zaključevanju procesa dela in proslavitvi dosežkov in sprememb, ki so jih družinski člani dosegli v izvirnem delovnem projektu pomoči.

- Z novo raziskavo ugotoviti, kako je socialno delo v skupnosti, ki ga izvajajo na CSD-jih, s tem, ko stopijo v stik s šolo, vrtcem, konkretno v pomoč družini.
- Opraviti bolj podrobno raziskavo o podobnostih/razlikah dela med nevladnimi in vladnimi ustanovami, ki sodelujejo z ljudmi, ki imajo izkušnjo razveze.
- Možna tema za novo raziskovanje je sodelovanje CSD-jev ob razvezi z obema novo nastalima reorganiziranimi družinama.

11. Seznam virov

- Andrejčič, A. (2014). Negativni učinki razveze staršev na otroke in mladoletnike. *Socialno delo*, 53 1:25-42.
- Dular, M.,K. (2011). Pogled na razvezo skozi proces in transformacijo razveze partnerske zveze po modelu Margaret Robinson. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). Psihologija družine: Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2006). Socialno delo z družino: Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Černigoj, M. (2003). Epistemološka identiteta psihologije. *Psihološka obzorja*, 12, 3, 93-102.
- Gehart, D. (2007). *Creating Space for Children's Voices: A Collaborative and Playfull Approach to Working with Children and Families*. V: H. Anderson, D. Gehart (Eds.). *Collaborative Therapy. Relationships and Conversations that makes a Difference*. New York, London: Routledge.
- Kodele, T., Mešl, N. (ur.) (2016), *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Mešl, N. Od razumevanja pojava naučene nemoči k razvijanju odpornosti v socialnem delu. *Socialno delo*, 52: 6, 2013
- Miščević N., Markič O., (1998). Fizično in psihično. Uvod v filozofijo psihologije. Šentilj: Založba Aristej.
- Musek, J. (1995). *Ljubezen, družina, vrednote*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (2010). *Psihologija življenja*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Naranji C., Ornstein, R.E. (1973). *On the Psychology of Meditation*. New York: The Viking Press.
- Renner, T., Sedmak, M., Švab, A., Urek, M. (2006). *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
- Robinson, M. (1991). *Family transformation through divorce and remarriage: a systemic approach*. New York, London: The Guilford Press.
- Štajduhar, D. (2010). Uvod v konstruktivizem za psihoterapevte. *Kairos. Slovenska revija za psihoterapijo*. 4: 29-48
- Švab, A. (2001). *Družina: Od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

Šugman Bohinc, L. (2005) Epistemologija podpore in pomoči. *Časopis za kritiko znanosti XXXIII*, 221: 167–181.

Ule A., (2001). Logos spoznanja. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule Nastran, Mirjana (2009). Sodobne identitete v vrtincu diskurzov. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Walsh, F. (ed.) (2003). Normal family processes: growing diversity and complexity. New York, London: The Guilford Press.

Walsh, F. (2006). Strengthening family resilience (2nd ed.). New York: The Guilford Press.

Internetni viri:

Kodeks etike socialnih delavk in socialnih delavcev Slovenije (2006). Dostopno na: https://www.fsd.uni-lj.si/izobrazevanje/studijska_praksa/gradivo%20obrazci/ (11.7.2017).

Število razvez od leta 2010-2015 (2017) Dostopno na: <http://www.stat.si/statweb> (11.7.2017).

Zakon o partnerski zvezi (ZPZ) (2016). Uradni list RS, št. 33/2016. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2016-01-1426/zakon-o-partnerski-zvezi-zpz> (5.6.2017).

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR) (2004). Uradni list RS, št. 69/2004. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=49906> (5.6.2017).

12. Povzetek

Teoretični uvod magistrskega dela sem razdelila na tri poglavja. V prvem sem predstavila posameznikove procese oblikovanja temeljnih osebnih prepričanj, ki se oblikujejo skozi celotno življenje v odvisnosti od različnih dejavnikov. V procese oblikovanja osebnih prepričanj posameznika po mojem mnenju spada tudi iskanje odgovora na vprašanje, kaj je družina. S pomočjo pojmov opazovanja, zaznave in ideje socialnega konstruktivizma pišem o soobstoju različnih paradigem o tem, kdo sestavlja družino. V nadaljevanju opisujem spremembe družine, do katerih je prišlo v postmoderni, in o posledični spremenjeni vlogi socialnega dela. Vloga sodobnega socialnega dela, ki pomeni antidiskriminatorno usmerjeno socialno delo, pomeni, da se socialni delavec že v definiciji sami, kaj in kdo so za posameznika družina, pridruži človeku, ne glede na ostale »uradne« definicije družine. Spremembe družine v postmoderni se kažejo tudi skozi naraščanje razvez. V magistrskem delu z grafičnim prikazom števila razvez prikazujem podatke za zadnjih nekaj let. V drugem in tretjem poglavju sem predstavila dve osrednji temi magistrskega dela, in sicer razvezo zakonske zveze in delo socialnega dela ob razvezi. Drugo poglavje predstavlja pravni pregled ureditve ločitve v Sloveniji in predstavitev relevantnih členov Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki se nanašajo na predstavljeno temo. Dodajam še pravne posledice razveze v razmerju do otrok. Sestavni del drugega poglavja je tudi opis dinamike med partnerjema v času trajanja zakonske zveze, ki lahko vodi do odločitve za razvezo. V zvezi s tem navajam možne dejavnike tveganja in pišem o varovalnih dejavnikih, saj jih sama vidim kot možne delovne teme pri delu z družino v delovnem odnosu. Za socialno delo, ki temelji na perspektivi moči in krepitvi odpornosti družine in družinskih članov, je uporaben koncept odpornosti, ki napoveduje prehod v naslednje poglavje, kjer se osredotočam na strokovno socialno delo. Skozi celotno tretje poglavje zagovarjam in utemeljujem mnenje, da se mora v socialnem delu poleg upravnega postopka z družino vzpostaviti in vzdrževati v kontekstu delovnega odnosa izvorni delovni projekt pomoči. Socialno delo z družino v kontekstu razveze pomeni skupno raziskovanje sedanjosti in načrtovanje uresničljivega za naprej. Kompleksnost socialnega dela z družino, ki ga morajo opraviti socialni delavci, sem na tem mestu nakazala in predstavila z modelom Margaret Robinson, ki ubesedi potreben proces transformacije družine ob razvezi.

V raziskavi sem ugotavljala, na kakšen način socialne delavke, zaposlene na CSD-jih in v nevladnih organizacijah, ki delajo z družinami v procesih razvez, razumejo podporo in

pomoč družini ob razvezi. Pri tem so me zanimale osebne konstrukcije socialnih delavk o teoretičnih konceptih sociologije družine. V osrednjem delu raziskave sem se osredotočila na to, kaj za njih pomeni delati socialno delo v danih okoliščinah. V zadnjem delu raziskave sem raziskala, kako socialni delavci konkretno razumejo razvezo in njene posledice.

Ugotovila sem, da socialni delavci razumejo družino tradicionalno, razvezo pa v tesni povezavi s posledicami in spremembami, ki jih razveza »pusti« v družinskih odnosih. Spremembe v razumevanju družine in razveze se na eni strani kažejo glede na količino delovnih izkušenj in na drugi strani glede na preteklost, kjer je predvsem razveza veljala za tabu temo. Pomoč in podpora družini se začneta v zelo različnih fazah partnerskega odnosa. Teme, o katerih se govori na pogovoru, so teme preteklosti in prihodnosti, fokus dela pa ostaja pri skrbi za skupne otroke. V zvezi s posledicami razveze, kot jih razumejo socialni delavci, je glavno predvsem vprašanje posledic, ki jih razveza pusti na otroku. Pri svojem delu so socialni delavci ujeti v izvrševanje nalog po upravnih postopkih, medtem ko zaradi pomanjkanja časa in kadra zmanjkuje prostora za vzpostavljanje izvirnega delovnega projekta pomoči v kontekstu delovnega odnosa.

13. Priloge

Priloga A: Vprašalnik

1. Kako razumete pojem družine in kako samo razvezo? Kako sta po vašem mnenju pojma spreminjala skozi čas?
2. Kdaj družina oz. partnerja poiščeta pomoč pri vas? Kaj je takrat z njimi/njima možno narediti?
3. Kako razumete svojo poklicno vlogo pri delu z družinami/ partnerjema v postopku razveze?
4. Katere metode dela uporabljate pri delu z družino/ partnerjema?
5. Kako ste vi v pomoč ljudem ob spremembah, ki jih prinese razveza? Katere delovne teme se takrat navadno pokažejo kot pomembne?
6. Kako ste vi lahko v pomoč posamezniku (partnerju ali otroku), ki je v fazi žalovanja za partnerjem/izgubo družine?
7. Kako ravnate na pogovoru, ko so prisotni vsi družinski člani?
8. Na kakšen način sodelujete z otrokom/mladostnikom, katerega starši so v procesu razveze?
9. Kako ravnate, ko npr. na pogovoru med partnerjema/ družinskimi člani pride do obtoževanja; napadanja; zaničevanja; do umika (kjer je partner npr. tiho)?
10. Kaj je po vašem mnenju vaš prispevek k temu, da si nekatere družine po razvezi zelo hitro opomorejo?
11. Katere delovne teme pogovora so v ospredju potem, ko se »upravni postopek« zaključi?
12. Kako in kdaj se vaše sodelovanje z družinami zaključi? Kakšni so za vas možni dobri izidi izvirnega delovnega projekta pomoči z družinami s katerimi delate?
13. Kaj bi se moralo zgoditi in kaj bi potrebovali, da bi lahko imeli pri delu z družinami, ki so v postopku razveze, občutek še večjega osebnega zadovoljstva in uspešnosti?
14. Kaj po vašem mnenju prispeva k temu, da se par razveže oz. kateri dejavniki prispevajo k temu, da do razveze ne pride?
15. Kakšne so posledice razveze za družino/par?
16. Kakšne odločitve mora družina/ par sprejeti ob razhodu?
17. Kakšni so odzivi posameznih družinskih članov ob razvezi?
18. Kako razumete proces žalovanja ob razvezi?

Priloga B: Intervjuji

INTERVJU OSEBA A, socialna delavka in imago terapevtka zaposlena na Inštitutu Vir

1. Kako razumete pojem družine in kako samo razvezo? Kako sta po vašem mnenju pojma spreminjala skozi čas?

Samo družino razumem kot 1sistem, ki je medsebojno povezan. Otrok se 2nauči živeti po sistemu na podlagi tega, kako funkcionirata starša skupaj, kako funkcionirata starša pa je odvisno 3od izkušenj iz primarne družine para. Gre za nek 4cikel, ki se vrti iz roda v rod. Razveza je zame 5definicija konca partnerskega odnosa, vendar se 6odnos nikoli ne konča, kadar ima par tudi otroke. V tem primeru starševstvo ostane, to se ne razveže. Če bosta želela ustvariti za otroke dokaj dobre okoliščine, potem bosta 7morala razrešiti tiste dele odnosa, kjer ostajata starša, da najdeta konsenz in koalicijo, ki daje otrokom jasen okvir. Kadar tega 8ni, otrok dobi izkušnjo težkega odraščanja in težkih ran, ki ga bodo spremljale skozi celo življenje in korenito vplivale nanj.

V 14 letih odkar delam na Inštitutu Vir menim, da bistvenih 9sprememb v razumevanju pojma družine in razveze ni bilo. Edina razlika, ki je, je npr. ta da 10z leti postajaš bolj izkušen in gledaš na stvari drugače. Takrat delaš stvari tako kot si se jih naučil na fakulteti oz. tako kot te naučijo sodelavci in dodatna literatura. 11Na začetku mojega dela je bil fokus predvsem na mladostniku in njegovem problemu z drogo, ampak potem čez nekaj časa sem prišla do 12globljega uvida, da kar počne mladostnik je med drugim tudi simptom tega, kar se dogaja v družini. Takrat sem ugotovila, da 13znanje, ki ga imam iz študija ni dovolj za kvalitetno in uspešno delo. Bistveno več dela je pri delu s starši, mladostnik se je naučil preživeti ob starših na svoj edinstven način, tako da v družinski sistem „paše“. Srečevala sem se z 14različnimi družinami, razvezanimi, z družinami, kjer je šlo za hude patološke odnose, kjer so kljub vsej bolečini ostajali skupaj in tudi z dokaj funkcionalnimi družinami, kjer so se stvari hitro reševale. Razlika je morda v tem, ali 15starši ozavestijo svoje vzorce, svoje boleče točke in ob tem delajo globoke spremembe v sebi, ali pa si 16ne dopustijo videti stvari drugače, globlje, ter 17ravnavajo zgolj iz svojih bolečin na enak način. Rezultati ne/napredka so vidni pri vsakem družinskem članu. 18Tempo in pomanjkanje časa v družinah, beg pred samim sabo je dodatek, ki močno prispeva. Je pa to tudi 19obrambni mehanizem bega pred samim sabo, pred svojo lastno bolečino.

2. Kdaj družina oz. partnerja poišče pomoč pri vas? Kaj je takrat z njimi/njima možno narediti?

Pri nas na Inštitutu Vir izvajamo javno socialno varstveni program rehabilitacije odvisnosti od prepovedanih drog od leta 2001, od letošnjega leta dalje smo dopolnili program tudi z nekemičnimi oblikami zasvojenosti, kamor spadajo med drugim tudi zasvojenost s patološkimi odnosi. Na tem mestu gre za nekakšno 20stičišče s CSD-jem, kjer razrešujemo patološke partnerske odnose, ki so vodili tudi k razvezi. Pomoč poiščejo po navadi, ko so 21»stvari že dosti daleč« in pozno. Sama sem opravila specializacijo iz transakcijske analize, kjer nas je Z. Milivojevič učil o tem, da po navadi začenjamo spremembe na točki, ko nam je dovolj hudo. On pravi, da dobre občutke doživljamo do +6; negativne pa do -10. Šele takrat, ko bomo res občutili slabe občutke intenzivno, se bomo začeli spraševati, kaj moram spremeniti.

Pri kemičnih oblikah zasvojenosti, je lahko to takrat, ko je otrok vidno zasvojen oz. ima kup težav zaradi tega, pri ne kemičnih oblikah zasvojenosti (v tem primeru zasvojenosti patološki odnos) pa takrat, ko je 22odnos tako moteč in 23boleč, da ne zmorejo več in poiščejo pomoč.

3. Kako razumete svojo poklicno vlogo pri delu z družinami/ partnerjema v postopku razveze?

Pri svojem delu sama izhajam iz tega, da če nekaj 24razumem, potem lahko spreminjam. Zato uporabljam 25veliko edukacije in ljudi učim, po kakšnih zakonitostih odnosi delujejo. Vedno jim skušam 26razložiti tudi, da lahko spreminjamo samo sami sebe in da vedno kot 27posamezniki prispevamo k temu, da pride do težav v partnerstvu. Potem 28skupaj raziskujemo, kje je moj prispevek v sistemu, da 29začutijo da so vsi enako pomembni v sistemu. Moja vloga pri tem je zelo različna. Enkrat si v 30vlogi edukatorja, 31mediatorja, v 32vlogi terapevta, 33soočam. Različno, odvisno od faze dela v kateri smo.

4. Katere metode dela uporabljate pri delu z družino/ partnerjema?

34Individualni pogovor in 35delo s skupino, delo s parom, oz. družino.

5. Kako ste vi v pomoč ljudem ob spremembah, ki jih prinese razveza? Katere delovne teme se takrat navadno pokažejo kot pomembne?

Sem 36imago partnerska terapevta in z znanjem te specializacije si pomagam pri delu. Ljudje pridejo k 37meni v različnih fazah - ali ko se želijo raziti ali ko so se že razšli ali pa takrat, ko so na tem, da bi se najraje razšli, vendar še imajo upanje, saj je en del odnosa med njima še vedno zdrav. 38Poučim jih o tem, kako pomembno vpliva na odnose tukaj in sedaj to, kar so prinesli iz svojega otroštva, kako to vpliva na njihove odnose kasneje. Imago govori o »štirih kovčkih«, ki jih vsi prinesemo iz otroštva. Tudi ko gre par že narazen, se jaz npr. 39še vedno pogovarjam o tem, kaj je partner prinesel s sabo in 40katere obrambne mehanizme je ob tem uporabljal. Princip je takšen, da si vedno 41najdemo partnerja, ki paše k tistemu nezavednemu, kar sem 42jaz v otroštvu dobil od svojih staršev in tisto, kar je bilo 43nezadovoljeno, tisto po čemer sem hrepenel. Partner, ki sem ga našel je ne glede na številne bolečine s katerimi se srečam pravi zato, da se ob njem 44naučim zrasti in 45predelam bolečine iz otroštva. Kadar ni možnosti, da bi par to 46ozavestil preden se razide, to odnese v naslednji odnos – z naslednjim partnerjem, z otrokom, saj je to ostalo nezaceljeno. Imago terapija ima za to 47različne tehnike kakršne so npr. dar odpuščanja, proces poslavljanja. Velikokrat šele tik pred ločitvijo s pomočjo imago terapije pride do občutkov med partnerjema, da drug drugega zares slišita. Pri tem so zares 48v pomoč tehnike, s katerimi omogočimo, da isto zgodbo slišimo in začutimo na drug način.

6. Kako ste vi lahko v pomoč posamezniku (partnerju ali otroku), ki je v fazi žalovanja za partnerjem/izgubo družine?

49Žalovanje je v življenju zelo pomembno, z njim se srečamo v različnih kontekstih - ob smrti, pri menjavi službe, pri ločitvi... tudi pri procesu rehabilitacije odvisnosti, pri odpovedi drogi so uporabniki v procesu žalovanja, ker gre pri tem ravno tako za izgubo. Sama vidim svojo vlogo, 50da to ubesedim, 51ne spregledam, 52da dobi svoje mesto. Tako 53izgubi svojo mističnost in 54negativno moč. Pogosto se namreč zgodi, da partnerji 55navzven dajejo občutek, da so super, ker so šli narazen. Takrat se je potrebno dotakniti tudi teme, da pod vsem tem je bolečina in da je 56na pogovorih prostor za ta čustva, da jih ubesedijo. Pri tem mi pomagajo 57metode imago terapije, kjer je struktura poslavljanja zelo dobro narejena, ker 58začneš s tem, kaj si v odnosu čutil, 59kaj je bilo lepega, 60kaj je bilo težkega, kaj sem 61sam prispeval k temu. V zadnjem delu pa gre za 62odpuščanje tako sebi kot drugemu. Pogledamo tudi na to, 63kaj je bilo dobrega, 64kaj sem se naučil iz tega. Taka struktura mi je kot strokovni delavki zelo v pomoč. S strukturo ki je določena, se dotakneš 65tudi tem, ki ti niso ljube, 66katere bi se včasih morda raje izognil. Če je 67žalovanje v fazi ko je zataknelo, se 68ne da zares dobro stopiti naprej. V času mojega študija teh tem nismo predelovali in

69znanje mi je manjkalo, 70nisem imela orodja, čeprav sem proces začutila. Pri tem mi je 71pomagala specializacija.

Menim, da bi strokovne delavke na CSD-jih morale imeti vsaj toliko znanja, da bi ljudi 72soočile s temi procesi, tudi o tem, da je na njihov 73neuspeh odnos močno vplivala izkušnja iz otroštva in da bolečine ki so 74nepredelane, potujejo generacijo naprej. S tem lahko 75dajo ljudem informacijo, da za vse 76kar ni šlo ni kriv le partner, 77da imajo v sebi moč in orodje, da lahko predelajo to s terapijo, saj si 78zaslužijo da jim je boljše v življenju in 79da ni prav da trpijo.

7. Kako uspete obvladati kompleksnost dela z vsemi družinskimi člani?

Pri samem delu mi pomaga 80program ki smo ga ustvarili, 81znanje ki ga imam, seveda pa brez 82dobrega tima, podpore sodelavcev, 83intervizije in 84supervizije nikakor ne bi šlo.

8. Na kakšen način sodelujete z otrokom/mladostnikom, katerega starši so v procesu razveze?

85Otroka povabim na pogovor, vendar 86glavnino dela delam s starši. Pogosto pride med starši do 87medsebojnega obtoževanja in 88raznih igrice, kjer je 89otrok na sredini med njima. Takrat starše zelo 90soočam s tem, kakšne rane s tem puščajo na svojem otroku. To jih najprej 91strezni in jim daje 92motiv za spremembo. 93Z zelo majhnimi otroci dela sodelavka, sama pa delam 94navadno bolj z mladostniki, saj mi je delo z njimi bližje. Mladostniku povem, da se 95mu ni treba postavljati na nobeno stran, da jim 96dam odvezo da on ni tisti ki mora reševati njun odnos, da 97lahko imajo oba starša radi. Otroci to 98zelo slišijo. 99Učim jih, kje in kako naj izstopijo iz vlog pristranskosti ven, 100kako naj si postavijo meje, kako 101staršem predajo odgovornost za njihov odnos z bivšim partnerjem. Na ta način otrokom 102odvzamem del njihovih vlog, ki so jim nezavedno dodeljene, oz. jih otroci sprejmejo. Tudi drugače veliko delam na tem, da bo za otroke drugače poskrbljeno, da 103se disfunkcionalni družinski vzorci prenehajo.

9. Kako ravnate, ko npr. na pogovoru med partnerjema/ družinskimi člani pride do obtoževanja; napadanja; zaničevanja; do umika (kjer je partner npr. tiho)?

104Dokaj hitro sem se naučila postavljati meje in pravila pogovora v moji pisarni. Ko bosta 105prestopila mejo bom opomnila. 106Ko opomin ne bo deloval, bom tistega, ki žali, prosila da ostane z mano v pisarni, tisti ki je žaljen, gre ven. 107S „storilcem“ ubesediva občutke zaradi katerih obtožuje, 108iščeva načine, kako lahko svoje občutke izrazi na konstruktiven način. Pri imago komunikaciji smo vedno pozorni na to, da 109izhajamo iz sebe- npr. „ti meni rečeš to in to, jaz ob tem čutim..., in se odzivam...“ Menim, da ljudje 110rabijo drugačno izkušnjo, da obstaja tudi drugačen način komunikacije kot so ga vajeni npr. doma. Pri tem je pomembno, 111da ljudi vprašamo, kako se npr. ob uporabi škodljivih komunikacijskih vzorcev počutijo, da gremo na 112njihovo doživljanje. Ali pa zastavimo 113vprašanje, kako misli, da se ob tem počuti drugi. 114Hitro bi se lahko znašel v vlogi, da bi bil do nekoga pristranski in da »nekoga« bolj čutiš in razumeš kot drugega. Takrat se moraš 115vedno vprašati, kaj to prispeva k dinamiki, če se postavim na eno stran.

10. Kaj je po vašem mnenju vaš prispevek k temu, da si nekatere družine po razvezi zelo hitro opomorejo?

Predvsem to, 116da pogledajo svoj prispevek ki so ga prinesli, 117da ozavestijo svojo bolečino zaradi katere so ravnali na določen način. In kadar zmore »ločeneč« na svojega bivšega partnerja 118pogledati preko bolečine z empatijo, se odpira pot do tega da si lažje opomorejo vsi soudeleženi.

11. Katere delovne teme pogovora so v ospredju potem, ko se »upravni postopek« zaključi?

119Tema žalovanja; 120razmejevanje odnosa med partnerstvom in med starševstvom; 121ugotavljanje kakšen je moj prispevek k temu, da odnos ni uspel; 122raziskovanje, kakšna je moja zgodba in lastna izkušnja biti otrok v družini. Potem sledi še vprašanje, 123kako delovati kot starša, da se postavijo neka pravila pri otrocih. 124Ko ugotavljaš, kakšen je cilj na eni strani mame in na drugi očeta, ugotoviš, da so cilji enaki. 125Ko jima to prikažeš, nista več toliko v obrambnih pozicijah.

12. Kako in kdaj se vaše sodelovanje z družinami zaključi?

126Cilj je, da se situacija uredi, da 127ljudje začutijo, da so tisto, kar je bilo najbolj boleče, predelali. 128Da noben v družini ne rabi prevzemati patoloških vlog, da npr. otroci ne prevzemajo odvisniških vlog. Res je, da se občasno zgodi, da 129že potem, ko nek svetovalni proces zaključiš, ljudje še pridejo k tebi in prosijo za pomoč, sploh ko ti enkrat zaupajo.

13. Kakšni so za vas možni dobri izidi izvirnega delovnega projekta pomoči z družinami s katerimi delate?

130Separacija oz. separiran odnos. Kadar so pari v simbiotičnih odnosih, takrat najbolj „plešejo“ s svojimi zgodbami iz otroštva. 131Ko partnerja ugotovita, da je vsak sam odgovoren za svoje občutke in 132da je lahko empatičen do drugega, takrat si naredil vse in imajo vsa orodja, da lahko funkcionirajo naprej bolje. Ogromno dela je na tem, da pari 133ozavestijo simbiotične odnose - takrat 134odpadajo vse potrebe po obrambah, 135sprejmeš svoj delež in 136ne rabiš več biti žrtev v simbiotičnem odnosu. Potem 137sledi spoštovanje. Poleg tega je za otroka možen dobri izid ta, 138da otrok takrat ne rabi razvijati patoloških vzorcev in vlog še naprej in mu je dobro.

14. Kaj bi se moralo zgoditi in kaj bi potrebovali, da bi lahko imeli pri delu z družinami, ki so v postopku razveze, občutek še večjega osebnega zadovoljstva in uspešnosti?

139Jaz sem zadovoljna. Menim, da mi je na tem mestu dobro. Znanja in supervizije nikoli ni preveč. 140Imam dober tim s katerim delam, to je zelo pomembno. Menim, da je v tem primeru delo 141v dobri nevladni organizaciji razlika v primerjavi z vladnimi institucijami, kjer imajo več omejitev, predvsem jih 142omejujejo zakoni, pravilniki in 143premalo terapevtskega znanja...

15. Kaj po vašem mnenju prispeva k temu, da se par razveže oz. kateri dejavniki prispevajo k temu, da do razveze ne pride?

144Patološki simbiotični odnosi; 145patološke vloge, ki jih prevzamejo partnerji (vloga žrtve; vloga storilca). 146Vse, kar so prinesli s sabo iz lastne družine. Morda tudi kakšen 147stresni, travmatični dogodek, ki sta partnerja doživela v zvezi kakršen je npr. smrt otroka; več spontanih splavov ipd. 148To mora par predelati, 149predela pa par, ki ima v sebi več pozitivnih resursov iz katerih črpa.

16. Kakšne so posledice razveze za družino/par?

150Posledice so odvisne od tega, kako se razveza izpelje in 151v kakšni fazi se odnos konča. Zelo mi je všeč izjava moje sodelavke ki pravi, 152da se prava razveza zgodi takrat, ko se dva razideta z ljubeznijo, s spoštovanjem. Pomembno je, da 153vsak sprejme svoj del odgovornosti s katerim je vplival, da odnos ni uspel. V nasprotnem primeru je tu 154veliko ran, ki se prenesejo tudi na otroka. Tudi otrok je 155včasih razlog za to, da se po dolgem času ne komunikacije- npr. več let, potem spet začneta pogovarjati in dobita priložnost da takrat naredita spremembo.

17. Kakšne odločitve mora družina/ par sprejeti ob razhodu?

Veliko odločitev: 156skrbništvo, 157preživnine, 158stiki z otroci, 159premoženje, 160ravnanje s sorodniki, 161kako bova ravnala drug z drugim, ko ne bova več par. Gre za 162neke temeljne odločitve, ki lahko zamajajo temeljni občutek varnosti. Velikokrat po 163končanem svetovanju, pari rečejo, da se ne bi ločili, če bi že prej imeli znanje o odnosih, o izkušnjah ki tako temeljito vplivajo nanje tudi tukaj in sedaj. 164Velikokrat ostane par skupaj med drugim tudi zaradi materialnih stisk.

18. Kakšni so odzivi posameznih družinskih članov ob razvezi? Kaj jih najbolj skrbi?

165Najbolj jih skrbi, kako bo potekal odnos kasneje. 166Skrbi jih maščevanje partnerja; 167da ne bodo otroci tisto sredstvo prek katerih bo drug partner manipuliral z njim; 168hujskanje enega starša proti drugemu, 169težave z odraščajočimi otroci. 170Očete je strah, da bi ostali brez stikov, da jim bo mama onemogočalo stike, kar se dejansko večkrat tudi uresniči. Skrbijo jih tudi 171materialne stiske in to, kako bodo mame same preživele družino.

Kaj pa problem osamljenosti?

To je 172tabu tema, o kateri ne želijo govoriti. Ti starši se potem 173pretirano osredotočijo na otroke in npr. 174iskanje drugih partnerskih odnosov. Gre za 175nek strah, ki ga zanikajo, vendar ga živijo. Pogosto ga tudi 176racionalizirajo. Tudi tega je precej, pomembno je, da se tudi 177o tem občutku spregovori in zanjo naredi prostor.

OSEBA B, socialna delavka zaposlena na CSD ZAGORJE

1. Kako razumete pojem družine in kako samo razvezo? Kako sta po vašem mnenju pojma spreminjala skozi čas?

Družina je družina-1oče, mati in otroci. Imamo pa tudi 2vedno več enostarševskih družin. Iz te definicij izhaja tudi 3zakonodaja, ki družino razume v ožjem smislu. Pri posameznih vprašanjih 4smatramo družino tudi v širšem pomenu- npr. še stari starši. Tu 5gre za večjo družino in nekako ne moreš mimo tega, da živijo skupaj in se vključujejo v družinsko življenje. Pomembna so tudi 6njihova opažanja o tem, kako oni sami vidijo funkcioniranje družine. Imam občutek, da se 7mlajša generacija nekoliko hitreje odloča za razvezo v primerjavi s preteklostjo. V smislu, da 8se je »treba potruditi za družino«, da je družina tega vredna, da nekaj spremeniš. Mislim, da manjka predvsem 9zavedanje posledic razveze za vse družinske člane in predvsem otroke. 10Ko se odločajo za razvezo vidijo starši predvsem sebe, otroci so na »stranskem« tiru. Pogosto 11so v ozadju že nove zveze, zaradi katerih potem želijo ločitev.

2. Kdaj družina oz. partnerja poiščeta pomoč pri vas? Kaj je takrat z njimi/njima možno narediti?

12Že pred samo razvezo oz. ko potrebujejo informacije o postopku razveze-postopkovno; pravice; pristojnosti institucij. Če se le da, 13prosim, da sta prisotna oba, da istočasno dobita enake informacije. 14Tudi na svetovanjih sta prisotna oba, včasih tudi večji otroci (od 14 let naprej npr.). 15Z ljudmi, ki so pripravljeni še ostati v razmerju oz. zvezi in kaj spremeniti, dela družinska svetovalka oz. terapevtka, ki prihaja iz Inštituta Vir, ki prihaja nekajkrat mesečno, zadnje dve leti. Teh oseb ni veliko; nekaj je takih, ki pridejo nekajkrat, nato pa odnehajo. 16K njej usmerimo tudi osebe, ki so v čustvenih stiskah in so pripravljeni še kaj narediti. Pomaga tudi 17staršem v zvezi z izvrševanjem starševske vloge. Včasih se 18vključi tudi izvedenec, če je to potrebno.

Zakaj menite da tako malo ljudi poišče pomoč?

19Stigma. Tukaj pa je tudi 20problem majhnosti kraja, ker imajo ljudje pogosto nepravilčen občutek, da gredo stvari »ven iz csdja«, kar je nedopustno in neetično.

3. Kako razumete svojo poklicno vlogo pri delu z družinami/ partnerjema v postopku razveze?

21Pomagamo jim pri spisovni dokumentaciji, ki jo potem pošljemo naprej na sodišče. 22Pošiljamo jim vzorce ali pa jim napišemo mi. Potem včasih 23potrebujejo informacije glede samega poteka postopka. 24Sodelujemo tudi s sodišči, kjer je naša vloga predvsem ta, da pišemo poročila. 25Poročila pišem sama na dolgo in sicer, ker vem da sodišče odloča na podlagi tega, kar prebere, ostalih poročil nimajo. Menim, da je bistveno, da sodnik pozna širino primerov. 26Edino, ko gre za sporazum, kjer so stvari jasne. Takrat ni razloga, da bi mi kot CSD nasprotovali odločitvi staršev. 27V primeru pritožb damo in pišemo mnenje večkrat.

4. Katere metode dela uporabljate pri delu z družino/ partnerjema?

28Pogovor je bistven.

5. Kako ste vi v pomoč ljudem ob spremembah, ki jih prinese razveza? Katere delovne teme se takrat navadno pokažejo kot pomembne?

29Vedno vprašam starše, če so se o spremembah v družini, pogovorili z otroci. 30Pogosto se zgodi, da je to staršem tuje in da otrokovega mnenja niso vajeni vključevati v takšne odločitve. 31Sama menim, da je to potrebno, saj je komunikacija med partnerjema pogosto problem. 32Pogosto se tudi zgodi, da partnerji en pri drugem zelo poudarjajo slabe dogodke in jih detajlno opisujejo. 33Sama pri tem povem, da me dogodki za nazaj ne zanimajo, saj nikamor ne pridemo. 34To je smiselno edino takrat, ko želijo partnerji ostati skupaj, drugače pa to ni bistveno. 35Bistveno je, da se na pogovoru usmerimo v prihodnost.

Tudi 36očetje pogosto potrebujejo spodbudo iz moje strani, da so enakovredni mami. Spodbujam jih, da so res očetje tudi v realnosti družine, ne samo na papirju. Tukaj menim, da potrebujejo suport. 37Stike zelo podpiramo, saj otrok ne sme občutiti izgube. Prav tako 38starše spodbujam, da še kdaj po razvezi še vedno kaj naredijo skupaj za otroka npr. skupen obisk prireditelj, skupen obisk roditeljskega sestanka ipd. 39Starše takrat najbolj skrbi, kaj bodo rekli ostali, v primeru, da jih vidijo skupaj. 40Mislim, da smo odprti in dostopni ljudem, sama tudi npr. ne kompliciram, če ljudje želijo priti npr. na neuraden dan, tako da jih sprejem tudi takrat. 41Zgodil se nam je tudi primer, kjer je bila glavna težava, kam bo otrok hodil v šolo oz. vrtec. Oče se ni mogel strinjati s tem, kam bo 12 letna hči hodila v šolo, saj je želel da hodi hči v kraj, kjer živi on, kljub temu, da sta se z mamo odselili. Zato je sprožil postopek na sodišču, tako da je sodišče sprožil začasno odredbo. V tem času je deklica že začela hoditi v šolo v kraju, kjer sta se preselili z mamo, vpisali pa so jo brez soglasja očeta, kljub temu da je mama imela skrbništvo nad hčerko in da se je hčera strinjala s tem, da bo hodila v šolo v kraju, kamor so se z mamo preselili. Imeli pa smo tudi podoben problem, kjer je bila težava z vpisom v vrtec. Na tem mestu želim povedati to, da imajo 42mamice pogosto občutek, da one odločajo o otroku. Pri tem je pomembno, 43da se upošteva tako očeta kot mamo in da morata glede pomembnejših odločitev, kamor spada obiskovanje vrtca in šole, odločiti oba in mora biti soglasje (edino v primeru, ko odloči sodišče). In v tem predstavljenemu primeru je 44šlo za enega izmed očetov, ki je bil zelo čustveno prizadet, ki pa se ni želel nikamor vključiti, da bi predelal razvezo. Sama menim, da je imel 45neko lažno upanje, da se bo partnerka vrnila, če bo otrok obiskoval šolo v kraju, kjer so skupaj živeli prej.

46Vse sodne poravnave niso sodne poravnave v pravem pomenu besede in tudi 47vsi sporazumi niso sporazumi v pravem pomenu besede. Pri preživnini in stikih gre velikokrat zato, da posameznik pristane in popusti samo zato, da ima »socialo in sodišče« za sabo.

6. Kako ste vi lahko v pomoč posamezniku (partnerju ali otroku), ki je v fazi žalovanja za partnerjem/izgubo družine?

48Družini oz. članu ponudimo suport pri terapevtki. Menim, da se 49za to odloča več žensk kot moških. 50Moški tudi če se že odločijo, navadno prej odnehajo. 51Pri meni se o sami temi žalovanja in čustveni prizadetosti ne pogovarjamo, ker niti ni časa. Na CSD-ju imamo tudi dva usposobljena mediatorja, ki pa navadno ne delata na teh temah. Ljudje, ki pridejo k nam so navadno že odločeni, da bodo šli narazen, takšnih, ki pridejo prej je zelo malo. V takih primerih bi sicer mediacija sicer prišla prav. 52Sicer pa menim, da če ljudje po razvezi sami ne naredijo ničesar, da bi rešili problem, potem s svojim problemom ostanejo sami. 53Na CSD navadno hodijo zaradi drugih težav- npr. materialne pomoči, stikov, preživnine; kar pa oni nosijo v sebi, pa kaj so s tem naredili pa velikokrat ostane v zraku in ne veš. 54Človeka seznaniš z možnostmi in ga napotiš naprej, tukaj sicer nekaj veliko možnosti nimamo v Zasavju.

7. Kako ravnate na pogovoru, ko so prisotni vsi družinski člani?

55Večinoma je ločeno. Najprej starši, potem otroci. 56Z veliko ljudmi, ki jih na podlagi predloga, ki je poslan sodišču, povabim na svetovalni razgovor, smo že prej bili v stikih, tako da se na svetovalnem razgovoru nimamo več veliko za pogovarjati, saj smo se dogovorili že prej stvari. Imamo pa tudi 57primere, kjer se starši ne strinjajo s tem, da bi otroci prišli na CSD na pogovor, saj menijo da bi za otroke pogovor pomenil stres. Tukaj sem bila v dilemi, kako ravnati, saj je starš le starš. 58V takih primerih (primeri sporazuma in ko so starši že fizično ločeni ter so oni povedali otroku) potem ne opravi pogovora z otrokom in to posredujem tudi sodišču. Potem tudi sodišče ni zahtevalo, da bi morala opraviti pogovor z otrokom. 59V primeru, da otroci ne želijo sodelovati, jih prosim, da mi to pisno napišejo če je možno in se spodaj podpišejo. 60V primeru, da je npr. kaj »spornega« se potem izjemoma vključi še kakšnega starega starša, drugače ne.

8. Na kakšen način sodelujete z otrokom/mladostnikom, katerega starši so v procesu razveze?

61Najprej se na svetovalnem pogovoru dogovorim s staršem, da »pripelje« otroka, otroka sama vabim zelo redko. 62Staršem povem, da naj se pogovorijo z otrokom, naj otroku povejo, zakaj naj bi prišel na CSD. 63Povem tudi pravice otrok in potem staršem tudi kaj se z otrokom pogovarjam. 64Če je le mogoče, je dobro, da otroka pripeljeta oba skupaj. In sicer iz tega razloga, da en izmed staršev ne bi bil v prednosti, ker bi imel možnost vplivati na otroka. 65Večji otrok pa lahko pride tudi sam. S tistimi otroci se ni težko pogovarjati. 66Težko se ni pogovarjati tudi z otroci, kjer so se že fizično ločili, ker postopki dolgo trajajo. Tam spremembe že so in otrokom je ta družina že oddaljena; tako npr. živijo že novo življenje in imajo nek nov red. 67Težje je z otroci, ki še živijo skupaj in niti ne vedo, kaj jih čaka. 68Ti otroci so zmedeni, saj se je težko pogovarjati o situaciji, ki jo še ni. 69Pri majhnih otrocih (od 5-10 let) je pogovor mnogo težji, ker se ne moreš direktno pogovarjati. 70Ti otroci drugače doživljajo odhod staršev, pri njih moraš iskati besede, da mu daš tisti občutek varnosti. 71Tukaj bi rabili psihologa, da uporabi druge metode, npr. risbice; usmerjene pogovore... 71Pogosto tudi starši pripeljejo otroke, da bi odgovarjali pod »prisilo, tukaj in zdaj«. Z otrokom ravnajo kot s predmetom. Otrok je pogosto vmes med njima, ima rad oba starša.

9. Kako ravnate, ko npr. na pogovoru med partnerjema/ družinskimi člani pride do obtoževanja; napadanja; zaničevanja; do umika (kjer je partner npr. tiho)?

73Tega ne pustim in takoj prekinem, sploh v primeru, ko gre za žalitve. Na ta način se nikamor ne pride. 74Do tega pride predvsem takrat, ko so stvari sporne in želi partner doseči svoje na vsak način in ne izbira sredstev. 75So pa ljudje občutljivi, ko jim poveš, kaj misliš. Takrat je pomembno, kako poveš stvari. Svetujem tudi partnerjem, ki pridejo k meni, da 76se najprej doma pogovorijo s svojim partnerjem in v primeru, ko se ne moreta v miru, spoštljivo pogovoriti, brez napadanja, potem takrat prekiniti in poiskat drug trenutek oz. način komunikacije.

Kako razumete povezavo med načinom komunikacije v zvezi oz. zakonu in dinamike med partnerjema, ki jo uspete videti na pogovoru?

77Komunikacija tukaj je odraz komunikacije doma. 78Prav tako vidim povezavo med komunikacijskimi vzorci v zakonu, ki so pripeljali do razveze. Po komunikaciji točno vidiš, kakšen je kdo. Ali je oblasten, ali vztraja pri svojem za vsako ceno; ali je pripravljen na dogovore...

10. Kaj je po vašem mnenju vaš prispevek k temu, da si nekatere družine po razvezi zelo hitro opomorejo?

79Da smo odprti in dostopni ob težavah. 80Prepoznati težave, ki se pojavljajo in jih napotiti k terapevtki. 81Nujno se mi zdi tudi (neformalno) sodelovanje med socialnimi delavci, ki delajo na pravicah oz. transferjih, kjer so ključni »roki« za družino in nami, ki delamo konkretno na družinskem področju razvez.

11. Katere delovne teme pogovora so v ospredju potem, ko se »upravni postopek« zaključi?

82Uradna naloga se s poročilom sodišču navadno zaključí. 83Potem urejamo navadno stike, saj na CSD-ju vodim tudi predhodno družinsko svetovanje. Pogosto pride do težave, ko na sodišču npr. starša napišeta da se bodo o stikih dogovarjali sproti, potem pa nastanejo problemi. Takrat starši rečejo, da so to napisali samo zato, da so konec. 84Na sodišču bi bilo potrebno bolj natančno določiti stike. V preteklosti, ko smo na CSD-jih določali stike, smo morali zelo natančno predvideti in napisati o stikih v odločbah. Danes je v sodnih poravnava to določeno zelo ohlapno, poleg tega se pogosto različno razlagajo zapisano. 85Stiki so največji problem, tukaj se vidi odnos med staršema, saj težko upoštevata drug drugega.

12. Kako in kdaj se vaše sodelovanje z družinami zaključí? Kakšni so za vas možni dobri izidi izvirnega delovnega projekta pomoči z družinami s katerimi delate?

Moja uradna naloga se s poročilom sodišču navadno zaključí, čeprav potem pogosto pridejo do mene zaradi težav pri preživninah in pri stikih. V primeru drugih težav, jih usmerim naprej. Dober izid je, 86dober sporazum, ki je sporazum v pravem pomenu besede.

Potem v nadaljevanju pa da 87bivša partnerja sodelujeta med sabo še naprej glede otrok in stikov. Da 88skušajo razumeti drug drugega. Da ne iščejo »drobnih stvari«. Dober izid je zame tudi to, 89da ima človek, ki gre od mene, občutek, da nekaj dobi zase, da je zadovoljen. Zadovoljna sem tudi takrat, 90ko vidim, da otroci radi gredo k obema staršema, da ni nobenih stisk.

13. Kaj bi se moralo zgoditi in kaj bi potrebovali, da bi lahko imeli pri delu z družinami, ki so v postopku razveze, občutek še večjega osebnega zadovoljstva in uspešnosti?

Sistemske bi potrebovali 91več delavcev. Vse kar je za zraven, je odveč, 92saj smo omejeni z roki glede sodišča in ostalih rokov, zaradi katerih moraš hiteti. Od lani gredo sporazumi na sodišču hitro mimo, v roku 2

mesecev je rešeno. Tako ni dovolj časa za ljudi in odnos. Posledično se tudi ne bi toliko spraševala o tem, ali bi kdo drug na istem delavnem mestu, ravnal drugače. 93 Tako da se občasno poslužujemo tudi tega, da nas sodeluje več, če je možno. Lahko se zgodi tudi to, 94 da z določenimi ljudmi, ki pridejo k tebi, ne moreš sodelovati, ker »se ne ujameš«, takrat je nujno, da vstopi nekdo drug. Manko je 95 predvsem na področju dela s starši po razvezi- npr. v enostarševskih družinah.

14. Kaj po vašem mnenju prispeva k temu, da se par razveže oz. kateri dejavniki prispevajo k temu, da do razveze ne pride?

Odvisno je 96 od lastnih vzorcev posameznikov iz življenja in iz svojega otroštva. Pogosto pride do 97 prenosa vzorcev skozi različne generacije. Potem vpliva tudi 98 obstoj druge (skrivne) zveze oz. partnerstva vzporedno z zakonom. Prav tako menim, da 99 se ljudje niso pripravljene potruditi za družino, ne rešujejo problemov doma, temveč se raje navežejo na drugo osebo.

15. Kakšne so posledice razveze za družino/par?

Možno je, 100 da pride do neurejenega odnosa med staršema, ki se kaže v neurejenih stikih. 101 Mamice npr. ne želijo, da je njihov otrok z novo partnerko očeta ipd. 102 Tendence mam je pogosto, da bi očeti imeli čim manj stikov z očetmi. 103 Za otroke so posledice povezane predvsem s slabšim šolskim uspehom (povezava z vrtcem; šolo); potem 104 tudi vedenjska problematika. Starše v teh primerih tudi prosim, da npr. 105 vzgojiteljico oz. učiteljico seznanijo s spremembami v družini v smislu, da so potem malo bolj pozorni na tega otroka, zato da se pravočasno opazijo stvari.

16. Kakšne odločitve mora družina/ par sprejeti ob razhodu?

Glede 106 otroka predvsem za prihodnost, kako bo izgledalo življenje naprej. Zadnja leta izjemno 107 poudarjamo vlogo skupnega starševstva. 108 So starševstvo je primerno takrat, ko so odnosi med staršema v redu, v tem primeru nima nihče občutka, da je nekoga izgubil. 109 Je pa odvisno od dogovora med staršema: včasih ni v praksi nobene razlike kot če bi bil otrok v varstvo in vzgojo zaupan samo enemu izmed staršev. Ampak to je v res samo v primeru, ko starša dobro funkcionirata. 110 Razlika je v določanju preživnine, v primeru sostarševstva je določena s strani obeh. 111 Sporočila vrednost za otroka je tu res, da oba še vedno skrbita za otroka naprej. Ni pa to vedno mogoče.

17. Kakšni so odzivi posameznih družinskih članov ob razvezi? Kaj jih najbolj skrbi?

112 Stiki jih najbolj vežejo. 113 Mame so zelo usmerjene v stike, v to kako bo npr. oče poskrbel za otroke, ko njih ne bo zraven. Nekatere mamice menijo, da »zakon« pravi, da otroci do 3. leta otroci ne smejo prespati pri očetu. 114 Pogosto je skrb mamic tudi, kako bodo one preživele v vmesnem času, ko bo otrok pri drugem partnerju.

OSEBA C, socialna delavka zaposlena na CSD LITIJA

1. Kako razumete pojem družine in kako samo razvezo? Kako sta po vašem mnenju pojma spreminjala skozi čas?

Bistvo družine sama vidim v tem, da 1 gre za medsebojno skupnost, kjer člani med seboj sodelujejo in 2 si zaupajo. 3 Razveza se mi je preden sem začela delati na tem področju, zdela skrajna stvar, za katero se ljudje ne odločajo tako hitro. 4 Sedaj menim, da do razveze pride dokaj hitro. 5 Družina izgublja svojo vrednost na podlagi tega, da dajemo kot ljudje prednost sebi. 6 Družina nima več tak status kot ga je imela

včasih hkrati pa razveza ni več tabu. Z načinom razmišljanja se zelo spreminjajo vsi pojmi povezani z družino. Odvisno 7je tudi od tega, koliko si pod drobnogledom npr. razlike v mestu; na podeželju.

2. Kdaj družina oz. partnerja poiščeta pomoč pri vas? Kaj je takrat z njimi/njima možno narediti?

8Pridejo, ko so se že odločili za razvezo in ne vidijo več drugega izhoda. Pri nas nudimo tudi predhodno družinsko svetovanje. 9Če so še pripravljene nekaj narediti na tem, da ostanejo skupaj, potem delamo na obnovi zveze; 10v nasprotnem primeru, se pomaga urediti razmerje med starši in otroki, da se zadeve čim bolj sporazumno rešijo. 11Največkrat pridejo do tega, da ne želijo nič več urejati drug z drugim, samo še stvari glede otrok.

V primeru motivacije, 12da želi saj en izmed partnerjev še vztrajati v zakonu, potem skušamo pogovor nadaljevati v tej smeri, da bi tudi drug partner zagledal smiselnost nadaljevanja zakona.

Zakaj menite da tako malo ljudi poišče pomoč prej?

13Mislim, da veliko ljudi upa, da se bodo stvari razrešile in potem dolgo čakajo-vse dokler ni edina možnost potem ločitev. 14Dosti ljudi tudi pravi, da so že poskusili s svetovanjem in da do dejanskih sprememb v življenju zaradi svetovanj ni prišlo. 15Morda je težava tudi v tem, da en ali drugi izmed partnerjev ne doživljata resnosti zadeve z enako intenzivnostjo. 16Mi vedno dobimo precej »razbite« pare in z njimi je težko govoriti o čem drugem kot o razvezi.

3. Kako razumete svojo poklicno vlogo pri delu z družinami/ partnerjema v postopku razveze?

17Poskušam jih podpreti in pomagati, da sprejmejo kar se je zgodilo. 18Skušam jih usmeriti, da ne bodo ponavljali napak, sploh glede otrok, kjer se zavedam, koliko škode lahko nastane. 19Pomagam tudi vzpostaviti komunikacijo, zato svetovalna pogovora pogosto vodiva skupaj dva socialna delavca. Sodelujem skupaj s sodelavcem in to se mi zdi dobro, da ne bi ljudje imeli občutka, »da imamo ženske poseben pakt«. Pogosto tudi pride do tega, 20da partnerja ločeno kličeta na CSD in želita priti na razgovor, takrat želim, da ljudje nimajo občutka, da se delajo stvari za njihovim hrbtom, zato povabim oba. Težko jim je 21tudi razmejiti partnerstvo in starševstvo. Takrat 22iščejo malenkosti; pogosto iščejo malenkosti na podlagi katerih skušajo drugemu staršu škodovati. 23Otrok pa je sam vmes med tem. 24Mame tudi pogosto poiščejo pomoč terapevtke in tja vozijo tudi svojega otroka. Primer je, ko terapevtka dela z otrokom na temi, kako preživeti pri očetu. Očeta se pri tem ne povabi na pogovor in se ga ne vpraša, kako on vidi situacijo. Terapevtka v tem primeru izhaja samo iz tistega, kar pove mama. Mama pa vztraja v tem, da je otrok v stiski, da zaradi tega ne more na stik z očetom. Sama imam občutek, da mama na ta način želi preprečiti, da bi otrok imel stike s svojim očetom. 25Mislim, da gre za to, da se tako pogosto tudi spregledajo koristi otrok, saj ni vedno v korist, da otrok nima stikov z očetom. 26Na ta način mame pomagajo otroku »pestovati« zamero in onemogočajo stike. 27Tukaj smo strokovni delavci precej nemočni, saj je potem, ko ljudem ponudiš pomoč, od njih odvisno, koliko so pripravljene delati na spremembah. 28Glede stikov mislim, da so v prvi vrsti pravica otrok in dolžnost obeh staršev. Je zanimivo, 29da starš, ki stikov nima, da prijavo na policijo, medtem, ko npr. 30starš stikov ne izvaja, takrat prijavi ni. V določenih primerih je morda tako boljše za otroka, sploh v primeru, ko gre zgolj za golo dolžnost. 31Takrat staršev ne moreš naučiti, da bi imeli otroka radi.

32Naš način dela ni da jih sprašujemo o preteklih dogodkih, ampak se res pogovarjamo o tem, kako bo v prihodnosti. Pogosto so take zamere, da otroci potem pogosto ostanejo vmes med tem. 33Vedno več je tudi sporazumnih razvez. Nekako so vedno dve skrajnosti, ena je ta, da sta partnerja pripravljena zelo sodelovati

ali pa gre za obračunavanje med njima prek otrok. 34Na dinamiko med bivšima partnerjema vplivajo tudi novi partnerji (lahko spodbujajo; lahko onemogočajo).

4. Katere metode dela uporabljate pri delu z družino/ partnerjema?

35Partnersko svetovanje. 36Povežemo se tudi z drugimi institucijami, če je to potrebno.

5. Kako ste vi v pomoč ljudem ob spremembah, ki jih prinese razveza? Katere delovne teme se takrat navadno pokažejo kot pomembne?

Pogosto 37ljudi napotim do psihologinje, saj se nekako počutim nemočno, saj menim, da nimam dovolj znanja za pomoč ljudem. 38Usmerim jih tudi v svetovalnice, kjer imajo skupine za razvezane starše. Drugače 39ljudje vse to rešujejo preko prijateljskih in sorodstvenih mrež, kjer obstaja vprašanje, koliko je to zares v pomoč, saj ne gre za strokovno pomoč.

6. Kako ste vi lahko v pomoč posamezniku (partnerju ali otroku), ki je v fazi žalovanja za partnerjem/izgubo družine?

40V procesu žalovanja je zagotovo lahko v veliko pomoč drug partner, saj potem partner dobi občutek, da stvari tečejo in da so dobre za otroka. 41So primeri, ko se velikokrat na »stare rane nalagajo nove zamere«, ko partnerji vidijo, da jim drugi partner nagaja v izvrševanju starševske vloge po razvezi.

7. Kako ravnate na pogovoru, ko so prisotni vsi družinski člani?

S sodelavcem se trudiva, da 42dava priložnost za besedo vsakemu. 43Težko je tudi npr. spodbuditi tihega člana družine, da spregovori. 44Vsi ti vzorci so bili prisotni v zvezi. Če 45opazim, da gre za neke teme, o katerih ne morejo govoriti pred drugim partnerjem, potem jim dam možnost individualnega pogovora. 46Kadar so stvari zelo konfliktno, potem ljudi povabim, da se osredotočimo samo na to, kje bodo otroci, koliko bo preživnina in kako bodo potekali stiki. 47Vse ostale stvari pa bomo reševali individualno, ko ne bo prisoten drug partner. Takrat se trudim, da sama ne prispevam k temu, da bi se konflikt še bolj zaostрил.

8. Na kakšen način sodelujete z otrokom/mladostnikom, katerega starši so v procesu razveze?

Z otroci pri nas 48sodeluje psihologinja. (op. glej intervju s psihologinjo zaposleno na CSD Litija).

9. Kako ravnate, ko npr. na pogovoru med partnerjema/ družinskimi člani pride do obtoževanja; napadanja; zaničevanja; do umika (kjer je partner npr. tiho)?

Mislim, da sem o tem odgovorila že pri enem izmed prejšnjih vprašanj.

10. Kaj je po vašem mnenju vaš prispevek k temu, da si nekatere družine po razvezi zelo hitro opomorejo?

49Največ lahko prispevamo, ko prideta partnerja že prej k nam, torej ko imamo predhodno družinsko svetovanje, da imamo več pogovorov oz. proces. Takrat tudi 50konkretno ubesedimo, kako bo zgledalo življenje po razvezi. Takrat tudi 51skupaj iščemo rešitve na način, da oni sami poizkusijo doma in potem povedo, kako se je obneslo.

11. Katere delovne teme pogovora so v ospredju potem, ko se »upravni postopek« zaključí?

Načeloma 52se takrat delo konča. V primeru, 53ko se zaplete pri stikih in preživninah, potem ljudje pridejo nazaj, ko je zadeva alarmantna. Drugače z njimi ne delamo naprej. 12. Kako in kdaj se vaše sodelovanje z družinami zaključí? Kakšni so za vas možni dobri izidi izvirnega delovnega projekta pomoči z družinami s katerimi delate?

54Pri predhodnem družinskem svetovanju je odvisno, koliko motivacije imajo ljudje za delo. 55Ko opravimo svetovalni pogovor in mnenje o koristih otroka pošljemo to mnenje sodišču.

Možen dober izid je zame to,56da ostanejo skupaj; v primeru razveze je dober izid to, da 57se starša zmoreta dogovoriti, kako bosta peljala stvari naprej glede skrbi za otroka, glede stikov. 58Najslabši izid je, ko se en izmed staršev umakne in ne želi imeti stikov.

12. Kaj bi se moralo zgoditi in kaj bi potrebovali, da bi lahko imeli pri delu z družinami, ki so v postopku razveze, občutek še večjega osebnega zadovoljstva in uspešnosti?

59Uspešnost in zadovoljstvo bi lahko povečala, če bi imela več izobraževanj, kako voditi pogovore. Potem ne bi imela občutka, da ne znam; da nimam dovolj izkušenj. Velik 60doprinosa imajo ljudje, odvisno od tega koliko so »partnersko in koliko starševsko naravnani«. 61Z nekaterimi je mnogo lažje delati kot z drugimi. Sistemsko bi potrebovali 62več svetovalnic, saj ne vem, kam ljudi pošiljati. In 63več kadra.

13. Kaj po vašem mnenju prispeva k temu, da se par razveže oz. kateri dejavniki prispevajo k temu, da do razveze ne pride?

64Pripravljenost partnerjev, da skupaj rešujeta probleme. 65Če oba partnerja pravi čas vidita, da je potrebno nekaj spremeniti, potem se da. 66Če držita skupaj, potem gre. 67Največja težava je, če je pripravljen vlagati in delati na zvezi samo en, drug pa ne, ker ne zna in ne poišče moči za spremembo.

14. Kakšne so posledice razveze za družino/par?

68Odvisne so od tega, na kakšen način gre zveza narazen, na kakšen način poteka komunikacija. 69Lahko se tudi zgodi, da en izmed partnerjev niti ne ve, da je bila vložena tožba za razvezo. Pred kratkim sem imela takšen primer, kjer sta partner in sin, bila v zelo veliki stiski, ker je šlo za hipno odločitev mame. Tukaj je težko odreagirati, ker ne veš, kaj bi naredil in kako pomagal. Lahko 70pa je razveza olajšanje, sploh v primeru, ko je med partnerjema in v družini veliko trpljenja.

15. Kakšni so odzivi posameznih družinskih članov ob razvezi? Kaj jih najbolj skrbi?

71Če ni komunikacije, potem jih najbolj skrbijo stiki. 72Skrbi jih, kako bo vse to vplivalo na otroke, kako bo to prenesel in razumel otrok. 73Odzivi so odvisni od tega, ali sta v zvezi glavna akterja onadva ali imata zraven še druge sodelujoče (npr. stare starše). Manj kot je ljudi, večji so uspehi.

INTERVJU OSEBA D, psihologinja zaposlena na CSD LITIJA

1. Kdaj družina oz. partnerja poiščeta pomoč pri vas? Kaj je takrat z njimi/njima možno narediti?

1Nekateri zakonci poiščejo pomoč še pred dokončno odločitvijo za razvezo – ker želijo svetovanje glede same odločitve (ali se razvezati ali ne; so negotovi), takih sicer ni veliko, več pa je 2takih, ki pridejo predhodno po informacije in nasvete o tem, kako poteka postopek, 3kako razložiti otroku odločitev o razvezi, 4kakšna je vloga CSD-ja in 5kaj urejajo na sodišču.

Večino zakoncev pa 6začne CSD obravnavati med samim postopkom za razvezo v skladu z javnim pooblastilom oziroma določili ZZZDR. 7Tako sta zakonca povabljeni na svetovalni razgovor, na katerem se s pomočjo strokovnega delavca lahko sporazumeta o temeljnih vprašanjih, povezanih z mld. otroki, druga naloga CSD-ja pa je izdelava strokovnega mnenja o koristi otroka: komu naj bo zaupan v vzgojo in varstvo, kako naj se uredijo stiki. V okviru tega postopka je na 8CSD povabljen tudi otrok oz. mladostnik, saj ima

procesno pravico, da izrazi svoje mnenje, želje. Z nekaterimi starši se naknadno 9dogovorimo tudi za svetovalno pomoč otroku – da se lažje prilagodi spremembam ob in po razvezi.

10Zaradi dvojnosti vlog (past prepletanja javnih pooblastil in svetovalnih storitev) iz etičnih razlogov stranke napotimo na druge svetovalne in psihoterapevtske naslove, ki so zanje bolj nevtralni kot CSD.

2. Kako razumete svojo poklicno vlogo pri delu z otroci?

Kot psihologinja želim na svojem delovnem mestu narediti za konkretnega otroka vse, kar lahko in zmorem v danih razmerah, 10da se bo bolje počutil in 11s čim manj škode prehodil krizne čase. Gre za 12neposredno psihološko pomoč otroku, pogosto pa lahko 13za otroka še več naredimo, če organiziramo pomoč zanj v njegovem okolju (pomoč staršem, sodelovanje s šolo).

3. Kako ste vi v pomoč otrokom ob spremembah, ki jih prinese razveza? Katere delovne teme se takrat navadno pokažejo kot pomembne?

Otroku 14je potrebno pomagati pri soočanju z nastalimi razmerami in spremembami in ga hkrati 15seznaniti z njegovimi procesnimi pravicami. Otroci so pogosto 16potrti, 17negotovi, 18razočarani, 19žalujejo za izgubljeno družino in iluzijami ipd. 20Nekateri vse to prej prebolijo in 21se hitreje prilagodijo, 22drugi pa težje in postane razveza staršev zanje ena hujših »nesreč« v njihovem življenju.

V samem postopku so 23eksistenčne teme tiste, o katerih se bo odločalo – to je, pri kom bo živel in kako urediti stike z drugim staršem (koliko, kako).

4. Na kakšen način sodelujete z otrokom/mladostnikom, katerega starši so v procesu razveze?

24Otrok oz. mladostnik dobi vabilo (s soglasjem staršev), 25na pogovor ga običajno pospremi eden od staršev.

(odgovor se pokriva s prejšnjim vprašanjem)

5. Kako sodelujete z različno starimi otroci?

26Glede na različno starost je potrebno prilagoditi pristop do otroka, 27komunikacijske tehnike in 28psihodiagnostična sredstva ter pripomočke. Npr. 29mlajši otroci so dovetni za risalne tehnike, 30mladostniki pa za razne vprašalnike. 31Pri mlajših je včasih v prvem delu pogovora potrebna prisotnost staršev, pri starejših pa ne. 32Mlajšim je potrebno nazorno in konkretno pojasniti postopek, pomen njegovega sodelovanja, 33starejši imajo že več informacij in kognitivne sposobnosti za razumevanje zahtevnejših informacij.

34Za mlajše in starejše otroke imam tudi seznam leposlovne in druge literature, s pomočjo katere lahko predelujejo razvezo staršev.

6. Kako na otroka vpliva razveza? Kakšne so težave otrok po razvezi?

35Različno predelujejo, za vse pa je stresno. Kakšne težave imajo po razvezi, lahko beremo v raznih strokovnih knjigah in raziskavah, 36posledic za konkretne otroke, ki jih obravnavamo na centru med samim razveznim postopkom, ne moremo vedeti, ker se po končanem postopku z njimi več ne srečamo ali pa je to redko.

7. Kako razumete proces žalovanja ob razvezi? Kako ste otroku v pomoč takrat?

37Vsak otrok si želi lepo življenje in družino v skladu s pravljicami o kralju in kraljici, ki sta imela otročička in so skupaj živeli do konca svojih dni... In dokler sta starša skupaj ima otrok ne glede na njuno občasno prepiranje nekakšno senco omenjene pravljice... In ko se starša ločita, se ta iluzija razbije. Niso več vsi skupaj, niso več družina. 38In še huje je, da prepirčki ponekod prerastejo v velike konflikte in prave vojne

– to je otrokom od vsega najhujše. Če in ko se ozrejo okoli sebe, pa lahko ugotovijo, da v realnosti ni pravljic – ne za njega, ne za mnoge druge otroke. In da večino otrok živi v takih ali drugačnih družinskih ureditvah, včasih boljše, drugih slabše. Otrok žaluje pogosto za iluzijo družine, gre za potrtost, včasih pa tudi za 39dobro preteklostjo in otroštvom, ki se je prekinilo z razvezo staršev. 40Če razveza staršev prinese za otroka ugodne posledice in ugodnosti, je žalovanje krajše, v nekaterih primerih pa ga niti ni (to so primeri, v katerih razveza prinese odrešitev, npr. ločitev od zelo nasilnega starša).

INTERVJU OSEBA E, socialna delavka zaposlena na CSD Šiška

1. Kako razumete pojem družine in kako samo razvezo? Kako sta po vašem mnenju pojma spreminjala skozi čas?

1Osnovna matična celica družbe in neka osnova za varnost. 2Zakoncema se navadno rodi otrok. 3Sedaj, ko delam na tem področju družino tudi sama razumem nekoliko drugače. Bistveno je, da je 4osnova varnost in da 5so v družini zadovoljene biološke potrebe otroka. Potem je pomembna tudi 6čustvena vez. Včasih 7se z razvezo ta vez prekine oz. 8se otroci znajdejo v položaju, kjer zmanjka osnovna celica. 9Družina po razvezi še vedno obstaja, ampak v drugačni obliki (sestavljene; razširjene družine).

10Menim, da se pojem družine spreminja. 11V preteklosti je družina pomenila reprodukcijo, bistveno je bilo, da se je generacija prenaša iz roda v rod. 12Danes je v družini pomembna predvsem čustvena vloga. 13Narašča tudi število razvez, 14v preteklosti je družina živela in vztrajala skupaj v vseh situacijah.

2. Kdaj družina oz. partnerja poiščeta pomoč pri vas? Kaj je takrat z njimi/njima možno narediti?

15Navadno se partnerji obrnejo na CSD, ko razmišljajo o razvezi. 16Nekaj partnerjev pride do te odločitve tudi na podlagi partnerskih terapij, ki so jih obiskovali pred tem. 17Mi tukaj nimamo terapevtskih znanj, 18vodimo pa javna pooblastila. 19V primeru, da o razvezi še nista čisto prepričana, potem na prvi socialni pomoči, dajo kontakt svetovalnic, kamor se lahko obrnejo. Lahko pa so tudi 20primeri, ko partnerja ne želita terapevtske pomoči, ampak bi rada uredila samo glede otrok, vendar se ne moreta sporazumno dogovoriti sama, glede treh vprašanj-zaupanje v varstvo in vzgojo otroka, stiki in preživnina. Takrat potem na prvi socialni pomoči pošljejo partnerja k meni. Oddata tudi vlogo za predhodno družinsko svetovanje in ju povabim. 21Prvo javno pooblastilo je, da skušamo med staršema doseči sporazum. 22Onadva sta pri tem glavna akterja, mi vodimo in ju povezujemo. 23Pogosto delamo na tak način, da določimo neko preizkusno dobo, da vidita, kako stvari tečejo. 24Na pogovor prideta enkrat ali dvakrat. 25Če sta zelo na različnih bregovih in je konflikt premočan, potem jih usmerimo na sodišče. 26V primeru, da pride do sporazuma glede treh bistvenih vprašanj, potem 27mi naredimo zapisnik in v nepravnem postopku sodišče odloči o zadevi, na podlagi katerega potem sodišče izda sklep ali sodno poravnavo.

Včasih, 28ko prideta sem se začnejo odpirati stvari, ki jih imata nerešene med sabo. 29Potem ju še enkrat usmerimo v terapije in svetovalnice. 30Kot starša bosta morala sodelovati tudi še po razvezi- vedno je v ospredju sodelovanje staršev.

31Lahko pa nas pozove tudi sodišče, da s partnerjema opravimo razgovor in skušamo doseči sporazum.

3. Kako razumete svojo poklicno vlogo pri delu z družinami/ partnerjema v postopku razveze?

32Počutim se kot mediator oz. povezovalec. 33Oseba, ki vzpostavlja delovni prostor in varno okolje. 34Njiju vodiš da ustvarjata rešitve, vedno jima povem, da v primeru, da bosta onadva sodelovala, bomo tako mi kot tudi sodišče, podprli edino če bi se izkazalo, da to ni v korist otrok. V primeru, da ne bosta dosegla sporazuma se zna zgoditi, da bodo o preživljanju časa z njihovim otrokom, ki ga sama najbolj poznata, odločali drugi. 35Osnova je v njihovih rokah in potrebno jima je dati pozicijo moči. 36Za nas sta pomembna partnerja predvsem glede tega, kako se bosta dogovorila glede otrok in ne glede medsebojnega reševanja zamer drug do drugega.

4. Katere metode dela uporabljate pri delu z družino/ partnerjema?

37Individualni razgovor med njima. Potem tudi 38poročila drugih institucij. Imamo tudi 39obiske na domu in ogleda.

5. Kako ste vi v pomoč ljudem ob spremembah, ki jih prinese razveza? Katere delovne teme se takrat navadno pokažejo kot pomembne?

40Predvsem kako in kaj bo glede otrok. 41So starševstvo je uporabno, ko sta starša sposobna dosegat dogovore glede vseh bistvenih vprašanj v zvezi z otrokom. 42Stiki, preživnina.

6. Kako ste vi lahko v pomoč posamezniku (partnerju ali otroku), ki je v fazi žalovanja za partnerjem/izgubo družine?

43Žalovanje je proces skozi katerega gre vsaka oseba, 44gre za izgubo osnovne družinske matične celice ali pa 45pri otroku za izgubo enega oz. drugega starša. Pri tem gre za 46doživljanje negativnih čustev. 47Glede pomoči ob žalovanju, gre za terapevtska znanja. 48Pogosto pride oseba in pove, ti jo samo usmeriš naprej. 49Vodimo samo pooblastila in storitve. 50Potem naprej se jih usmeri k psihoterapevtu, psihologu ali pa k zdravniku. Pri delu in pogovoru z otroci je prav tako, 51posredujem informacije otrokom in tudi staršem. Vedno 52jim pustim svojo številko, da se obrnejo name, če karkoli rabijo.

7. Kako ravnate na pogovoru, ko so prisotni vsi družinski člani?

53Včasih je zelo težko, sploh v primeru, ko sta partnerja medsebojno v konfliktih. 54Takrat je težko postaviti meje in se odzivati do vseh enako. 55Z enim izmed partnerjev čutiš bolj, z drugim manj.

8. Na kakšen način sodelujete z otrokom/mladostnikom, katerega starši so v procesu razveze?

56Včasih starši ne želijo, da se vabi otroke, sploh ko so mlajši od 15 let in gre za »prave« sporazume med staršema, kjer sta oba povedala otroku. Tukaj presodimo, da ni potrebe. 57S starejšimi od 15 let moramo sami opraviti razgovor, 58lahko pa tudi zavrnejo, če ne želijo sodelovati, kar je njihova pravica. 59V primeru, da so otroci mlajši se za pomoč zaprosi našo psihologinjo ali 60pa gremo na obisk na dom. Pred kratkim sem se srečala s primerom, ko sta starša zares bila v velikem konfliktu, v tem primeru smo šli na dom in 61opazovali interakcijo med njo in posameznima staršema. 62Zaprosimo tudi za mnenje vrta ipd. v primeru, da se starša strinjata. 63Od 4 let naprej in če je konflikt prehud, potem se poslužujemo tudi projekta Zagovornik, varuh otroka. 64Če se starša strinjata, potem zagovornik z otrokom najprej vzpostavi nek varen odnos in 65potem na podlagi tega, da spozna otroka, posreduje mnenje sodišču.

9. Kako ravnate, ko npr. na pogovoru med partnerjema/ družinskimi člani pride do obtoževanja; napadanja; zaničevanja; do umika (kjer je partner npr. tiho)?

V primeru, da se med partnerjema 66začne medsebojno obtoževanje iz preteklosti in pride do boja za premoč, je naša vloga ta, da ustavimo pogovor; pogosto 67nadaljujemo pogovor naslednjič. Pomembno je,

68da izhajamo iz sebe in ne iz obtoževanja drugega. Če je 69konflikt res prehud, da ne zmoreta komunikacije, ju ponovno povabim v terapijo.

10. Kaj je po vašem mnenju vaš prispevek k temu, da si nekatere družine po razvezi zelo hitro opomorejo?

Da se jih 70usmerja k temu, kaj in kakšna je njihova vloga. 71Starševska vloga jima še naprej ostaja, njuna naloga je, da peljeta to starševstvo naprej. So pa primeri, ko starševska vloga ni problem, se vse dogovorita, osebno pa sta globoko v žalovanju in jima je težko. Takrat se lahko vsak posebej vključi. Moj prispevek je v tem, 72da jih usmerjam naprej, da jim predajam njihovo vlogo in odgovornost in jih vključim v sodelovanje.

11. Katere delovne teme pogovora so v ospredju potem, ko se »upravni postopek« zaključi?

Odvisno od tega, kakšen je problem. 73Če je problem komunikacija, lahko vedno prideta na CSD in se dogovarjata. Lahko so tudi problem 74različni pogledi na vzgojo, tu je problem 75neenotnosti glede vzgoje in izobraževanja. Kar se tiče dela z družino, imajo 76možnost storitve pomoči družini za dom. 77Če ne zmorejo in ne znajo poskrbeti za koristi otroka, se vključijo in se jih spremlja. 78Določijo se cilji in vloge, 79enkrat mesečno se potem srečujejo.

12. Kako in kdaj se vaše sodelovanje z družinami zaključijo?

Postopki se zaključijo: 80Navadno, ko pride do dogovora oz. 81ko do dogovora ne pride in damo potrdilo za sodišče, da so se skušali dogovoriti, pa ni bilo uspešno. 82Sodelovanje z družino je odvisno od tega, ali se npr. pojavi potreba po vključitvi družine v pomoč družini za dom. 83Sodelovanje se torej navadno zaključi ob zaključku postopkov, 84vedno pa imajo možnost da se ponovno obrnejo na nas (prva socialna pomoč).

13. Kakšni so za vas možni dobri izidi izvirnega delovnega projekta pomoči z družinami s katerimi delate?

85Dogovor med staršema. Pokazalo se je, 86da kjer je možnost dogovarjanja in kjer je komunikacija med staršema ustrezna, bosta onadva odločala o otroku. Ne bo on vmes med njima. 87Tako ima otrok prostor in občutek varnosti. Drug dober izid 88je tudi, če sta se starša pripravljena vključiti v svetovalnice. Nekateri 89so se pripravljene truditi, tako je to pokazatelj, da je šel naš pogovor v pravi smeri.

14. Kaj bi se moralo zgoditi in kaj bi potrebovali, da bi lahko imeli pri delu z družinami, ki so v postopku razveze, občutek še večjega osebnega zadovoljstva in uspešnosti?

90Dodatna izobraževanja, saj menim, da moraš pridobivati nova, dodatna znanja. 91Kljub temu, da bi včasih želela delati na drugačen način, v smislu terapije npr., vendar te sistem omejuje s svojimi zakoni in pooblastili na podlagi katerih moraš delat. Potem se mi zdi, da 92nam manjka časa in 93možnost za več supervizije. Poleg tega 94tudi pomanjkanje kadra. Zdi se mi da je področje družine tipično področje, kjer bi moralo 95biti več timskega dela npr. v paru. 96Tako en opazi nekaj, drug nekaj drugega. To je posebej izrazito npr. takrat, ko imaš pred sabo partnerja na svetovalnih razgovorih in si na podlagi tega ustvariš neko sliko o družini. Če grem k tej družini potem na dom, opraviti obisk, je dobro, da je zraven še nekdo, saj bi sama lahko bila pristranska.

15. Kaj po vašem mnenju prispeva k temu, da se par razveže oz. kateri dejavniki prispevajo k temu, da do razveze ne pride?

Dejavniki so različni. 97Osnova za partnersko zvezo je po mojem mnenju medsebojno spoštovanje. Če ga ni, se nehaš truditi. 98Prav tako je odvisno tudi, kako en in kako drug partner vidi partnerstvo. Odvisno je tudi, 99zakaj in kako se odločita za otroka. Tudi 100zunanji vpliv družbenega okolja npr.; stres v službi, različni pogledi na vzgojo otrok...

16. Kakšne so posledice razveze za družino/par?

101Družina na nek način razpade. Posledice 102so oblikovanje nove družine; razširjene družine; 103več potrebnega sodelovanja med staršema. 104Posledice najbolj občuti otrok. Lahko 105postane žrtev maščevanja in manipulacije staršev, tukaj se potem 106stiske otrok izražajo na zelo različne načine.

17. Kakšne odločitve mora družina/ par sprejeti ob razhodu?

Predvsem 107odločitve glede prihodnosti.108Glede lastne prihodnosti in 109glede otrok. 110Glede lastne prihodnosti predvsem, ali bosta razrešila konflikt zaradi katerega je prišlo do razveze ali ne. 111Glede otrok pa predvsem, na kakšen način bodo medsebojno sodelovali in delovali po razvezi.

18. Kakšni so odzivi posameznih družinskih članov ob razvezi? Kaj jih najbolj skrbi?

Najbolj jih skrbi, 112kako bodo sedaj otroci. Skrbi jih tudi, 113kako spet zaživeti, kako bosta poskrbela za osnovne stvari v življenju.

Priloga C: Postopek raziskave

ODPRTO KODIRANJE

NADKATEGORIJA: Raziskovanje osebnih konstrukcij socialnih delavcev o pojmi, povezanih s teoretičnim koncepti sociologije družine

OSEBA IZ INTERVJUJA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA
1A	sistem, ki je medsebojno povezan	medsebojno povezan sistem	razumevanje družine
2A	nauči živeti po sistemu na podlagi tega, kako funkcionirata starša skupaj	otrok se nauči živeti na podlagi funkcioniranja staršev	razumevanje družine
3A	od izkušenj iz primarne družine para	izkušnje primarne družine	razumevanje družine
4A	cikel, ki se vrti iz roda v rod	cikličnost izkušnje	razumevanje družine
5A	definicija konca partnerskega odnosa	konec partnerskega odnosa	razumevanje razveze
6A	odnos nikoli ne konča, kadar ima par tudi otroke	trajanje starševstva	razumevanje razveze
7A	morala razrešiti tiste dele odnosa, kjer ostajata starša, da najdeta konsenz in koalicijo,	razreševanje težav v starševstvu	razumevanje razveze
8A	ni, otrok dobi izkušnjo težkega odraščanja in težkih ran, ki ga bodo spremljale skozi celo življenje in korenito vplivale nanj.	obstoj težav med partnerjema	razumevanje razveze
9A	sprememb v razumevanju pojma družine in razveze ni	ni sprememb	spremembe razumevanja družine in razveze
10A	z leti postajaš bolj izkušen in gledaš na stvari drugače	več izkušenj spremeni pogled	spremembe razumevanja družine in razveze
11A	na začetku mojega dela je bil fokus predvsem na mladostniku in njegovem problemu z drogo	na začetku fokus na posamezniku, ki ima problem	spremembe razumevanja družine in razveze
12A	globljega uvida, da kar počne mladostnik je med drugim tudi simptom tega, kar se dogaja v družini	kasneje fokus na družini in njihovih problemih	spremembe razumevanja družine in razveze
13A	znanje, ki ga imam iz študija ni dovolj za kvalitetno in uspešno delo	pomanjkanje znanja po študiju	spremembe razumevanja družine in razveze
14A	različnimi družinami	delo z različnimi družinami	razumevanje družine
15A	starši ozavestijo svoje vzorce, svoje boleče točke in ob tem delajo globoke spremembe v sebi	ozaveščanje lastnih bolečih vzorcev staršev in delo na spremembah	razumevanje družine
16A	ne dopustijo videti stvari drugače, globlje	če ni ozaveščanja, ni sprememb v ravnanju	razumevanje družine
17A	ravnajo zgolj iz svojih bolečin na enak način	ni sprememb v ravnanju	razumevanje družine
18A	tempo in pomanjkanje časa v družinah	pomanjkanje časa	razumevanje družine
19A	obrambni mehanizem bega pred samim sabo	tempo kot obrambni mehanizem bega pred	razumevanje družine

		sabo	
1B	oče, mati in otroci	jedrna družina	razumevanje družine
2B	vedno več enostarševskih družin	več enostarševskih družin	razumevanje družine
3B	zakonodaja razume družino v ožjem smislu	ozka definicija družine po zakonu	razumevanje družine
4B	pri posameznih vprašanjih smatramo družino v širšem smislu-npr. še stari starši	širša definicija družine skupaj s starimi starši v posameznih primerih	razumevanje družine
5B	gre za večjo družino in nekako ne moreš mimo tega, da živijo skupaj in se vključujejo v družinsko življenje	skupno življenje in vključevanje širše družine	razumevanje družine
6B	njihova opažanja o tem, kako oni sami vidijo funkcioniranje družine	opažanja posameznikov, ki sestavljajo širšo družino o delovanju družinskega sistema	razumevanje družine
7B	mlajša generacija se nekoliko hitreje odloča za razvezo v primerjavi s preteklostjo	v primerjavi s preteklostjo se za razvezo partnerji odločajo hitreje	spremembe razumevanja družine in razveze
8B	se je »treba potruditi za družino«, da je družina tega vredna, da nekaj spremeniš	za družino se je potrebno potruditi, saj je tega vredna	razumevanje družine
9B	zavedanje posledic razveze za vse družinske člane in predvsem otroke	zavedanje posledic razveze za vse družinske člane	razumevanje razveze
10B	ko se odločajo za razvezo vidijo starši predvsem sebe, otroci so na »stranskem« tiru	ob odločitvi za razvezo imajo partnerji v fokusu sebe in svoje težave v odnosu	razumevanje razveze
11B	v ozadju so že nove zveze, zaradi katerih potem želijo ločitev	nova partnerska zveza kot razlog za lažjo razvezo	razumevanje razveze
1C	gre za medsebojno skupnost, kjer člani med seboj sodelujejo	medsebojna skupnost, kjer gre za sodelovanje med družinskimi člani	razumevanje družine
2C	si zaupajo	zaupanje med družinskimi člani	razumevanje družine
3C	razveza se mi je preden sem začela delati na tem področju, zdela skrajna stvar, za katero se ljudje ne odločajo tako hitro	na začetku kariere pogled na razvezo kot skrajna odločitev, ki ni pogosta	spremembe razumevanja družine in razveze
4C	sedaj menim, da do razveze pride dokaj hitro	po letih dela na tem področju mnenje, da do razveze pride hitro	spremembe razumevanja družine in razveze
5C	družina izgublja svojo vrednost na podlagi tega, da dajemo kot ljudje prednost sebi	izgubljanje vrednosti družine zaradi individualizma	razumevanje družine
6C	družina nima več tak status kot ga je imela včasih hkrati pa razveza ni več tabu	sprememba statusa družine; posledično tudi razveza ni tabu tema kot je bila včasih	spremembe razumevanja družine in razveze
7C	odvisno je tudi od tega, koliko si pod drobnogledom npr. razlike v mestu; na podeželju	odvisno od okolice (mesto, podeželje), kako razumeš razvezo	razumevanje razveze
1E	osnovna matična celica družbe in neka osnova za varnost	osnovna matična celica družbe in osnova za	razumevanje družine

		varnost	
2E	zakoncema se navadno rodi otrok	rojstvo otroka	razumevanje družine
3E	sedaj, ko delam na tem področju družino tudi sama razumem nekoliko drugače	sprememba razumevanja odkar socialna delavka dela na tem področju	spremembe razumevanja družine in razveze
4E	osnova varnost	varnost otroka v družini	razumevanje družine
5E	so v družini zadovoljene biološke potrebe otroka	zadovoljenost bioloških potreb otroka	razumevanje družine
6E	čustvena vez	čustvena vez med starši in otroci	razumevanje družine
7E	se z razvezo ta vez prekine	prekinitev čustvene vezi med starši in otroci z razvezo	razumevanje razveze
8E	se otroci znajdejo v položaju, kjer zmanjka osnovna celica	otroci v položaju, kjer zmanjka »osnovna celica«	razumevanje razveze
9E	družina po razvezi še vedno obstaja, ampak v drugačni obliki (sestavljene; razširjene družine)	obstoj družine po razvezi v drugačni obliki (sestavljena; razširjena družina)	razumevanje razveze
10E	menim, da se pojem družine spreminja	spreminjanje pojma družine	spremembe razumevanja družine in razveze
11E	v preteklosti je družina pomenila reprodukcijo, bistveno je bilo, da se je generacija prenaša iz roda v rod	v preteklosti je veljalo: družina=reprodukcija	razumevanje družine
12E	danes je v družini pomembna predvsem čustvena vloga	danes: družina=čustvena vloga	razumevanje družine
13E	narašča tudi število razvez	naraščanje števila razvez	spremembe razumevanja družine in razveze
14E	v preteklosti je družina živela in vztrajala skupaj v vseh situacijah	v preteklosti skupno vztrajanje družine v vseh situacijah	spremembe razumevanja družine in razveze

NADKATEGORIJA: Proces dela socialnega dela ob razvezi

OSEBA IZ INTERVJUJA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA
20A	stičišče s CSD-jem, kjer razrešujemo patološke partnerske odnose	stik nevladnih organizacij s CSD pri reševanju patoloških partnerskih odnosov	začetek procesa dela
21A	stvari že dosti daleč in je pozno	neznosnost težav	začetek procesa dela
22A	odnos tako moteč	moteč odnos	začetek procesa dela
23A	boleč odnos	bolečina v odnosu	začetek procesa dela
24A	razumem, potem lahko spreminjam	razumevanje za spreminjanje	poklicna vloga socialnega delavca
25A	uporaba edukacije	učenje	poklicna vloga socialnega delavca
26A	razložiti tudi, da lahko spreminjamo samo sami sebe	razložiti, da lahko spreminjamo sebe	poklicna vloga socialnega delavca
27A	posamezniki prispevamo k temu, da pride do težav v partnerstvu	prispevek k prepoznavanju lastnega deleža v partnerstvu	poklicna vloga socialnega delavca
28A	skupaj raziskujemo	skupno raziskovanje	poklicna vloga socialnega delavca
29A	začutijo da so vsi enako	začutiti, da sta v sistemu	poklicna vloga socialnega

	pomembni v sistemu	pomembna oba partnerja	delavca
30A	v vlogi edukatorja,	edukacija	poklicna vloga socialnega delavca
31A	mediator	mediacija	poklicna vloga socialnega delavca
32A	terapevt	terapevtska vloga	poklicna vloga socialnega delavca
33A	soočam	soočanje	poklicna vloga socialnega delavca
34A	individualni pogovor	pogovor	metode dela
35A	delo z družino, parom, skupino	skupinsko delo	metode dela
36A	imago partnerska terapevtka	imago terapija	pomoč ljudem ob spremembah
37A	k meni v različnih fazah partnerskega odnosa	prihod v različnih fazah odnosa	pomoč ljudem ob spremembah
38A	poučim jih o tem, kako pomembno vpliva na odnose tukaj in sedaj to, kar so prinesli iz svojega otroštva	edukacija o vplivu preteklosti na sedanjost	pomoč ljudem ob spremembah
39A	še vedno pogovarjam o tem, kaj je partner prinesel s sabo	pogovor o preteklosti	delovne teme pogovora
40A	katere obrambne mehanizme je ob tem uporabljal	obrambni mehanizmi	delovne teme pogovora
41A	najdemo partnerja, ki paše k tistemu nezavednemu	partner sodi k nezavednemu delu človeka	delovne teme pogovora
42A	v otroštvu dobil od svojih staršev	vpliv staršev	delovne teme pogovora
43A	nezadovoljeno, tisto po čemer sem hrepenel	nezadovoljenost določenih potreb	delovne teme pogovora
44A	naučim zrasti	rast	pomoč ljudem ob spremembah
45A	predelam bolečine iz otroštva	predelati bolečine otroštva	pomoč ljudem ob spremembah
46A	ozavestil preden se razide, to odnese v naslednji odnos	ozaveščenost preden partner prenese vzorce v novo zvezo	pomoč ljudem ob spremembah
47A	različne tehnike	uporaba različnih tehnik dela	pomoč ljudem ob spremembah
48A	v pomoč tehnike, s katerimi omogočimo, da isto zgodbo slišimo in začutimo na drug način	tehnike, ki prispevajo k preokvirjanju zgodbe	pomoč ljudem ob spremembah
49A	žalovanje je v življenju zelo pomembno	pomembnost žalovanja	vloga socialnega delavca ob žalovanju
50A	da žalovanje ubesedim	ubesediti žalovanje	vloga socialnega delavca ob žalovanju
51A	ne spregledam	ne spregledati žalovanja	vloga socialnega delavca ob žalovanju
52A	da dobi svoje mesto	dobi svoje mesto	vloga socialnega delavca ob žalovanju
53A	izgubi svojo mističnost	izguba mističnosti	vloga socialnega delavca ob žalovanju
54A	negativno moč	izguba negativnosti	vloga socialnega delavca ob žalovanju

55A	navzven dajejo občutek, da so super	skrivanje žalovanja	vloga socialnega delavca ob žalovanju
56A	na pogovorih prostor za bolečino	narediti prostor za bolečino	vloga socialnega delavca ob žalovanju
57A	metode imago terapije, kjer je struktura poslavljanja zelo dobro narejena	uporaba metod imago terapije pri poslavljanju	vloga socialnega delavca ob žalovanju
58A	začneš s tem, kaj si v odnosu čutil	pogovor o čustvih v odnosu	vloga socialnega delavca ob žalovanju
59A	kaj je bilo lepega	pozitivna čustva	vloga socialnega delavca ob žalovanju
60A	kaj je bilo težkega	negativna čustva	vloga socialnega delavca ob žalovanju
61A	sam prispeval k temu	prispevek posameznika k razpadu zveze	vloga socialnega delavca ob žalovanju
62A	odpuščanje tako sebi kot drugemu	odpuščanje sebi in partnerju	vloga socialnega delavca ob žalovanju
63A	kaj je bilo dobrega	pozitivna čustva	vloga socialnega delavca ob žalovanju
64A	kaj sem se naučil iz tega	učenje	vloga socialnega delavca ob žalovanju
65A	tudi tem, ki ti niso ljube	neljube teme za soc.delavca	vloga socialnega delavca ob žalovanju
66A	katere bi se včasih morda raje izognil	izogibanje neljubih tem s strani socialnega delavca	vloga socialnega delavca ob žalovanju
67A	žalovanje v fazi ko je zataknjeno	zataknjeno žalovanje	vloga socialnega delavca ob žalovanju
68A	ne da zares dobro stopiti naprej	zataknjeno žalovanje=nezmožnost nadaljevanja življenja	vloga socialnega delavca ob žalovanju
69A	znanje mi je manjkalo	pomanjkanje znanja soc. delavca	vloga socialnega delavca ob žalovanju
70A	nisem imela orodja, čeprav sem proces začutila.	pomanjkanje orodij za delo	vloga socialnega delavca ob žalovanju
71A	pomagala specializacija	pomoč specializacije	vloga socialnega delavca ob žalovanju
72A	soočile s temi procesi	soočanje ljudi	vloga socialnega delavca ob žalovanju
73A	na neuspeh odnosa močno vplivala izkušnja iz otroštva	vpliv preteklosti	vloga socialnega delavca ob žalovanju
74A	nepredelane, potujejo	prenos nepredelanih	vloga socialnega delavca

	generacijo naprej	izkušenj na svoje otroke	ob žalovanju
75A	dajo ljudem informacijo	dajanje informacij	vloga socialnega delavca ob žalovanju
76A	kar ni šlo ni kriv le partner	vsak partner prevzame svoj delež	vloga socialnega delavca ob žalovanju
77A	da imajo v sebi moč in orodje	prepoznavanje lastnih virov moči	vloga socialnega delavca ob žalovanju
78A	zaslužijo da jim je boljše v življenju	povedati jim da si zaslužijo da jim je boljše	vloga socialnega delavca ob žalovanju
79A	da ni prav da trpijo	povedati da ni prav da trpijo	vloga socialnega delavca ob žalovanju
12B	že pred samo razvezo oz. ko potrebujejo informacije o postopku razveze-postopkovno; pravice; pristojnosti institucij	ko potrebujejo informacije o postopku razveze (pravice, pristojnosti institucij)	začetek procesa dela
13B	prosim, da sta prisotna oba, da istočasno dobita enake informacije	povabilo in prisotnost obeh partnerjev	začetek procesa dela
14B	tudi na svetovanjih sta prisotna oba, včasih tudi večji otroci (od 14 let naprej npr.)	prisotnost obeh partnerjev na svetovanjih	začetek procesa dela
15B	z ljudmi, ki so pripravljeni še ostati v razmerju oz. zvezi in kaj spremeniti, dela svetovalka oz. terapevtka, ki prihaja iz Inštituta Vir, ki prihaja nekajkrat mesečno, zadnje dve leti	pomoč terapevtke ljudem, ki so pripravljeni ostati v partnerstvu in »delati na spremembah«	pomoč ljudem ob spremembah
16B	k njej usmerimo tudi osebe, ki so v čustvenih stiskah in so pripravljeni še kaj narediti	pomoč terapevtke ljudem, ki so v čustvenih stiskah po razvezah	pomoč ljudem ob spremembah
17B	pomaga staršem v zvezi z izvrševanjem starševske vloge	pomoč terapevtke staršem pri izvrševanju starševske vloge	pomoč ljudem ob spremembah
18B	vkluči tudi izvedenec, če je to potrebno	vklučitev izvedenca	pomoč ljudem ob spremembah
19B	stigma kot razlog zakaj malo ljudi poišče pomoč prej	stigma kot razlog zakaj malo ljudi poišče pomoč	pomoč ljudem ob spremembah
20B	problem majhnosti kraja, ker imajo ljudje pogosto neupravičen občutek, da gredo stvari »ven iz csdja«, kar je nedopustno in neetično	problem majhnosti kraja in občutek ljudi, da ni zaupnosti procesa na CSD	pomoč ljudem ob spremembah
21B	pomagamo jim pri spisovni dokumentaciji, ki jo potem pošljemo naprej na sodišče	pomoč pri spisovni dokumentaciji	poklicna vloga socialnega delavca
22B	pošljamo jim vzorce ali pa jim napišemo mi	pomoč pri spisovni dokumentaciji	poklicna vloga socialnega delavca
23B	potrebujejo informacije glede samega poteka postopka	informiranje o postopku	poklicna vloga socialnega delavca
24B	sodelujemo tudi s sodišči, kjer je naša vloga predvsem ta, da pišemo poročila	pisanje poročil za sodišča	poklicna vloga socialnega delavca
25B	poročila pišem sama na dolgo in sicer, ker vem da sodišče odloča na podlagi tega, kar	pisanje poročil »na dolgo«, saj gre za dokument na podlagi katerega se sodišče	poklicna vloga socialnega delavca

	prebere, ostalih poročil nimajo	odloči	
26B	edino, ko gre za sporazum, kjer so stvari jasne. Takrat ni razloga, da bi mi kot CSD nasprotovali odločitvi staršev	pri sporazumih CSD načeloma ne nasprotuje odločitvi staršev	poklicna vloga socialnega delavca
27B	V primeru pritožb damo in pišemo mnenje večkrat	v primeru pritožb mnenje pišemo dajemo sodišču večkrat	poklicna vloga socialnega delavca
28B	pogovor	pogovor	metode dela
29B	vedno vprašam starše, če so se o spremembah v družini, pogovorili z otroci	vprašanje, kako za razvezo povedati otrokom	delovne teme pogovora
30B	pogosto se zgodi, da je to staršem tuje in da otrokovega mnenja niso vajeni vključevati v takšne odločitve	staršem ni domače vključevanje otrok v pogovore o razvezi	delovne teme pogovora
31B	sama menim, da je to potrebno, saj je komunikacija med partnerjema pogosto problem	potrebno ubesediti, kako, če so oz. kako bosta partnerja povedala za razvezo otrokom, saj je težava med partnerjema, komunikacija	delovne teme pogovora
32B	pogosto se tudi zgodi, da partnerji en pri drugem zelo poudarjajo slabe dogodke in jih detajlno opisujejo	poudarjanje preteklosti in slabih dogodkov v partnerstvu s strani drugega partnerja	delovne teme pogovora
33B	sama pri tem povem, da me dogodki za nazaj ne zanimajo, saj nikamor ne pridemo	fokus pogovora ni v preteklosti, saj tako ne pridemo nikamor	delovne teme pogovora
34B	to je smiselno edino takrat, ko želijo partnerji ostati skupaj, drugače pa to ni bistveno	fokus pogovora v preteklosti edino takrat, ko želita ostati skupaj	delovne teme pogovora
35B	bistveno je, da se na pogovoru usmerimo v prihodnost	fokus pogovora na prihodnosti	delovne teme pogovora
36B	očetje pogosto potrebujejo spodbudo iz moje strani, da so enakovredni mami	spodbuda očetom, da so enakopravni mamam	delovne teme pogovora
37B	stike zelo podpiramo, saj otrok ne sme občutiti izgube	podpiranje stikov, saj otrok ne sme občutiti izgube	delovne teme pogovora
38B	starše spodbujam, da še kdaj po razvezi še vedno kaj naredijo skupaj za otroka npr. skupen obisk prireditvev, skupen obisk roditeljskega sestanka ipd.	spodbuda staršem, da pred otrokom nastopajo v koaliciji	delovne teme pogovora
39B	starše takrat najbolj skrbi, kaj bodo rekli ostali, v primeru, da jih vidijo skupaj	skrbi staršev pred tem kaj bodo v primeru skupnih obiskov aktivnosti, prireditvev z bivšim partnerjem, rekli drugi	delovne teme pogovora
40B	mislim, da smo odprti in dostopni ljudem, sama tudi npr. ne kompliciram, če ljudje želijo priti npr. na neuraden dan, tako da jih sprejemem tudi takrat	odprtost in dostopnost CSD-ja	pomoč ljudem ob spremembah
41B	zgodil se nam je tudi primer, kjer je bila glavna težava, kam bo otrok hodil v šolo oz. vrtec.	težava, kam bo otrok hodil v vrtec oz. šolo	delovne teme pogovora
42B	mamice pogosto občutek, da one odločajo o otroku	občutek mam, da one same odločajo o otroku	težave med partnerjema
43B	da se upošteva tako očeta kot	upoštevanje glasov obeh	težave med partnerjema

	mamo in da morata glede pomembnejših odločitev, kamor spada obiskovanje vrtca in šole, odločati oba in mora biti soglasje (edino v primeru, ko odloči sodišče)	staršev glede pomembnih odločitev o otroku, ki sta med seboj enakovredna	
44B	šlo za enega izmed očetov, ki je bil zelo čustveno prizadet, ki pa se ni želel nikamor vključiti, da bi predelal razvezo	čustvena prizadetost očeta, ki se kaže v nestrinjanju z mamo, glede temeljnih odločitev o vzgoji otroka	težave med partnerjema
45B	neko lažno upanje, da se bo partnerka vrnila, če bo otrok obiskoval šolo v kraju, kjer so skupaj živeli prej	oče ima upanje, da se bo mama z otrokom vrnila nazaj, če se ne bo strinjal glede temeljnih odločitev o vzgoji otroka	težave med partnerjema
46B	vse sodne poravnave niso sodne poravnave v pravem pomenu besede	vse sodne poravnave niso zares sodne poravnave	težave med partnerjema
47B	vsi sporazumi niso sporazumi v pravem pomenu besede	vsi sporazumi niso zares sporazumi	težave med partnerjema
48B	družini oz. članu ponudimo suport pri terapevtki	ponudba za podporo in pomoč pri terapevtki	vloga socialnega delavca ob žalovanju
49B	za to odloča več žensk kot moških	več žensk kot moških se odloči za delo s terapevtko	razumevanje razveze
50B	moški tudi če se že odločijo, navadno prej odnehajo	moški prej odnehajo v primerjavi z ženskami	razumevanje razveze
51B	pri meni se o sami temi žalovanja in čustveni prizadetosti ne pogovarjamo, ker niti ni časa	ni časa za temo žalovanja in čustveno prizadetost	vloga socialnega delavca ob žalovanju
52B	sicer pa menim, da če ljudje po razvezi sami ne naredijo ničesar, da bi rešili problem, potem s svojim problemom ostanejo sami	odgovornost posameznika za (ne)rešitev njihovega problema	vloga socialnega delavca ob žalovanju
53B	na CSD navadno hodijo zaradi drugih težav- npr. materialne pomoči, stikov, preživnine; kar pa oni nosijo v sebi, pa kaj so s tem naredili pa velikokrat ostane v zraku in ne več	iskanje pomoči na CSD zaradi drugih težav (mat. pomoč, stiki, preživnine)	vloga socialnega delavca ob žalovanju
54B	človeka seznaniti z možnostmi in ga napotiti naprej	seznanitev človeka z »možnostmi« in napotitev naprej	vloga socialnega delavca ob žalovanju
8C	pridejo, ko so se že odločili za razvezo in ne vidijo več drugega izhoda	pomoč iščejo, ko ni več drugega izhoda kot razveza	začetek procesa dela
9C	če so še pripravljene nekaj narediti na tem, da ostanejo skupaj, potem delamo na obnovi zveze	če par želi nadaljevati partnerstvo, potem se »dela na obnovi zveze«	začetek procesa dela
10C	v nasprotnem primeru, se pomaga urediti razmerje med starši in otroki, da se zadeve čim bolj sporazumno rešijo	urejanje razmerij med starši in otroci	delovne teme pogovora
11C	največkrat pridejo do tega, da ne želijo nič več urejati drug z drugim, samo še stvari glede otrok	starši ne želijo urejati ničesar drug z drugim, razen dogovorov glede otrok	delovne teme pogovora
12C	da želi saj en izmed partnerjev	spodbuda in iskanje	delovne teme pogovora

	še vztrajati v zakonu, potem skušamo pogovor nadaljevati v tej smeri, da bi tudi drug partner zagledal smiselnost nadaljevanja zakona	motivacije pri partnerju, da bi ostala skupaj	
13C	mislim, da veliko ljudi upa, da se bodo stvari razrešile in potem dolgo čakajo-vse dokler ni edina možnost potem ločitev	dolgo upanje in vztrajanje v problemskih situacijah dokler ne postane nevzdržno	razumevanje razveze
14C	dosti ljudi tudi pravi, da so že poskusili s svetovanjem in da do dejanskih sprememb v življenju zaradi svetovanj ni prišlo	neuspešne izkušnje partnerjev s partnerskim svetovanjem	delovne teme pogovora
15C	morda je težava tudi v tem, da en ali drugi izmed partnerjev ne doživljata resnosti zadeve z enako intenzivnostjo	neenako doživljanje resnosti partnerskih težav	težave med partnerjema
16C	mi vedno dobimo precej »razbite« pare in z njimi je težko govoriti o čem drugem kot o razvezi	velika intenzivnost težav v partnerskem odnosu, ki običajno vodi v razvezo	težave med partnerjema
17C	poskušam jih podpreti in pomagati, da sprejmejo kar se je zgodilo	podpora za ozaveščanje konca partnerstva	poklicna vloga socialnega delavca
18C	skušam jih usmeriti, da ne bodo ponavljali napak, sploh glede otrok, kjer se zavedam, koliko škode lahko nastane	usmerjanje, da ne bodo ponavljali napak glede vzgoje otrok	poklicna vloga socialnega delavca
19C	Pomagam tudi vzpostaviti komunikacijo, zato svetovalna pogovora pogosto vodiva skupaj dva socialna delavca obeh spolov. Sodelujem skupaj s sodelavcem in to se mi zdi dobro, da ne bi npr. moški imeli občutka, »da imamo ženske poseben pakt«.	vzpostavljanje komunikacije med partnerjema s pomočjo dela v žensko-moškem timu, da preprečijo občutke simpatiziranja socialne delavke z enim izmed partnerjev	poklicna vloga socialnega delavca
20C	da partnerja ločeno kličeta na CSD in želita priti na razgovor, takrat želim, da ljudje nimajo občutka, da se delajo stvari za njihovim hrbtom, zato povabim oba	povabilo obeh partnerjev na pogovor	poklicna vloga socialnega delavca
21C	tudi razmejiti partnerstvo in starševstvo	razmejevanje partnerstva in starševstva	težave med partnerjema
22C	iščejo malenkosti; pogosto iščejo malenkosti na podlagi katerih skušajo drugemu staršu škodovati	iskanje »malenkosti« z namenom škodovanja drugemu staršu	težave med partnerjema
23C	otrok pa je sam vmes med tem	otrok med staršema	težave med partnerjema
24C	Mame tudi pogosto poiščejo pomoč terapevte in tja vozijo tudi svojega otroka. Primer je, ko terapevtka dela z otrokom na temi, kako preživeti pri očetu. Očeta se pri tem ne povabi na pogovor in se ga ne vpraša, kako on vidi situacijo.	Mame skušajo (pretirano) zaščititi otroka saj menijo, da stiki z očetom na otroka vplivajo slabo. Ob tem gre za neupoštevanje očeta!	težave med partnerjema
25C	gre za to, da se tako pogosto	spregledane koristi otrok v	težave med partnerjema

	tudi spregledajo koristi otrok, saj ni vedno v korist, da otrok nima stikov z očetom	primeru, da otrok nima stikov z očetom	
26C	na ta način mame pomagajo otroku »pestovati« zamero in onemogočajo stike	»pestovanje zamere« otroku s strani mame in onemogočanje stikov z očetom	težave med partnerjema
27C	tukaj smo strokovni delavci precej nemočni, saj je potem, ko ljudem ponudiš pomoč, od njih odvisno, koliko so pripravljeni delati na spremembah	nemoč socialnih delavcev potem, ko ljudem ponudiš pomoč je na njih, v kolikšni meri so pripravljeni na spremembe	poklicna vloga socialnega delavca
28C	glede stikov mislim, da so v prvi vrsti pravica otrok in dolžnost obeh staršev	stiki kot pravica otrok in dolžnost obeh staršev	težave med partnerjema
29C	da starš, ki stikov nima, da prijavo na policijo	prijava na policijo, ko starš stikov s svojim otrokom nima	težave med partnerjema
30C	ko starš stikov ne izvaja, takrat prijav ni	pomanjkanje prijav na policijo, ko starš stikov ne izvaja	težave med partnerjema
31C	staršev ne moreš naučiti, da bi imeli otroka radi	socialni delavec ne more naučiti starša ljubezni do otroka	poklicna vloga socialnega delavca
32C	naš način dela ni da jih sprašujemo o preteklih dogodkih, ampak se res pogovarjamo o tem, kako bo v prihodnosti	fokus pogovora ni v preteklosti ampak usmerjen v prihodnost	delovne teme pogovora
33C	vedno več je tudi sporazumnih razvez	vedno več sporazumov	delovne teme pogovora
34C	na dinamiko med bivšima partnerjema vplivajo tudi novi partnerji (lahko spodbujajo; lahko onemogočajo)	vpliv novih partnerjev na dinamiko med bivšimi partnerjema	težave med partnerjema
35C	partnersko svetovanje	svetovanje	metode dela
36C	povežemo se z drugimi institucijami	sodelovanje z drugimi institucijami	metode dela
37C	ljudi napotim do psihologinje, saj se nekako počutim nemočno, saj menim, da nimam dovolj znanja za pomoč ljudem	napotitev do psihologinje v primeru, ko so ljudje v stiskah	pomoč ljudem ob spremembah
38C	usmerim jih tudi v svetovalnice, kjer imajo skupine za razvezane starše	napotitev v svetovalnice	pomoč ljudem ob spremembah
39C	ljudje vse to rešujejo preko prijateljskih in sorodstvenih mrež, kjer obstaja vprašanje, koliko je to zares v pomoč, saj ne gre za strokovno pomoč	pomoč prijateljev in sorodnikov	pomoč ljudem ob spremembah
40C	v procesu žalovanja je zagotovo lahko v veliko pomoč drug partner, saj potem partner dobi občutek, da stvari tečejo in da so dobre za otroka	pomoč drugega partnerja v procesu žalovanja, s tem ko npr. sodeluje pri skrbi in vzgoji otroka	vloga soc.delavca ob žalovanju
41C	so primeri, ko se velikokrat na »stare rane nalagajo nove zamere«, ko partnerji vidijo, da	nove problemske situacije pri izvrševanju starševske vloge po razvezi	vloga soc.delavca ob žalovanju

	jim drugi partner nagaja v izvrševanju starševske vloge po razvezi		
1D	nekateri zakonci poiščejo pomoč še pred dokončno odločitvijo za razvezo – ker želijo svetovanje glede same odločitve (ali se razvezati ali ne; so negotovi), takih sicer ni veliko	redko iskanje pomoči na CSD pred dokončno odločitvijo o razvezi	začetek procesa dela
2D	takih, ki pridejo predhodno po informacije in nasvete o tem, kako poteka postopek	iskanje informacij in nasvetov o poteku postopka	začetek procesa dela
3D	kako razložiti otroku odločitev o razvezi	iskanje informacij in nasvetov o tem, kako razložiti otroku, da se bosta starša ločila	začetek procesa dela
4D	kakšna je vloga CSD-ja	iskanje informacij in nasvetov o vlogi CSD-ja	začetek procesa dela
5D	kaj urejajo na sodišču	iskanje informacij in nasvetov o tem, kaj se ureja na sodišču	začetek procesa dela
6D	začne CSD obravnavati med samim postopkom za razvezo v skladu z javnim pooblastilom oziroma določili ZZDR.	CSD »obravnavava« družino v skladu z javnimi pooblastili	poklicna vloga socialnega delavca
7D	tako sta zakonca povabljeni na svetovalni razgovor, na katerem se s pomočjo strokovnega delavca lahko sporazumeta o temeljnih vprašanjih, povezanih z mld. otroki, druga naloga CSD-ja pa je izdelava strokovnega mnenja o koristi otroka: komu naj bo zaupan v vzgojo in varstvo, kako naj se uredijo stiki	svetovalni razgovor, kjer so ključne tri teme: vprašanja povezana z varstvom in vzgojo mladoletnih otrok; izdelava strokovnega mnenja o koristi otroka (komu zaupan v varstvo; stiki z drugim staršem)	delovne teme pogovora
8D	CSD povabljen tudi otrok oz. mladostnik, saj ima procesno pravico, da izrazi svoje mnenje, želje	pravica otroka oz. mladostnika, da sodeluje v postopkih	delovne teme pogovora
9D	dogovorimo tudi za svetovalno pomoč otroku – da se lažje prilagodi spremembam ob in po razvezi	svetovalna pomoč psihologinje otroku	delovne teme pogovora
10D	zaradi dvojnosti vlog (past prepletanja javnih pooblastil in svetovalnih storitev) iz etičnih razlogov stranke napotimo na druge svetovalne in psihoterapevtske naslove, ki so zanje bolj nevtralni kot CSD.	zaradi dvojnosti vloge CSD-ja, »napotitev strank« na druge svetovalnice in psihoterapije	poklicna vloga socialnega delavca
15E	navadno se partnerji obrnejo na CSD, ko razmišljajo o razvezi	stik s CSD-jem, ko partnerji razmišljajo o razvezi	začetek procesa dela
16E	nekaj partnerjev pride do te odločitve tudi na podlagi partnerskih terapij, ki so jih obiskovali pred tem	stik s CSD-jem, ko so se partnerji na podlagi partnerske terapije odločili za razvezo	začetek procesa dela
17E	mi tukaj nimamo terapevtskih	socialni delavec nima	poklicna vloga socialnega

	znanj	terapevtskih znanj	delavca
18E	vodimo pa javna pooblastila	javna pooblastila	poklicna vloga socialnega delavca
19E	v primeru, da o razvezi še nista čisto prepričana, potem na prvi socialni pomoči, dajo kontakt svetovalnic, kamor se lahko obrnejo	če o razvezi še nista prepričana, potem jih na prvi socialni pomoči, usmerijo po pomoč na svetovalnice	poklicna vloga socialnega delavca
20E	primeri, ko partnerja ne želita terapevtske pomoči, ampak bi rada uredila samo glede otrok, vendar se ne moreta sporazumno dogovoriti sama, glede treh vprašanj-zaupanje v varstvo in vzgojo otroka, stiki in preživnina	ko partnerja ne želita terapevtske pomoči in se želita dogovoriti glede otrok in treh bistvenih vprašanj (skrbništvo;stiki;preživnina)	začetek procesa dela
21E	prvo javno pooblastilo je, da skušamo med staršema doseči sporazum	javno pooblastilo=doseči sporazum med partnerjema	delovne teme pogovora
22E	onadva sta pri tem glavna akterja, mi vodimo in ju povezujemo	ključna na pogovoru sta partnerja, socialni delavec vodi in povezuje	poklicna vloga socialnega delavca
23E	pogosto delamo na tak način, da določimo neko preizkusno dobo, da vidita, kako stvari tečejo	določitev »preizkusne dobe«, da partnerja dogovorjeno preizkusita v praksi	delovne teme pogovora
24E	na pogovor prideta enkrat ali dvakrat	en ali dva pogovora	metode dela
25E	če sta zelo na različnih bregovih in je konflikt premočan, potem jih usmerimo na sodišče	če je konflikt premočan, potem partnerja iz CSD-ja usmerijo na sodišče	poklicna vloga socialnega delavca
26E	pride do sporazuma glede treh bistvenih vprašanj	dosežen sporazum glede treh bistvenih vprašanj	poklicna vloga socialnega delavca
27E	potem mi naredimo zapisnik in v nepravnem postopku sodišče odloči o zadevi, na podlagi katerega potem sodišče izda sklep ali sodno poravnavo	narediti zapisnik in poslati na sodišče, ki v nepravdnem postopku odloči o posamezni zadevi	poklicna vloga socialnega delavca
28E	ko prideta sem se začnejo odpirati stvari, ki jih imata nerešene med sabo	odpiranje nerešenih medsebojnih konfliktov	delovne teme pogovora
29E	potem ju še enkrat usmerimo v terapije in svetovalnice	usmerimo v terapije in svetovalnice	poklicna vloga socialnega delavca
30E	kot starša bosta morala sodelovati tudi še po razvezi-vedno je v ospredju sodelovanje staršev	sodelovanje med staršema je zelo pomembno tudi po razvezi	razumevanje razveze
31E	lahko pa nas pozove tudi sodišče, da s partnerjema opravimo razgovor in skušamo doseči sporazum	sodišče pozove CSD, da skuša med partnerjema doseči sporazum	poklicna vloga socialnega delavca
32E	počutim se kot mediator oz. povezovalc	mediator oz. povezovalc	poklicna vloga socialnega delavca
33E	oseba, ki vzpostavlja delovni prostor in varno okolje	vzpostavljanje varnega delovnega prostora	poklicna vloga socialnega delavca
34E	njiju vodiš da ustvarjata rešitve	vodenje pogovora	poklicna vloga socialnega delavca
35E	osnova je v njunih rokah in	dati partnerjema pozicijo	poklicna vloga socialnega delavca

	potrebno jima je dati pozicijo moči	moči	delavca
36E	za nas sta pomembna partnerja predvsem glede tega, kako se bosta dogovorila glede otrok in ne glede medsebojnega reševanja zamer drug do drugega	v ospredju pogovora je dogovor o otrocih, osebno reševanje zamer drug do drugega ni fokus	delovne teme pogovora
37E	individualni razgovor med njima	pogovor	metode dela
38E	poročila drugih institucij	poročila drugih institucij	metode dela
39E	obiske na domu in ogleda	obiski na domu družine	metode dela
40E	predvsem kako in kaj bo glede otrok	dogovori glede otrok	pomoč ljudem ob spremembah
41E	so starševstvo je uporabno, ko sta starša sposobna dosegat dogovore glede vseh bistvenih vprašanj v zvezi z otrokom	dogovor o so starševstvu uporaben, ko starša dosegata dogovore o bistvenih vprašanjih glede otrok	pomoč ljudem ob spremembah
42E	stiki, preživnina	stiki, preživnina	pomoč ljudem ob spremembah
43E	je proces skozi katerega gre vsaka oseba	neizogibnost žalovanja ob razvezi	vloga socialnega delavca ob žalovanju
44E	gre za izgubo osnovne družinske matične celice	pri žalovanju gre za izgubo osnovne družinske matične celice	vloga socialnega delavca ob žalovanju
45E	pri otroku za izgubo enega oz. drugega starša	žalovanje otroka za enem izmed staršev	vloga socialnega delavca ob žalovanju
46E	doživljanje negativnih čustev	ob žalovanju pride do doživljanja negativnih čustev	vloga socialnega delavca ob žalovanju
47E	glede pomoči ob žalovanju, gre za terapevtska znanja	pomoč ob žalovanju zahteva terapevtska znanja	vloga socialnega delavca ob žalovanju
48E	pogosto pride oseba in pove, ti jo samo usmeriš naprej	usmeritev naprej	vloga socialnega delavca ob žalovanju
49E	vodimo samo pooblastila in storitve	vodenje pooblastil in storitev	poklicna vloga socialnega delavca
50E	potem naprej se jih usmeri k psihoterapevtu, psihologu ali pa k zdravniku	usmeritev naprej k psihoterapevtu, psihologu ali zdravniku	vloga socialnega delavca ob žalovanju
51E	posredujem informacije otrokom in tudi staršem	posredovanje informacij otrokom in staršem	poklicna vloga socialnega delavca
52E	jim pustim svojo številko, da se obrnejo name, če karkoli rabijo	posredovanje telefonske številke socialnega delavca	poklicna vloga socialnega delavca

NADKATEGORIJA: Delo socialnega delavca z vsemi družinskimi člani na pogovoru

80A	program, ki smo ga ustvarili	program dela	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
81A	znanje	znanje	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
82A	tim, podpora	podpora tima	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
83A	intervizija	intervizija	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
84A	supervizija	supervizija	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
85A	otroka povabim na pogovor	pogovor z otrokom	delo z otroci in mladostniki
86A	glavnino dela delam s starši	glavni je pogovor s starši	delo z otroci in mladostniki

87A	medsebojno obtoževanje	obtoževanje med staršema	težave med partnerjema
88A	razne igrice	igrice med staršema	težave med partnerjema
89A	otrok na sredini med njima	otrok med staršema	težave med partnerjema
90A	soočam s tem, kakšne rane puščajo na svojem otroku	soočanje staršev s posledicami, ki jih bodo občutili otroci	delo z otroci in mladostniki
91A	strezni starše	streznitev staršev	delo z otroci in mladostniki
92A	motiv za spremembo	motiv za spremembo	delo z otroci in mladostniki
93A	zelo majhni otroci dela sodelavka	delo z zelo majhnimi otroci delajo soc. delavke, ki imajo za to večji smisel	delo z otroci in mladostniki
94A	sama delam z mladostniki	delo z mladostniki delajo druge soc. delavke	delo z otroci in mladostniki
95A	mu ni treba postavljati na nobeno stran	otroku povedati da se ni treba postavljati ne na stran očeta, ne na stran mame	delo z otroci in mladostniki
96A	dam odvezo da on ni tisti, ki mora reševati njun odnos	odveza otroku, da mu ni potrebno reševati odnos staršev	delo z otroci in mladostniki
97A	da imajo lahko starša radi	dovoljenje da imajo radi oba starša	delo z otroci in mladostniki
98A	otroci zelo slišijo	otroci zelo slišijo	delo z otroci in mladostniki
99A	učim jih, kje in kako naj stopijo iz vlog ven	učenje, kako stopiti iz vlog	delo z otroci in mladostniki
100A	kako naj si postavijo meje	postavljanje mej	delo z otroci in mladostniki
101A	kako staršem predati odgovornost za njihov odnos s partnerjem	predajanje odgovornosti staršem	delo z otroci in mladostniki
102A	odvzem vlog, ki so jim nezavedno dodeljene	odvzem vlog, ki so otroku nezavedno dodeljene	delo z otroci in mladostniki
103A	prenehanje disfunkcionalnih družinskih vzorcev	prekinitev disfunkcionalnih družinskih vzorcev	delo z otroci in mladostniki
104A	dokaj hitro sem se naučila postavljati meje in pravila v moji pisarni	postavljanje mej in pravil	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
105A	prestopila mejo, bom opomnila	opomin ob prestopu meje	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
106A	ko opomin ne bo deloval, bom tistega, ki žali, prosila da ostane z mano v pisarni, tisti ki je žaljen, gre ven	tisti, ki žali ostane na pogovoru z mano; drugi gre ven	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
107A	s „storilcem“ ubesediva občutke zaradi katerih obtožuje	pogovor o občutkih, zaradi katerih posameznik obtožuje	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
108A	iščeva načine, kako lahko svoje občutke izrazi na konstruktiven način	izražanje občutkov na konstruktiven način	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
109A	izhajamo iz sebe	izhajamo iz sebe	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
110A	rabijo drugačno izkušnjo	pridobitev drugačne izkušnje	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
111A	da ljudi vprašamo, kako se npr. ob	raziskovanje počutja ob	odzivanje ob uporabi

	uporabi škodljivih komunikacijskih vzorcev počutijo	uporabi škodljivih vzorcev	disfunkcionalih komunikacijskih vzorcev
112A	njihovo doživljanje	doživljanje	odzivanje ob uporabi disfunkcionalih komunikacijskih vzorcev
113A	vprašanje, kako misli da se ob tem počuti drugi	odnosno vprašanje	odzivanje ob uporabi disfunkcionalih komunikacijskih vzorcev
114A	hitro bi se znašel v vlogi, da bi bil do nekoga pristranski	pristranskost	odzivanje ob uporabi disfunkcionalih komunikacijskih vzorcev
115A	vedno vprašati, kaj to prispeva k dinamiki, če se postavim na eno stran	vprašanje prispevka socialne delavke k dinamiki v odnosu, če se postavi na eno stran posameznika v paru	odzivanje ob uporabi disfunkcionalih komunikacijskih vzorcev
116A	da pogledajo svoj prispevek ki so ga prinesli	videti prispevek posameznika	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
117A	da ozavešijo svojo bolečino zaradi katere so ravnali na določen način	ozavešiti svojo lastno bolečino	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
118A	pogledati preko bolečine z empatijo	empatičen pogled prek bolečine	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
119A	tema žalovanja	žalovanje	delovne teme po zaključku upravnega postopka
120A	razmejevanje odnosa med partnerstvom in med starševstvom	razmejevanje partnerskega in starševskega odnosa	delovne teme po zaključku upravnega postopka
121A	ugotavljanje kakšen je moj prispevek k temu, da odnos ni uspel	prepoznavanje lastnega prispevka v problemu	delovne teme po zaključku upravnega postopka
122A	raziskovanje, kakšna je moja zgodba in lastna izkušnja biti otrok v družini	raziskovanje lastne izkušnje biti otrok v družini	delovne teme po zaključku upravnega postopka
123A	kako delovati kot starša, da se postavijo pravila	vprašanje postavljanja pravil	delovne teme po zaključku upravnega postopka
124A	ko ugotavljaš, kakšen je cilj na eni strani mame in na drugi očeta, ugotoviš, da so cilji enaki	ugotavljanje ciljev staršev	delovne teme po zaključku upravnega postopka
125A	ko jima prikažeš to, nista več toliko v obrambnih pozicijah	izguba obrambne pozicije staršev	delovne teme po zaključku upravnega postopka
55B	večinoma je ločeno; najprej starši, potem otroci	ločenost staršev in otrok na pogovoru	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
56B	z veliko ljudmi, ki jih na podlagi predloga, ki je poslan sodišču, povabim na svetovalni razgovor, smo že prej bili v stikih, tako da se na svetovalnem razgovoru nimamo več veliko za pogovarjati, saj smo se dogovorili že prej stvari	dogovor o pomembnih temah glede otrok že pred svetovalnim razgovorom	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
57B	primere, kjer se starši ne strinjajo s tem, da bi otroci prišli na CSD na pogovor, saj menijo da bi pogovor za otroke pomenil dodaten stres	nestrinjanje staršev, da bodo otroci prišli na CSD na pogovor zaradi tega, ker bi za otroke tak pogovor pomenil dodaten stres	delo z otroci in mladostniki
58B	v takih primerih (primeri sporazuma in ko so starši že fizično ločeni ter so oni povedali	v primeru sporazuma ter v primeru, ko so starši že fizično ločeni in so oni	delo z otroci in mladostniki

	otroku) potem ne opravi razgovora z otrokom in to posredujem tudi sodišču	povedali otroku, soc. delavci ne opravijo razgovora z otrokom	
59B	v primeru, da otroci ne želijo sodelovati, jih prosim, da mi to pisno napišejo če je možno in se spodaj podpišejo	podpis mladostnika, v primeru, da ne želi sodelovati na pogovoru	delo z otroci in mladostniki
60B	v primeru, da je npr. kaj »spornega« se potem izjemoma vključi še kakšnega starega starša, drugače ne	v posebnih primerih se vključi sorodstvo (stari starši)	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
61B	najprej se na svetovalnem pogovoru dogovorim s staršem, da »pripelje« otroka, otroka sama vabim zelo redko	najprej dogovor s starši glede sodelovanja z otrokom	delo z otroci in mladostniki
62B	staršem povem, da naj se pogovorijo z otrokom, naj otroku povejo, zakaj naj bi prišel na CSD	pogovor staršev z otrokom, zakaj naj bi prišel na CSD pred samim prihodom na pogovor na CSD	delo z otroci in mladostniki
63B	povem tudi pravice otrok in potem staršem tudi kaj se z otrokom pogovarjam	seznanitev staršev s pravicami otrok in vsebino pogovora	delo z otroci in mladostniki
64B	če je le mogoče, je dobro, da otroka pripeljeta oba skupaj. In sicer iz tega razloga, da en izmed staršev ne bi bil v prednosti, ker bi imel možnost vplivati na otroka	na pogovor je zaradi tega, da povečaš občutek enakopravnosti med staršema dobro, če otroka na pogovor pripeljeta oba starša skupaj	delo z otroci in mladostniki
65B	večji otrok pa lahko pride tudi sam. S tistimi otroci se ni težko pogovarjati	pogovor z večjimi otroci je lažji	delo z otroci in mladostniki
66B	Težko se ni pogovarjati tudi z otroci, kjer so se že fizično ločili, ker postopki dolgo trajajo. Tam spremembe že so in otrokom je ta družina že oddaljena; tako npr. živijo že novo življenje in imajo nek nov red	pogovor z otroci, kjer so se v družini že fizično ločili in je družina že »oddaljena«, je lažji	delo z otroci in mladostniki
67B	težje je z otroci, ki še živijo skupaj in niti ne vedo, kaj jih čaka	pogovor z otroci, kjer starši še živijo skupaj, je težji	delo z otroci in mladostniki
68B	ti otroci so zmedeni, saj se je težko pogovarjati o situaciji, ki jo še ni	zmedenost otrok in vživljanje v prihodnjo situacijo, je za otroke težko	delo z otroci in mladostniki
69B	pri majhnih otrocih (od 5-10 let) je pogovor mnogo težji, ker se ne moreš direktno pogovarjati	pogovor z mlajšimi otroci (5-10 let) je težji, ker ni direktnega pogovora o temi	delo z otroci in mladostniki
70B	ti otroci drugače doživljajo odhod staršev, pri njih moraš iskati besede, da mu daš tisti občutek varnosti	mlajši otroci drugače doživljajo odhod staršev, bistveno je da jim skozi pogovor daš občutke varnosti	delo z otroci in mladostniki
71B	tukaj bi rabili psihologa, da uporabi druge metode, npr. risbice; usmerjene pogovore...	potreba po pomoči psihologa da uporabi druge metode pogovora z otrokom	delo z otroci in mladostniki

72B	Pogosto tudi starši pripeljejo otroke, da bi odgovarjali pod »prisilo, tukaj in zdaj«. Z otrokom ravnajo kot s predmetom. Otrok je pogosto vmes med njima, ima rad oba starša	ravnanje staršev z otrokom kot s »predmetom«, saj se ne zavedajo da je otrok vmes med staršema	delo z otroci in mladostniki
73B	tega ne pustim in takoj prekinem, sploh v primeru, ko gre za žalitve	prekinitev žaljivih komunikacijskih vzorcev	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
74B	do tega pride predvsem takrat, ko so stvari sporne in želi partner doseči svoje na vsak način in ne izbira sredstev	ko gre za sporne in konfliktne teme, partner(ja) pogosto uporablja(ta) žaljive komunikacijske vzorce	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
75B	So pa ljudje občutljivi, ko jim poveš, kaj misliš. Takrat je pomembno, kako poveš stvari.	način posredovanja lastnega mnenja socialnega delavca, je pomemben	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
76B	najprej se naj doma pogovorijo s svojim partnerjem in v primeru, ko se ne moreta v miru, spoštljivo pogovoriti, brez napadanja, potem takrat prekiniti in poiskati drug trenutek oz. način komunikacije.	svetovanje, da se doma s svojim partnerjem spoštljivo pogovorita, v nasprotnem primeru pa prekineta komunikacijo	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
77B	komunikacija tukaj je odraz komunikacije doma	povezava med kom. vzorci na pogovoru in kom. vzorci v partnerstvu	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
78B	prav tako vidim povezavo med komunikacijskimi vzorci v zakonu, ki so pripeljali do razveze	povezava med kom.vzorci v partnerstvu in razlogom za razvezo	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
79B	da smo odprti in dostopni ob težavah	odprtost in dostopnost ob težavah	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
80B	prepoznati težave, ki se pojavljajo in jih napotiti k terapeutki	prepoznavanje težav, ki jih pomaga reševati terapeutka	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
81B	nujno se mi zdi tudi (neformalno) sodelovanje med socialnimi delavci, ki delajo na pravicah oz. transferjih, kjer so ključni »roki« za družino in nami, ki delamo konkretno na družinskem področju razvez	neformalno sodelovanje med socialnimi delavci zaposlenimi na različnih področjih	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
82B	moja uradna naloga se s poročilom sodišču navadno zaključuje	zaključek dela=poročilo sodišča	zaključek procesa pomoči
83B	potem urejamo navadno stike	stiki	delovne teme po zaključku upravnega postopka
84B	na sodišču bi bilo potrebno bolj natančno določiti stike	bolj natančna določitev stikov	delovne teme po zaključku upravnega postopka
85B	stiki so največji problem, tukaj se vidi odnos med staršema, saj težko upoštevata drug drugega	stiki	delovne teme po zaključku upravnega postopka
42C	dava priložnost za besedo vsakemu	vsakemu družinskemu članu dati priložnost da pove svoje mnenje	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
43C	težko je tudi npr. spodbuditi tihega člana družine, da spregovori	težko spodbuditi tihega člana družine da pove svoje mnenje	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev

44C	vsi ti vzorci so bili prisotni v zvezi	povezava med kom.vzorci v partnerstvu in razlogom za razvezo	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
45C	če opazim, da gre za neke teme, o katerih ne morejo govoriti pred drugim partnerjem, potem jim dam možnost individualnega pogovora	možnost individualnega pogovora, če gre za teme o katerih ne morejo govoriti pred drugim partnerjem	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
46C	kadar so stvari zelo konfliktni, potem ljudi povabim, da se osredotočimo samo na to, kje bodo otroci, koliko bo preživnina in kako bodo potekali stiki	ob konfliktih se socialna delavka osredotoči na tri ključna vprašanja glede vzgoje in varstva otrok: pri katerem izmed staršev bodo otroci živeli; kako bodo potekali stiki z drugim staršem in višina preživnine	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
47C	vse ostale stvari pa bomo reševali individualno, ko ne bo prisoten drug partner. Takrat se trudim, da sama ne prispevam k temu, da bi se konflikt še bolj zaostрил	pozornost socialne delavke je usmerjena na to, da sama ne bi prispevala k temu, da bi se konflikt med partnerjema še bolj zaostрил, zato jima da možnost individualnega pogovora	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr.člani
48C	sodeluje psihologinja	pomoč psihologinje	delo z otroci in mladostniki
49C	največ lahko prispevamo, ko prideta partnerja že prej k nam, torej ko imamo predhodno družinsko svetovanje, da imamo več pogovorov oz. proces	predhodno družinsko svetovanje, ki pomeni proces dela	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
50C	konkretno ubesedimo, kako bo zgledalo življenje po razvezi	ubesedimo življenje v prihodnosti po razvezi	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
51C	skupaj iščemo rešitve na način, da oni sami poizkusijo doma in potem povedo, kako se je obneslo	skupno delo in iskanje rešitev s preizkušanjem nalog doma	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
52C	se takrat delo konča	po zaključku upravnega postopka se delo konča	zaključek procesa pomoči
53C	ko se zaplete pri stikih in preživninah, potem ljudje pridejo nazaj, ko je zadeva alarmantna	konflikti glede stikov in preživnine med staršema	delovne teme po zaključku upravnega postopka
10D	da se bo bolje počutil	boljše počutje otroka	delo z otroci in mladostniki
11D	s čim manj škode prehodil krizne čase	s čim manj škode skozi krizne čase	delo z otroci in mladostniki
12D	neposredno psihološko pomoč otroku	neposredna psihološka pomoč otroku	delo z otroci in mladostniki
13D	za otroka še več naredimo, če organiziramo pomoč zanj v njegovem okolju (pomoč staršem, sodelovanje s šolo)	organizacija pomoči za otroka v okolju (sodelovanje s starši; s šolo)	delo z otroci in mladostniki
14D	je potrebno pomagati pri soočanju z nastalimi razmerami in spremembami	psihološka pomoč pri »soočanju« otroka z nastalimi razmerami in spremembami	delo z otroci in mladostniki
15D	seznaniti z njegovimi procesnimi pravicami	seznanjanje otroka z njegovimi procesnimi pravicami	delo z otroci in mladostniki

16D	otroci so potrti	potrnost otrok	delo z otroci in mladostniki
17D	negotovi	negotovost otrok	delo z otroci in mladostniki
18D	razočarani	razočaranost otrok	delo z otroci in mladostniki
19D	žalujejo za izgubljeno družino in iluzijami	žalovanje za družino in lastnimi iluzijami	delo z otroci in mladostniki
20D	nekateri vse to prej prebolijo	nekateri otroci grejo skozi prebolevanje hitreje	delo z otroci in mladostniki
21D	se hitreje prilagodijo	hitrejša prilagoditev	delo z otroci in mladostniki
22D	drugi pa težje in postane razveza staršev zanje ena hujših »nesreč« v njihovem življenju	nekateri se težje prilagodijo in razumejo razvezo kot hudo nesrečo v življenju	delo z otroci in mladostniki
23D	eksistenčne teme- tiste, o katerih se bo odločalo – to je, pri kom bo živel in kako urediti stike z drugim staršem (koliko, kako)	pogovor o eksistenčnih temah (življenje po razvezi: kje bo živel, kako bo s stiki)	delo z otroci in mladostniki
24D	otrok oz. mladostnik dobi vabilo (s soglasjem staršev)	vabilo otroku oz. mladostniku s soglasjem staršev	delo z otroci in mladostniki
25D	na pogovor ga običajno pospremi eden od staršev	spremljavo enega izmed staršev	delo z otroci in mladostniki
26D	glede na različno starost je potrebno prilagoditi pristop do otroka	prilagojen pristop do otroka glede na starost	delo z otroci in mladostniki
27D	komunikacijske tehnike	uporaba različnih komunikacijskih tehnik	delo z otroci in mladostniki
28D	psihodiagnostična sredstva ter pripomočke	različna psihodiagnostična sredstva in pripomočki	delo z otroci in mladostniki
29D	mlajši otroci so dovzetni za risalne tehnike	mlajši otroci=tehnika risanja	delo z otroci in mladostniki
30D	mladostniki pa za razne vprašalnike	mladostniki=vprašalniki	delo z otroci in mladostniki
31D	pri mlajših je večasih v prvem delu pogovora potrebna prisotnost staršev, pri starejših pa ne	pri mlajših otroci najprej potrebna prisotnost staršev; pri starejših ne	delo z otroci in mladostniki
32D	mlajšim je potrebno nazorno in konkretno pojasniti postopek, pomen njegovega sodelovanja	mlajšim otrokom je potrebno nazorno in konkretno pojasniti postopek in pomen sodelovanja	delo z otroci in mladostniki
33D	starejši imajo že več informacij in kognitivne sposobnosti za razumevanje zahtevnejših informacij	starejši otroci imajo več informacij in lažje razumejo informacije o postopku	delo z otroci in mladostniki
34D	za mlajše in starejše otroke imam tudi seznam leposlovne in druge literature, s pomočjo katere lahko predelujejo razvezo staršev	seznam knjig, ki je otrokom v pomoč pri procesu predelovanja razveze	delo z otroci in mladostniki
35D	različno predelujejo, za vse pa je stresno	različno predelovanje izkušnje razveze, skupno je, da je prisoten stres	delo z otroci in mladostniki
36D	posledic za konkretne otroke, ki jih obravnavamo na centru med samim razveznim postopkom, ne moremo vedeti, ker se po	posledic razveze ne moremo vedeti, ker se po končanem postopku redko srečamo s temi	delo z otroci in mladostniki

	končanem postopku z njimi več ne srečamo ali pa je to redko	otroci	
37D	vsak otrok si želi lepo življenje in družino v skladu s pravljičami o kralju in kraljici, ki sta imela otročička in so skupaj živeli do konca svojih dni.... In dokler sta starša skupaj ima otrok ne glede na njuno občasno prepiranje nekakšno senco omenjene pravljičice... In ko se starša ločita, se ta iluzija razbije	z razvezo se otroku razblini iluzija o lepem družinskem življenju	delo z otroci in mladostniki
38D	in še huje je, da prepirčki ponekod prerastejo v velike konflikte in prave vojne – to je otrokom od vsega najhujše	otrokom je najhujše, ko gre za velike in hude konflikte med staršema	delo z otroci in mladostniki
39D	dobro preteklostjo in otroštvom, ki se je prekinilo z razvezo staršev	otročstvo se je za nekatere otroke prekinilo z razvezo staršev	delo z otroci in mladostniki
40D	če razveza staršev prinese za otroka ugodne posledice in ugodnosti, je žalovanje krajše, v nekaterih primerih pa ga niti ni (to so primeri, v katerih razveza prinese odrešitev, npr. ločitev od zelo nasilnega starša)	žalovanje je krajše, ko razveza pomeni pozitivno sprememba za otroka (npr. v primeru hudega nasilja)	delo z otroci in mladostniki
53E	včasih je zelo težko, sploh v primeru, ko sta partnerja medsebojno v konfliktih	težko, ko gre za medsebojne konflikte	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr. člani
54E	takrat je težko postaviti meje in se odzivati do vseh enako	težave pri postavljanju mej in enakemu odzivanju do obeh partnerjev	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr. člani
55E	z enim izmed partnerjev čutiš bolj, z drugim manj	z enim partnerjem se »ujameš« bolj ko z drugim	obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi dr. člani
56E	včasih starši ne želijo, da se vabi otroke, sploh ko so mlajši od 15 let in gre za »prave« sporazume med staršema, kjer sta oba povedala otrok	CSD z otrokom ne opravi razgovora, v primeru naslednjih pogojev: če to ne želijo starši, če so mlajši od 15 let, če gre med starši za »prave« sporazume, kjer sta že povedala otroku za razvezo	delo z otroci in mladostniki
57E	s starejšimi od 15 let moramo sami opraviti razgovor	s starejšimi od 15 let, opravljamo razgovore po zakonu	delo z otroci in mladostniki
58E	lahko pa tudi zavrnejo, če ne želijo sodelovati, kar je njihova pravica	zavrnitev sodelovanja s strani otroka	delo z otroci in mladostniki
59E	v primeru, da so otroci mlajši se za pomoč zaprosi našo psihologinjo	pogovore z mlajšimi otroki opravi psihologinja	delo z otroci in mladostniki
60E	ali pa gremo na obisk na dom	obiski na domu	delo z otroci in mladostniki
61E	opazovali interakcijo med njo in posameznima staršema	opazovanje interakcije med otrokom in obema staršema	delo z otroci in mladostniki
62E	zaposimo tudi za mnenje vrtca	v primeru, da se starša	delo z otroci in mladostniki

	ipd. v primeru, da se starša strinjata	strinjata, zaprosimo za mnenje npr. vrta, ki ga otrok obiskuje	
63E	od 4 let naprej in če je konflikt prehud, potem se poslužujemo tudi projekta Zagovornik, varuh otroka	pomoč s projektom Zagovornik, varuh otroka	delo z otroci in mladostniki
64E	če se starša strinjata, potem zagovornik z otrokom najprej vzpostavi nek varen odnos	zagovornik z otrokom najprej vzpostavi varen odnos	delo z otroci in mladostniki
65E	potem na podlagi tega, da spozna otroka, posreduje mnenje sodišču	posredovanje mnenja otrokovega zagovornika, sodišču	delo z otroci in mladostniki
66E	začne medsebojno obtoževanje iz preteklosti in pride do boja za premoč, je naša vloga ta, da ustavimo pogovor	ustavimo pogovor med partnerjema ob obtoževanju in boju za premoč	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
67E	nadaljujemo pogovor naslednjič	nadaljevanje pogovora naslednjič	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
68E	da izhajamo iz sebe in ne iz obtoževanja drugega	učenje, da izhajamo iz sebe in ne obtožujemo	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
69E	konflikt res prehud, da ne zmoreta komunikacije, ju ponovno povabim v terapijo	če je konflikt prehud, ponovno povabilo v terapijo	odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih komunikacijskih vzorcev
70E	usmerja k temu, kaj in kakšna je njihova vloga	partnerje se usmerja k prepoznavanju njihove vloge	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
71E	starševska vloga jima še naprej ostaja, njuna naloga je, da peljeta to starševstvo naprej	vloga starševstva ostaja tudi po razvezi	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
72E	da jih usmerjam naprej, da jim predajam njihovo vlogo in odgovornost	usmerjanje naprej in predajanje njihove starševske vloge	prispevek socialnega delavca k okrevanju družine
73E	če je problem komunikacija, lahko vedno prideta na CSD in se dogovarjata glede tega	dogovori pri težavah komunikacije med staršema	delovne teme po zaključku upravnega postopka
74E	različni pogledi na vzgojo	različni pogledi na vzgojo otroka	delovne teme po zaključku upravnega postopka
75E	neenotnosti glede vzgoje in izobraževanja	neenotnost glede vzgoje in izobraževanja otroka	delovne teme po zaključku upravnega postopka
76E	možnost storitve pomoči družini za dom	možnost pomoči družini za dom	delovne teme po zaključku upravnega postopka
77E	če ne zmorejo in ne znajo poskrbeti za koristi otroka, se vključijo in se jih spremlja	če starši ne zmorejo poskrbeti za koristi otroka, jih CSD vključi in spremlja	delovne teme po zaključku upravnega postopka
78E	določijo se cilji in vloge	določitev ciljev in vlog staršev	delovne teme po zaključku upravnega postopka
79E	enkrat mesečno se potem srečujejo	srečevanje enkrat mesečno	delovne teme po zaključku upravnega postopka

NADKATEGORIJA: Zaključevanje procesa dela in refleksija dela socialnega delavca

126A	cilj je, da se situacija uredi	ureditev situacije	zaključek procesa pomoči
127A	ljudje začutijo, da so tisto, kar je	ljudje predelajo, kar je	zaključek procesa pomoči

	bilo najbolj boleče, predelali.	boleče	
128A	da noben v družini ne rabi prevzemati patoloških vlog, da npr. otroci ne prevzemajo odvisniških vlog	spoznanje, da nihče v družini ne rabi prevzemati »patoloških« vlog	zaključek procesa pomoči
129A	že potem, ko nek svetovalni proces zaključiš, ljudje še pridejo k tebi in prosijo za pomoč, sploh ko ti enkrat zaupajo.	pomoč po zaključku sodelovanja z družino, katere temelj je zaupanje, ki si ga vzpostavil že tekom sodelovanja	zaključek procesa pomoči
130A	separacija oz. separiran odnos	separacija med partnerjema	možni dobri izidi procesa pomoči
131A	ko partnerja ugotovita, da je vsak sam odgovoren za svoje občutke	odgovornost posameznika za lastne občutke	možni dobri izidi procesa pomoči
132A	da je lahko empatičen do drugega	empatija do drugega partnerja	možni dobri izidi procesa pomoči
133A	ozavestijo simbiotične odnose	ozaveščanje simbiotičnih odnosov	možni dobri izidi procesa pomoči
134A	odpadejo vse potrebe po obrambah	ni več potrebe po obrambah	možni dobri izidi procesa pomoči
135A	sprejmeš svoj delež	vsak izmed partnerjev sprejme svoj delež	možni dobri izidi procesa pomoči
136A	ne rabiš več biti žrtev v simbiotičnem odnosu	en izmed partnerjev ni več v vlogi žrtve	možni dobri izidi procesa pomoči
137A	sledi spoštovanje	spoštovanje	možni dobri izidi procesa pomoči
138A	da otrok takrat ne rabi razvijati patoloških vzorcev in vlog	otrok ne uporablja »patoloških« vzorcev in vlog	možni dobri izidi procesa pomoči
139A	jaz sem zadovoljna	zadovoljstvo	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
140A	imam dober tim s katerim delam, to je zelo pomembno	dober tim	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
141A	v dobri nevladni organizaciji razlika v primerjavi z vladnimi institucijami	razlike med vladno in nevladno institucijo	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
142A	omejujejo zakoni, pravilniki v vladnih institucijah	zakonska omejitev v vladnih institucijah	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
143A	premalo terapevtskega znanja v vladnih institucijah	pomanjkanje terapevtskega znanja v vladnih institucijah	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
86B	dober sporazum, ki je sporazum v pravem pomenu besede	sporazum, ki je »pravi« sporazum	možni dobri izidi procesa pomoči
87B	bivša partnerja sodelujeta med sabo še naprej glede otrok in stikov	sodelovanje med partnerjema glede otrok in stikov	možni dobri izidi procesa pomoči
88B	skušajo razumeti drug drugega	razumevanje med staršema	možni dobri izidi procesa pomoči
89B	da ima človek, ki gre od mene, občutek, da nekaj dobi zase, da je zadovoljen	občutek zadovoljstva uporabnika	možni dobri izidi procesa pomoči
90B	ko vidim, da otroci radi gredo k obema staršema, da ni nobenih stisk.	ko otroci nimajo stisk in gredo radi k obema staršema	možni dobri izidi procesa pomoči
91B	več delavcev	več strokovnih delavcev	občutek (ne)zadovoljstva pri delu
92B	saj smo omejeni z roki glede sodišča in ostalih rokov, zaradi	omejenost z roki pri delu, ki onemogoča da si	občutek (ne)zadovoljstva pri delu

	katerih moraš hiteti	vzameš čas za družino	
93B	tako da se občasno poslužujemo tudi tega, da nas sodeluje več, če je možno	timsko sodelovanje poveča občutek zadovoljstva	občutek (ne)zadovoljstva pri delu
94B	da z določenimi ljudmi, ki pridejo k tebi, ne moreš sodelovati, ker »se ne ujameš«, takrat je nujno, da vstopi nekdo drug	nezmožnost sodelovanja z določenimi ljudmi	občutek (ne)zadovoljstva pri delu
95B	predvsem na področju dela s starši po razvezi- npr. v_enostarševskih družinah	problematika dela z enostarševskimi družinami	občutek (ne)zadovoljstva pri delu
54C	pri predhodnem družinskem svetovanju je odvisno, koliko motivacije imajo ljudje za delo	odvisno od motivacije partnerjev pri predhodnem družinskem svetovanju	zaključek procesa pomoči
55C	ko opravimo svetovalni pogovor in mnenje o koristih otroka pošljemo to mnenje sodišču	ko mnenje o koristih otroka pošljemo sodišču	zaključek procesa pomoči
56C	da ostanejo skupaj	da partnerja ostaneta skupaj	možni dobri izidi procesa pomoči
57C	se starša zmoreta dogovoriti, kako bosta peljala stvari naprej glede skrbi za otroka, glede stikov	dogovor med staršema o skrbi za otroka in stikih	možni dobri izidi procesa pomoči
58C	najslabši izid je, ko se en izmed staršev umakne in ne želi imeti stikov	ko en izmed staršev ne želi imeti stikov	možni slabi izidi procesa pomoči
59C	uspešnost in zadovoljstvo bi lahko povečala, če bi imela več izobraževanj, kako voditi pogovore	več izobraževanj o tem, kako voditi pogovore	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
60C	doprinos imajo ljudje, odvisno od tega koliko so »partnersko in koliko starševsko naravnani«	odvisno od ljudi, s katerimi soc. delavec sodeluje	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
61C	z nekaterimi je mnogo lažje delati kot z drugimi	odvisno od ljudi, s katerimi soc. delavec sodeluje	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
62C	več svetovalnic, saj ne vem, kam ljudi pošiljati	več svetovalnic	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
63C	več kadra	več kadra	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
80E	navadno, ko pride do dogovora	ob dogovoru med partnerjema	zaključek procesa pomoči
81E	ko do dogovora ne pride in damo potrdilo za sodišče, da so se skušali dogovoriti, pa ni bilo uspešno	ko do dogovora ne pride, CSD izda potrdilo za sodišče, da so se poskusili dogovoriti	zaključek procesa pomoči
82E	sodelovanje z družino je odvisno od tega, ali se npr. pojavi potreba po vključitvi družine v pomoč družini za dom	odvisno ali se družina želi vključiti v storitev pomoč družini za dom	zaključek procesa pomoči
83E	sodelovanje se torej navadno zaključi ob zaključku postopkov	navadno ob zaključku postopkov	zaključek procesa pomoči
84E	vedno pa imajo možnost da se ponovno obrnejo na nas (prva socialna pomoč)	možnost ponovne pomoči	zaključek procesa pomoči
85E	dogovor med staršema	dogovor med staršema	možni dobri izidi procesa pomoči
86E	da kjer je možnost dogovarjanja in kjer je komunikacija med	zmožnost komunikacije in dogovarjanja med	možni dobri izidi procesa pomoči

	staršema ustrezna	staršema	
87E	tako ima otrok prostor in občutek varnosti	prostor in občutek varnosti za otroka	možni dobri izidi procesa pomoči
88E	je tudi, če sta se starša pripravljena vključiti v svetovalnice	vključevanje staršev v svetovalnice	možni dobri izidi procesa pomoči
89E	so se pripravljene truditi, tako je to pokazatelj, da je šel naš pogovor v pravi smeri	pripravljenost na trud	možni dobri izidi procesa pomoči
90E	dodatna izobraževanja, saj menim, da moraš pridobivati nova, dodatna znanja	dodatna izobraževanja	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
91E	kljub temu, da bi včasih želela delati na drugačen način, v smislu terapije npr., vendar te sistem omejuje s svojimi zakoni in pooblastili na podlagi katerih moraš delat	sistemske omejitve-zakoni in pooblastila, ki preprečujejo da bi delali bolj »terapevtsko«	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
92E	nam manjka časa	pomanjkanje časa	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
93E	možnost za več supervizije	več supervizije	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
94E	tudi pomanjkanje kadra	pomanjkanje kadra	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
95E	biti več timskega dela npr. v paru	več timskega dela- npr. v paru	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
96E	Tako en opazi nekaj, drug nekaj drugega. To je posebej izrazito npr. takrat, ko imaš pred sabo partnerja na svetovalnih razgovorih in si na podlagi tega ustvariš neko sliko o družini. Če grem k tej družini potem na dom, opraviti obisk, je dobro, da je zraven še nekdo, saj bi sama lahko bila pristranska.	če bi več delali v timu, potem bi se zmanjšala možnost pristranskosti pri delu	občutek (ne) zadovoljstva pri delu
97E			
98E			
99E			
100E			

NADKATEGORIJA: Raziskovanje razumevanja procesa razveze in posledic razveze

OSEBA IZ INTERVJUJA	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA
144A	patološki simbiotični odnosi	»patološki odnosi«	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
145A	patološke vloge, ki jih prevzamejo partnerji (vloga žrtve; vloga storilca)	»patološke vloge« (vloga žrtve; vloga storilca)	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
146A	vse, kar so prinesli s sabo iz lastne družine	izkušnje iz primarne družine	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
147A	stresni, travmatični dogodek, ki sta partnerja doživela v zvezi kakršen je npr. smrt otroka; več spontanah splavov ipd.	stresni, travmatični dogodek v partnerski zvezi	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
148A	to mora par predelati	predelava stresnih, travmatskih izkušenj v	dejavniki, ki prispevajo k razvezi

		partnerski zvezi	
149A	predela pa par, ki ima v sebi več pozitivnih resursov iz katerih črpa	predelava stresnih, travmatskih izkušenj v partnerski zvezi na podlagi virov moči	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
150A	posledice so odvisne od tega, kako se razveze izpelje	odvisno od izpeljave postopka razveze	posledice razveze za družino
151A	v kakšni fazi se odnos konča	odvisno od faze odnosa	posledice razveze za družino
152A	prava razveza se zgodi, ko se dva razideta z ljubeznijo	raziti se »z ljubeznijo«	posledice razveze za družino
153A	vsak sprejme svoj del odgovornosti s katerim je vplival, da odnos ni uspel	sprejem lastnega deleža odgovornosti za problemsko situacijo	posledice razveze za družino
154A	veliko ran, ki se prenesejo na otroka	prenos »ran« na otroka	posledice razveze za družino
155A	včasih razlog za to, da se po dolgem času ne komunicirajo npr. več let, potem spet začneta pogovarjati in dobita priložnost da takrat naredita spremembo	otrok kot razlog za spremembo v komunikaciji med partnerjema	posledice razveze za družino
156A	skrbništvo	skrbništvo	odločitve za družino ob razvezi
157A	preživnina	preživnina	odločitve za družino ob razvezi
158A	stiki z otroci	stiki z otroci	odločitve za družino ob razvezi
159A	premoženje	premoženje	odločitve za družino ob razvezi
160A	ravnanje s sorodniki	ravnanje s sorodniki	odločitve za družino ob razvezi
161A	kako bova ravnala drug z drugim, ko ne bova več par	ravnanje drug z drugim	odločitve za družino ob razvezi
162A	temeljne odločitve, ki lahko zamajejo temeljni občutek varnosti	odločitve, ki zamajejo temeljni občutek varnosti	odločitve za družino ob razvezi
163A	po končanem svetovanju, pari rečejo, da se ne bi ločili, če bi že prej imeli znanje o odnosih, o izkušnjah ki tako temeljito vplivajo nanje tudi tukaj in sedaj	pomanjkanje samorefleksije in zavedanja lastne »prtljage« iz preteklosti	odločitve za družino ob razvezi
164A	velikokrat ostane par med drugim skupaj zaradi materialnih stisk	vztrajanje v partnerstvu zaradi tega, ker bi se v primeru razveze, en ali oba partnerja znašla v materialni stiski	odločitve za družino ob razvezi
165A	najbolj jih skrbi, kako bo potekal odnos kasneje	vprašanje odnosa v prihodnosti	skrbi družinskih članov po razvezi
166A	skrbi jih maščevanje partnerja	maščevanje partnerja	skrbi družinskih članov po razvezi
167A	da ne bodo otroci tisto sredstvo prek katerih bo drug partner manipuliral z njim	manipulacija partnerja prek otrok	skrbi družinskih članov po razvezi
168A	hujskanje enega starša proti drugemu	»hujskanje«	skrbi družinskih članov po razvezi
169A	težave z odraščajočimi otroci	težave z mladostniki	skrbi družinskih članov po razvezi
170A	očete je strah, da bi ostali brez stikov, da jim bo mama	strah, da bi očetje ostali brez stikov	skrbi družinskih članov po razvezi

	onemogočalo stike		
171A	materialne stiske in to, kako bodo mame same preživele družino	finančne stiske in vprašanja preživetja enostarševske družine po razvezi	skrbi družinskih članov po razvezi
172A	težava osamljenosti je tabu tema	problem osamljenost	skrbi družinskih članov po razvezi
173A	pretirano osredotočijo na otroke	pretirana osredotočenost na otroke zaradi osamljenosti	skrbi družinskih članov po razvezi
174A	iskanje drugih partnerskih odnosov	iskanje drugih partnerskih odnosov zaradi osamljenosti	skrbi družinskih članov po razvezi
175A	strah, ki ga zanikajo, a ga živijo	zanikanje lastnega strahu osamljenosti	skrbi družinskih članov po razvezi
176A	racionalizacija strahu osamljenosti	racionalizacija strahu osamljenosti	skrbi družinskih članov po razvezi
177A	o tem občutku spregovori in zanjo naredi prostor	govor in prostor za problem osamljenosti	skrbi družinskih članov po razvezi
96B	od lastnih vzorcev posameznikov iz življenja in iz svojega otroštva	lastni vzorci vsakega partnerja iz otroštva	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
97B	prenosa vzorcev skozi različne generacije	prenos vzorcev skozi generacije	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
98B	obstoj druge (skrivne) zveze oz. partnerstva vzporedno z zakonom	obstoj večih partnerstev hkrati	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
99B	se ljudje niso pripravljene potruditi za družino, ne rešujejo problemov doma, temveč se raje navežejo na drugo osebo.	ne pripravljenost se potruditi za partnerja, družino in iskanje »utehe« v novih partnerjih	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
100B	do neurejenega odnosa med staršema, ki se kaže v neurejenih stikih	povezava med neurejenimi odnosi med starši in neurejenimi stiki	posledice razveze za družino
101B	mamice npr. ne želijo, da je njihov otrok z novo partnerko očeta	neodobranje stikov nove partnerice z bivšim partnerjem s strani mame otroka	posledice razveze za družino
102B	tendenca mam je pogosto, da bi očetim imeli čim manj stikov z očetim	pogosto je, da mame želijo, da imajo otroci čim manj stikov s svojimi očetim	posledice razveze za družino
103B	za otroke so posledice povezane predvsem s slabšim šolskim uspehom (povezava z vrtcem; šolo)	posledice povezane s slabšim učnim uspehom otrok	posledice razveze za družino
104B	tudi vedenjska problematika	posledice povezane z vedenjsko problematiko otrok	posledice razveze za družino
105B	vzgojiteljico oz. učiteljico seznanijo s spremembami v družini v smislu, da so potem malo bolj pozorni na tega otroka, zato da se pravočasno opazijo stvari	seznanitev učiteljice oz. vzgojiteljice s spremembami v družini, da bi se morebitna problematika pravočasno opazila	posledice razveze za družino
106B	glede otroka predvsem za prihodnost, kako bo izgledalo življenje naprej	kakšno bo življenje za otroka v prihodnosti	odločitve za družino ob razvezi
107B	poudarjamo vlogo skupnega starševstva	poudarjena vloga skupnega starševstva	odločitve za družino ob razvezi

108B	so starševstvo je primerno takrat, ko so odnosi med staršema v redu, v tem primeru nima nihče občutka, da je nekoga izgubil	so starševstvo v primeru, ko so odnosi med staršema dobri	odločitve za družino ob razvezi
109B	je pa odvisno od dogovora med staršema; včasih ni v praksi nobene razlike kot če bi bil otrok v varstvo in vzgojo zaupan samo enemu izmed staršev	bistven je dogovor med staršema, bistvenih razlik v primeru so starševanja ni	odločitve za družino ob razvezi
110B	razlika je v določanju preživnine, v primeru sostarševstva je določena s strani obeh	razlika je v določanju preživnine, ki jo določita oba starša	odločitve za družino ob razvezi
111B	sporočila vrednost za otroka je tu res, da oba še vedno skrbita za otroka naprej	pomembna sporočilna vrednost za otroka, da oba starša skrbita zanj	odločitve za družino ob razvezi
112B	stiki jih najbolj vežejo	stiki	skrbi družinskih članov po razvezi
113B	mame so zelo usmerjene v stike, v to kako bo npr. oče poskrbel za otroke, ko njih ne bo zraven	skrb mame, kako bo oče poskrbel za svoje otroke	skrbi družinskih članov po razvezi
114B	pogosto je skrb mamic tudi, kako bodo one preživele v vmesnem času, ko bo otrok pri drugem partnerju	skrb mame, kako bodo preživele one same brez otroka v času, ko je otrok pri očetu	skrbi družinskih članov po razvezi
64C	pripravljenost partnerjev, da skupaj rešujeta probleme	pripravljenost partnerjev na skupno reševanje problemov	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
65C	če oba partnerja pravi čas vidita, da je potrebno nekaj spremeniti, potem se da	pravočasno delo partnerjev na potrebnih spremembah	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
66C	če držita skupaj, potem gre	če partnerja »držita« skupaj potem gre lažje	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
67C	največja težava je, če je pripravljen vlagati in delati na zvezi samo en, drug pa ne, ker ne zna in ne poišče moči za spremembo	težava je, če je pripravljen na spremembah v zvezi delati samo en izmed partnerjev	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
68C	odvisne so od tega, na kakšen način gre zveza narazen, na kakšen način poteka komunikacija	posledice so odvisne od načina komunikacije med partnerjema	posledice razveze
69C	lahko se tudi zgodi, da en izmed partnerjev niti ne ve, da je bila vložena tožba za razvezo	primer, ko en izmed partnerjev ne ve, da je drug partner vložil tožbo za razvezo	posledice razveze
70C	pa je razveza olajšanje, sploh v primeru, ko je med partnerjema in v družini veliko trpljenja	razveza kot olajšanje v primeru trpljenja	posledice razveze
71C	če ni komunikacije, potem jih najbolj skrbijo stiki	stiki v primeru slabe komunikacije	skrbi družinskih članov po razvezi
72C	skrbi jih, kako bo vse to vplivalo na otroke, kako bo to prenesel in razumel otrok	vpliv razveze na otroke	skrbi družinskih članov po razvezi
73C	Odzivi so odvisni od tega, ali sta v zvezi glavna akterja onadva ali imata zraven še druge sodelujoče (npr. stare starše). Manj kot je ljudi, večji so uspehi.	vpliv ostale družine	odločitve za družino ob razvezi
97E	Osnova je po mojem mnenju medsebojno spoštovanje. Če ga	nespoštovanje, ki pomeni da se za partnerja nehaš	dejavniki, ki prispevajo k razvezi

	ni, potem se ne trudiš več.	truditi	
98E	prav tako je odvisno tudi, kako en in kako drug partner vidi partnerstvo	različen pogled na partnerstvo	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
99E	zakaj in kako se odločita za otroka	razlogi za otroka	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
100E	zunanj vpliv družbenega okolja npr.; stres v službi, različni pogledi na vzgojo otrok...	zunanj vpliv družbenega okolja (služba, različni pogledi)	dejavniki, ki prispevajo k razvezi
101E	družina na nek način razpade	razpad družine	posledice razveze
102E	so oblikovanje nove družine-razširjene družine;	oblikovanje nove družine	posledice razveze
103E	več potrebnega sodelovanja med staršema	več potrebnega sodelovanja	posledice razveze
104E	posledice najbolj občuti otrok	najmočnejši vpliv posledic na otroka	posledice razveze
105E	postane žrtev maščevanja in manipulacije staršev	otrok kot žrtev maščevanja in manipulacije	posledice razveze
106E	stiske otrok izražajo na zelo različne načine	stiske otrok	posledice razveze
107E	odločitve glede prihodnosti	prihodnost	odločitve za družino ob razvezi
108E	glede lastne prihodnosti	prihodnost partnerjev	odločitve za družino ob razvezi
109E	glede otrok	prihodnost otrok	odločitve za družino ob razvezi
110E	glede lastne prihodnosti predvsem, ali bosta razrešila konflikt zaradi katerega je prišlo do razveze ali ne	razrešiti ali ne razrešiti lastni konflikt zaradi katerega je prišlo do razveze	odločitve za družino ob razvezi
111E	glede otrok pa predvsem, na kakšen način bodo medsebojno sodelovali in delovali po razvezi	vprašanje medsebojnega sodelovanja in delovanja	odločitve za družino ob razvezi
112E	kako bodo sedaj otroci	življenje otrok	skrbi družinskih članov po razvezi
113E	kako spet zaživeti, kako bosta poskrbela za osnovne stvari v življenju	kako živeti vse »osnovne« stvari v življenju	skrbi družinskih članov po razvezi

OSNO KODIRANJE

Raziskovanje osebnih konstrukcij socialnih delavcev o pojmi, povezanih s teoretičnim koncepti sociologije družine

- **razumevanje družine**

- medsebojno povezan sistem (1A;1C)
- otrok se nauči živeti na podlagi funkcioniranja staršev (2A)
- izkušnje primarne družine (3A)
- cikličnost izkušnje (4A)
- delo z različnimi družinami (14A)
- ozaveščanje lastnih bolečih vzorcev staršev in delo na spremembah (15A)
- če ni ozaveščanja, ni sprememb v ravnanju (16A;17A)
- pomanjkanje časa (18A)
- tempo kot obrambni mehanizem bega pred sabo (19A)

- jedrna družina (1B,2E)
 - več enostarševskih družin (2B)
 - ozka definicija družine po zakonu (3B)
 - širša definicija družine skupaj s starimi starši v posameznih primerih (4B)
 - skupno življenje in vključevanje širše družine (5B)
 - opažanja posameznikov, ki sestavljajo širšo družino o delovanju družinskega sistema (6B)
 - za družino se je potrebno potruditi, saj je tega vredna (8B)
 - člani si zaupajo (2C)
 - izgubljanje vrednosti družine zaradi individualizma (5C)
 - osnovna matična celica družbe in osnova za varnost (1E)
 - osnova je varnost (4E)
 - zadovoljenost bioloških potreb otroka (5E)
 - čustvena vez med starši in otroci (6E)
 - v preteklosti je veljalo: družina=reprodukcija (11E)
 - danes: družina=čustvena vloga (12E)
- **razumevanje razveze**
 - konec partnerskega odnosa (5A)
 - trajanje starševstva (6A;30E)
 - razreševanje težav v starševstvu (7A)
 - obstoj težav med partnerjema (8A)
 - zavedanje posledic razveze za vse družinske člane (9B)
 - ob odločitvi za razvezo imajo partnerji v fokusu sebe in svoje težave v odnosu (10B)
 - nova partnerska zveza kot razlog za lažjo razvezo (11B)
 - odvisno od okolice (mesto, podeželje), kako razumeš razvezo (7C)
 - prekinitev čustvene vezi med starši in otroci z razvezo (7E)
 - otroci v položaju, kjer zmanjka »osnovna celica« (8E)
 - obstoj družine po razvezi v drugačni obliki (sestavljena; razširjena družina) (9E)
 - več žensk kot moških se odloči za delo s terapevtko po izkušnji razveze (49B)
 - moški prej odnehajo v primerjavi z ženskami (50B)
 - dolgo upanje in vztrajanje v problemskih situacijah dokler ne postane nevzdržno (13C)
 - **spremembe razumevanja družine in razveze**
 - ni sprememb (9A)
 - več izkušenj spremeni pogled (10A;3E)
 - na začetku fokus na posamezniku, ki ima problem (11A)
 - kasneje fokus na družini in njihovih problemih (12A)
 - pomanjkanje znanja takoj po študiju (13A)
 - v primerjavi s preteklostjo se za razvezo partnerji odločajo hitreje (7B)
 - na začetku kariere pogled na razvezo kot skrajna stvar, ki ni pogosta (3C)
 - po letih dela na tem področju mnenje, da do razveze pride hitro (4C)
 - sprememba statusa družine; posledično tudi razveza ni tabu tema kot je bila včasih (5C)

- spreminjanje pojma družine (10E)
- naraščanje števila razvez (13E)
- v preteklosti skupno vztrajanje družine v vseh situacijah (14E)

Proces dela socialnega dela ob razvezi

- **začetek procesa dela**

- stik nevladnih organizacij s CSD pri reševanju patoloških partnerskih odnosov (20A)
- neznosnost težav (21A;8C)
- moteč odnos (22A)
- bolečina v odnosu (23A)
- ko potrebujejo informacije o postopku razveze (pravice, pristojnosti institucij) (12B;2D;5D)
- povabilo in prisotnost obeh partnerjev (13B)
- prisotnost obeh partnerjev na svetovanjih (14B)
- če par želi nadaljevati partnerstvo, potem se »dela na obnovi zveze« (9C)
- redko iskanje pomoči na CSD pred dokončno odločitvijo o razvezi (1D)
- iskanje informacij in nasvetov o tem, kako razložiti otroku, da se bosta starša ločila (3D)
- iskanje informacij in nasvetov o vlogi CSD-ja (4D)
- stik s CSD-jem, ko partnerji razmišljajo o razvezi (15E)
- stik s CSD-jem, ko so se partnerji na podlagi partnerske terapije odločili za razvezo (16E)
- ko partnerja ne želita terapevtske pomoči in se želita dogovoriti glede otrok in treh bistvenih vprašanj (skrbništvo;stiki;preživnina) (20E)

- **poklicna vloga socialnega delavca**

- razumevanje za spreminjanje (24A)
- učenje partnerjev (25A;30A)
- razložiti, da lahko spreminjamo sebe (26A)
- prispevek k prepoznavanju lastnega deleža v partnerstvu (27A)
- skupno raziskovanje (28A)
- začititi, da sta v sistemu pomembna oba partnerja (29A;20C;36B)
- mediacija (31A;32E)
- terapevtska vloga (32A)
- soočanje (33A)
- pomoč pri spisovni dokumentaciji (21B;22B)
- informiranje o postopku (23B;51E;52E)
- pisanje poročil za sodišča (24B;25B;27E)
- pri sporazumih CSD načeloma ne nasprotuje odločitvi staršev (26B)
- v primeru pritožb mnenje pišemo dajemo sodišču večkrat (27B)
- podpora za ozaveščanje konca partnerstva (17C)
- usmerjanje, da ne bodo ponavljali napak glede vzgoje otrok (18C)
- vzpostavljanje komunikacije med partnerjema s pomočjo dela v žensko-moškem timu, da preprečijo občutke simpatiziranja socialne delavke z enim izmed partnerjev (19C)

- nemoč socialnih delavcev potem, ko ljudem ponudiš pomoč je na njih, v kolikšni meri so pripravljeni na spremembe (27C)
- socialni delavec ne more naučiti starša ljubezni do otroka (31C)
- CSD »obravnavava« družino v skladu z javnimi pooblastili (6D;18E;49E;10D)
- socialni delavec nima terapevtskih znanj (17E)
- če o razvezi še nista prepričana, potem jih na prvi socialni pomoči, usmerijo po pomoč na svetovalnice (19E;29E)
- ključna na pogovoru sta partnerja, socialni delavec vodi in povezuje (22E;43E)
- če je konflikt premočan, potem partnerja iz CSD-ja usmerijo na sodišče (23E)
- dosežen sporazum glede treh bistvenih vprašanj (26E)
- sodišče pozove CSD, da skuša med partnerjema doseči sporazum (31E)
- vzpostavljanje varnega delovnega prostora (33E)
- dati partnerjema pozicijo moči (35E)
- **pomoč ljudem ob spremembah**
 - imago terapija (36A)
 - prihod v različnih fazah odnosa (37A)
 - edukacija o vplivu preteklosti na sedanost (38A)
 - rast (44A)
 - predelati bolečine otroštva (45A)
 - ozaveščenost preden partner prenese vzorce v novo zvezo (46A)
 - uporaba različnih tehnik dela (47A)
 - imago tehnike, ki prispevajo k preokvirjanju zgodbe (48A)
 - pomoč terapevtke ljudem, ki so pripravljeni ostati v partnerstvu in »delati na spremembah« (15B)
 - pomoč terapevtke ljudem, ki so v čustvenih stiskah po razvezah (16B)
 - pomoč terapevtke staršem pri izvrševanju starševske vloge (17B)
 - vključitev izvedenca (18B)
 - stigma kot razlog, zakaj malo ljudi poišče pomoč (19B)
 - problem majhnosti kraja in občutek ljudi, da ni zaupnosti procesa na CSD (20B)
 - odprtost in dostopnost CSD-ja (40B)
 - napotitev do psihologinje v primeru, ko so ljudje v stiskah (37C)
 - napotitev v svetovalnice (38C)
 - pomoč prijateljev in sorodnikov (39C)
 - dogovori glede otrok (40E)
 - dogovor o so starševstvu uporaben, ko starša dosežeta dogovore o bistvenih vprašanjih glede otrok (41E)
 - stiki, preživnina (42E)
- **delovne teme pogovora**
 - pogovor o preteklosti (39A;32B;34B)
 - obrambni mehanizmi (40A)

- partner sodi k nezavednemu delu človeka (41A)
 - vpliv staršev (42A)
 - nezadovoljenost določenih potreb (43A)
 - vprašanje, kako za razvezo povedati otrokom (29B)
 - staršem ni domače vključevanje otrok v pogovore o razvezi (30B)
 - potrebno ubesediti, kako, če so oz. kako bosta partnerja povedala za razvezo otrokom, saj je težava med partnerjema, komunikacija (31B)
 - fokus pogovora ni v preteklosti, saj tako ne pridemo nikamor (33B)
 - fokus pogovora na prihodnosti (35B;32C)
 - spodbuda očetom, da so enakopravni mamam (36B)
 - podpiranje stikov, saj otrok ne sme občutiti izgube (37B;10C)
 - spodbuda staršem, da pred otrokom nastopajo v koaliciji (38B)
 - skrbi staršev pred tem kaj bodo v primeru skupnih obiskov aktivnosti, prireditve z bivšim partnerjem, rekli drugi (39B)
 - težava, kam bo otrok hodil v vrtec oz. šolo (41B)
 - starši ne želijo urejati ničesar drug z drugim, razen dogovorov glede otrok (11C;7D;)
 - spodbuda in iskanje motivacije pri partnerju, da bi ostala skupaj (12C)
 - neuspešne izkušnje partnerjev s partnerskim svetovanjem (14C)
 - vedno več sporazumov (doseči sporazum=javno pooblastilo) (33C;21E)
 - pravica otroka oz. mladostnika, da sodeluje v postopkih (8D)
 - svetovalna pomoč psihologinje otroku (9D)
 - določitev »preizkusne dobe«, da partnerja dogovorjeno preizkusita v praksi (23E)
 - odpiranje nerešenih medsebojnih konfliktov (28E)
 - v ospredju pogovora je dogovor o otrocih, osebno reševanje zamer drug do drugega ni fokus (36E)
- **vloga socialnega delavca ob žalovanju**
 - pomembnost žalovanja (49A)
 - ubesediti žalovanje (dobi svoje mesto) (50A;52A;56A)
 - ne spregledati žalovanja (51A)
 - izguba mističnosti (53A)
 - izguba negativnosti (54A)
 - skrivanje žalovanja (55A)
 - uporaba metod imago terapije pri poslavljanju (57A)
 - pogovor o čustvih (58A)
 - pozitivna čustva (59A;63A)
 - negativna čustva (60A;46E)
 - prispevek posameznika k razpadu zveze (61A)
 - odpuščanje sebi in partnerju (62A)
 - učenje (64A)
 - neljube teme za soc.delavca (65A)

- izogibanje neljubih tem s strani socialnega delavca (66A)
- zataktno žalovanje (67A)
- zataktno žalovanje=nezmožnost nadaljevanja življenja (68A)
- pomanjkanje znanja socialnega delavca (69A)
- pomanjkanje orodij za delo (70A)
- pomoč specializacije (71A)
- soočanje ljudi (72A)
- vpliv preteklosti (73A)
- prenos nepredelanih izkušenj na svoje otroke (74A)
- dajanje informacij (75A)
- vsak partner prevzame svoj delež (76A)
- prepoznavanje lastnih virov moči (77A)
- povedati da si ljudje zaslužijo da jim je boljše (78A)
- povedati da ni prav da trpijo (79A)
- ponudba za podporo in pomoč pri terapevtki (48B)
- ni časa za temo žalovanja in čustveno prizadetost (51B)
- odgovornost posameznika za (ne)rešitev njihovega problema (52B)
- iskanje pomoči na CSD zaradi drugih težav (mat. pomoč, stiki, preživnine) (53B)
- seznanitev človeka z »možnostmi« in napotitev naprej (54B;48E)
- pomoč drugega partnerja v procesu žalovanja, s tem ko npr. sodeluje pri skrbi in vzgoji otroka (40C)
- nove problemske situacije pri izvrševanju starševske vloge po razvezi (41C)
- neizogibnost žalovanja ob razvezi (43E)
- pri žalovanju gre za izgubo osnovne družinske matične celice (44E)
- žalovanje otroka za enim izmed staršev (45E)
- pomoč ob žalovanju zahteva terapevtska znanja (47E)
- **metode dela**
 - pogovor (34A;28B;24E;37E)
 - skupinsko delo (35A)
 - svetovanje (35C)
 - sodelovanje z drugimi institucijami (36C;38E)
 - obiski na domu (39E)
- **težave med partnerjema**
 - občutek mam, da one same odločajo o otroku (42B)
 - čustvena prizadetost očeta, ki se kaže v nestrinjanju z mamo, glede temeljnih odločitev o vzgoji otroka (44B)
 - upoštevanje glasov obeh staršev glede pomembnih odločitev o otroku, ki sta med seboj enakovredna (43B)
 - oče ima upanje, da se bo mama z otrokom vrnila nazaj, če se ne bo strinjal glede temeljnih odločitev o vzgoji otroka (45B)

- vse sodne poravnave niso zares sodne poravnave (46B)
- vsi sporazumi niso zares sporazumi (47B)
- neenako doživljanje resnosti partnerskih težav (15C)
- velika intenzivnost težav v partnerskem odnosu, ki običajno vodi v razvezo (16C)
- razmejevanje partnerstva in starševstva (21C)
- iskanje »malenkosti« z namenom škodovanja drugemu staršu (22C;88A)
- otrok med staršema (89A;23C)
- Mame skušajo (pretirano) zaščititi otroka saj menijo, da stiki z očetom na otroka vplivajo slabo. Ob tem gre za neupoštevanje očeta! (24C)
- spregledane koristi otrok v primeru, da otrok nima stikov z očetom (25C)
- pestovanje zamere« otroku s strani mame in onemogočanje stikov z očetom (26C)
- stiki kot pravica otrok in dolžnost obeh staršev (28C)
- prijava na policijo, ko starš stikov s svojim otrokom nima (29C)
- pomanjkanje prijav na policijo, ko starš stikov ne izvaja (30C)
- vpliv novih partnerjev na dinamiko med bivšimi partnerjema (34C)
- obtoževanje med staršema (87A)

Delo socialnega delavca z vsemi družinskimi člani na pogovoru

- **obvladovanje kompleksnosti dela z vsemi družinskimi člani**
 - program dela (80A)
 - znanje (81A)
 - podpora tima (82A)
 - intervizija (83A)
 - supervizija (84A)
 - ločenost staršev in otrok na pogovoru (55B)
 - dogovor o pomembnih temah glede otrok že pred svetovalnim razgovorom (56B)
 - v posebnih primerih se vključi sorodstvo (stari starši) (60B)
 - vsakemu družinskemu članu dati priložnost da pove svoje mnenje (42C)
 - možnost individualnega pogovora, če gre za teme o katerih ne morejo govoriti pred drugim partnerjem (45C)
 - ob konfliktih se socialna delavka osredotoči samo na tri ključna vprašanja glede vzgoje in varstva otrok: pri katerem izmed staršev bodo otroci živeli; kako bodo potekali stiki z drugim staršem in višina preživnine (46C)
 - težko, ko gre za medsebojne konflikte (53E)
 - pozornost socialne delavke je usmerjena na to, da sama ne bi prispevala k temu, da bi se konflikt med partnerjema še bolj zaostril, zato jima da možnost individualnega pogovora (47C)
 - težave pri postavljanju mej in enakemu odzivanju do obeh partnerjev (54E;55E)
- **mladostniki, otroci**
 - pogovor z otrokom (85A)
 - glavni je pogovor s starši (86A;)

- soočanje staršev s posledicami, ki jih bodo občutili otroci (90A)
- streznitev staršev (91A)
- motiv za spremembo (92A)
- delo z zelo majhnimi otroci delajo soc. delavke, ki imajo zato večji smisel (93A)
- delo z mladostniki delajo druge soc.delavke kot z majhnimi otroci (94A)
- otroku povedati, da se ni treba postavljati ne na stran očeta, ne na stran mame (95A)
- odveza otroku, da mu ni potrebno reševati odnos staršev (96A)
- dovoljenje da imajo radi oba starša (97A)
- otroci zelo slišijo (98A)
- učenje, kako stopiti iz vlog (99A)
- postavljanje mej (100A)
- predajanje odgovornosti staršem (101A)
- odvzem vlog, ki so otroku nezavedno dodeljene (102A)
- prekinitev disfunkcionalnih družinskih vzorcev (103A)
- nestrinjanje staršev, da bodo otroci prišli na CSD na pogovor zaradi tega, ker bi za otroke tak pogovor pomenil dodaten stres (57B)
- v primeru sporazuma ter v primeru, ko so starši že fizično ločeni in so oni povedali otroku, soc. delavci ne opravijo razgovora z otrokom (58B;56E)
- podpis mladostnika, v primeru, da ne želi sodelovati na pogovoru (59B;)
- zavrnitev sodelovanja s strani otroka (58E)
- najprej dogovor s starši glede sodelovanja z otrokom (61B;62B;63B;24D)
- na pogovor je zaradi tega, da poveča občutek enakopravnosti med staršema dobro, če otroka na pogovor pripeljeta oba starša skupaj (64B)
- spremstvo enega izmed staršev (25D)
- pogovor z večjimi otroci je lažji (65B;69B)
- pogovor z otroci, kjer so se v družini že fizično ločili in je družina že »oddaljena«, je lažji (66B)
- pogovor z otroci, kjer starši še živijo skupaj, je težji (67B)
- zmedenost otrok in vživljanje v prihodnjo situacijo, je za otroke težko (68B)
- mlajši otroci drugače doživljajo odhod staršev, bistveno je da jim skozi pogovor daš občutke varnosti (70B)
- potreba po pomoči psihologa da uporabi druge metode pogovora z otrokom (71B;48C;59E)
- ravnanje staršev z otrokom kot s »predmetom«, saj se starši ne zavedajo da je otrok vmes med staršema (72B)
- delati na boljšem počutju otroka (10D)
- s čim manj škode skozi krizne čase (11D)
- neposredna psihološka pomoč otroku (12D;14D)
- organizacija pomoči za otroka v okolju (sodelovanje s starši; s šolo) (13D)
- seznanjanje otroka z njegovimi procesnimi pravicami (15D)
- potrtoost otrok (16D)

- negotovost otrok (17D)
- razočaranost otrok (18D)
- žalovanje za družino in lastnimi iluzijami (19D;37D)
- nekateri otroci grejo skozi prebolevanje hitreje (20D)
- nekateri se hitreje prilagodijo (21D)
- nekateri se težje prilagodijo in razumejo razvezo kot hudo nesrečo v življenju (22D)
- pogovor o eksistenčnih temah (življenje po razvezi: kje bo živel, kako bo s stiki) (23D)
- prilagojen pristop do otroka glede na starost (26D)
- mlajši otroci=tehnika risanja (29D)
- mladostniki=vprašalniki (30D)
- uporaba različnih komunikacijskih tehnik (27D)
- različna psihodiagnostična sredstva in pripomočki (28D)
- pri mlajših otroci najprej potrebna prisotnost staršev; pri starejših ne (31D)
- mlajšim otrokom je potrebno nazorno in konkretno pojasniti postopek in pomen sodelovanja (32D)
- starejši otroci imajo več informacij in lažje razumejo informacije o postopku (33D)
- seznam knjig, ki je otrokom v pomoč pri procesu predelovanja (34D)
- različno predelovanje izkušnje razveze, skupno je, da je prisoten stres (35D)
- posledic razveze ne moremo vedeti, ker se po končanem postopku redko srečamo s temi otroci (36D)
- otrokom je najhujše, ko gre za velike in hude konflikte med staršema (38D)
- otroštvo se je za nekatere otroke prekinilo z razvezo staršev (39D)
- žalovanje je krajše, ko razveza pomeni pozitivno sprememba za otroka (npr. v primeru hudega nasilja) (40D)
- s starejšimi od 15 let, opravljamo razgovore po zakonu (57E)
- obiski na domu (60E)
- opazovanje interakcije med otrokom in obema staršema (61E)
- v primeru, da se starša strinjata, zaprosimo za mnenje npr. vrtca, ki ga otrok obiskuje (62E)
- pomoč s projektom Zagovornik, varuh otroka(63E)
- zagovornik z otrokom najprej vzpostavi varen odnos (64E)
- posredovanje mnenja otrokovega zagovornika, sodišču (65E)
- **odzivanje ob uporabi disfunkcionalnih kom. vzorcev**
 - postavljanje mej in pravil (104A;73B;66E)
 - opomin ob prestopu meje (105A)
 - tisti, ki žali ostane na pogovoru; drugi gre ven (106A)
 - pogovor o občutkih, zaradi katerih posameznik obtožuje (107A)
 - izražanje občutkov na konstruktiven način (108A)
 - izhajamo iz sebe (109A;68E)
 - pridobitev drugačne izkušnje (110A)
 - raziskovanje počutja ob uporabi škodljivih vzorcev (111A)

- doživljanje (112A)
 - odnosno vprašanje (113A)
 - pristranskost (114A)
 - vprašanje prispevka socialne delavke k dinamiki v odnosu, če se postavi na eno stran posameznika v paru (115A)
 - ko gre za sporne in konfliktno teme, partner(ja) pogosto uporablja(ta) žaljive komunikacijske vzorce (74B)
 - način posredovanja lastnega mnenja socialnega delavca, je pomemben (75B)
 - svetovanje, da se doma s svojim partnerjem spoštljivo pogovorita, v nasprotnem primeru pa prekineta komunikacijo (76B;67E)
 - povezava med kom. vzorci na pogovoru in kom. vzorci v partnerstvu (77B)
 - povezava med kom.vzorci v partnerstvu in razlogom za razvezo (78B;44C)
 - težko spodbuditi tihega člana družine da pove svoje mnenje (43C)
 - če je konflikt prehud, ponovno povabilo v terapijo (69E)
- **prispevek socialnega delavca k okrevanju družine**
 - videti prispevek posameznika (116A;70E)
 - ozavestiti svojo lastno bolečino (117A)
 - empatičen pogled prek bolečine (118A)
 - odprtost in dostopnost ob težavah (79B)
 - prepoznavanje težav, ki jih pomaga reševati terapevtka (80B;72E)
 - neformalno sodelovanje med socialnimi delavci zaposlenimi na različnih področjih (81B)
 - predhodno družinsko svetovanje, ki pomeni proces dela (49C)
 - ubesedimo življenje v prihodnosti po razvezi (50C)
 - skupno delo in iskanje rešitev s preizkušanjem nalog doma (51C)
 - vloga starševstva ostaja tudi po razvezi (71E)
- **delovne teme po zaključku upravnega postopka**
 - žalovanje (119A)
 - razmejevanje partnerskega in starševskega odnosa (120A)
 - prepoznavanje lastnega prispevka v problemu (121A)
 - raziskovanje lastne izkušnje biti otrok v družini (122A)
 - vprašanje postavljanja pravil (123A)
 - ugotavljanje ciljev staršev (124A)
 - izguba obrambne pozicije staršev (125A)
 - stiki (83B;85B;53C)
 - preživnina (53C)
 - nujna bolj natančna določitev stikov (84B)
 - dogovori pri težavah komunikacije med staršema (73E)
 - različni pogledi na vzgojo otroka (74E)
 - neenotnost glede vzgoje in izobraževanja otroka (75E)
 - možnost pomoči družini za dom (76E)

- če starši ne zmorejo poskrbeti za koristi otroka, jih CSD vključi in spremlja (77E)
- določitev ciljev in vlog staršev (78E)
- srečevanje enkrat mesečno (79E)

Zaključevanje procesa dela in refleksija dela socialnega delavca

- **zaključek procesa pomoči**

- ureditev situacije (126A)
- ljudi predelajo, kar je boleče (127A)
- spoznanje, da nihče v družini ne rabi prevzemati »patoloških« vlog (128A)
- pomoč po zaključku sodelovanja z družino, katere temelj je zaupanje, ki ga je soc. delavec vzpostavil že tekom sodelovanja (129A)
- odvisno od motivacije partnerjev pri predhodnem družinskem svetovanju (54C)
- zaključek dela=poročilo sodišča=zaključek postopka (82B;52C;55C;83E)
- ob dogovoru med partnerjema (80E)
- ko do dogovora ne pride, CSD izda potrdilo za sodišče, da so se poskusili dogovoriti (81E)
- odvisno ali se družina želi vključiti v storitev pomoč družini za dom (82E)
- možnost ponovne pomoči (84E)

- **možni dobri izidi**

- separacija med partnerjema (130A)
- odgovornost posameznika za lastne občutke (131A)
- empatija do drugega partnerja (132A)
- ozaveščanje simbiotičnih odnosov (133A)
- ni več potrebe po obrambah (134A)
- vsak izmed partnerjev sprejme svoj delež (135A)
- en izmed partnerjev ni več v vlogi žrtve (136A)
- spoštovanje (137A)
- otrok ne uporablja »patoloških« vzorcev in vlog (138A)
- sporazum, ki je »pravi« sporazum (86B;85E)
- sodelovanje med partnerjema glede otrok in stikov (87B;57C;86E)
- razumevanje med staršema (88B)
- občutek zadovoljstva uporabnika (89B)
- ko otroci nimajo stisk in gredo radi k obema staršema (90B)
- da partnerja ostaneta skupaj (56C)
- prostor in občutek varnosti za otroka (87E)
- vključevanje staršev v svetovalnice (88E)
- pripravljenost na trud (89E)

- **možni slabi izidi pomoči**

- ko en izmed staršev ne želi imeti stikov (58C)

- **občutek (ne)zadovoljstva pri delu**

- zadovoljstvo (139A)

- dober tim (140A)
- razlike med vladno in nevladno institucijo (141A)
- zakonska omejitev v vladnih institucijah (142A)
- pomanjkanje terapevtskega znanja v vladnih institucijah (143A)
- več strokovnih delavcev (91B;63C;94E)
- omejenost z roki pri delu, ki onemogoča da si vzameš čas za družino (92B;91E)
- timsko sodelovanje poveča občutek zadovoljstva (93B;95E;96E)
- nezmožnost sodelovanja z določenimi ljudmi (94B;60C;61C)
- problematika dela z enostarševskimi družinami (95B)
- več izobraževanj o tem, kako voditi pogovore (59C;90E)
- več svetovalnic (62C)
- pomanjkanje časa (92E)
- več supervizije (93E)

Raziskovanje razumevanja procesa razveze in posledic razveze

• **dejavniki, ki prispevajo k razvezi**

- »patološki odnosi« (144A)
- »patološke vloge« (vloga žrtve; vloga storilca) (145A)
- izkušnje iz primarne družine (146A;96B;97B)
- stresni, travmatični dogodek v partnerski zvezi (147A)
- predelava stresnih, travmatskih izkušenj v partnerski zvezi (148A)
- predelava stresnih, travmatskih izkušenj v partnerski zvezi na podlagi virov moči (149A)
- obstoj večih partnerstev hkrati (98B)
- ne pripravljenost se potruditi za partnerja, družino in iskanje »utehe« v novih partnerjih (99B)
- (ne)pripravljenost partnerjev na skupno reševanje problemov (64C)
- pravočasno delo partnerjev na potrebnih spremembah (65C)
- če partnerja »držita« skupaj potem gre lažje (66C)
- težava je, če je pripravljen na spremembah v zvezi delati samo en izmed partnerjev (67C)
- nespoštovanje, ki pomeni da se za partnerja nehaš truditi (97E)
- različen pogled na partnerstvo (98E)
- razlogi za otroka (99E)
- zunanji vpliv družbenega okolja (služba, različni pogledi) (100E)

• **posledice razveze za družino**

- odvisno od izpeljave postopka razveze (150A)
- odvisno od faze odnosa (151A)
- raziti se »z ljubeznijo« (152A)
- sprejem lastnega deleža odgovornosti za problemsko situacijo (153A)
- prenos »ran« na otroka (154A;104E)
- otrok kot razlog za spremembo v komunikaciji med partnerjema (155A)
- povezava med neurejenimi odnosi med starši in neurejenimi stiki (100B)

- neodobranje stikov nove partnerice z bivšim partnerjem s strani mame otroka (101B)
- pogosto je, da mame želijo, da imajo otroci čim manj stikov s svojimi očeti (102B)
- posledice povezane s slabšim učnim uspehom otrok (103B)
- posledice povezane z vedenjsko problematiko otrok (104B)
- seznanitev učiteljice oz. vzgojiteljice s spremembami v družini, da bi se morebitna problematika pravočasno opazila (105B)
- posledice so odvisne od načina komunikacije med partnerjema (68C)
- primer, ko en izmed partnerjev ne ve, da je drug partner vložil tožbo za razvezo (69C)
- razveza kot olajšanje v primeru trpljenja (70C)
- razpad družine (101E)
- oblikovanje nove družine (102E)
- več potrebnega sodelovanja (103E)
- otrok kot žrtev maščevanja in manipulacije (105E)
- stiske otrok (106E)
- **odločitve za družino ob razvezi**
 - skrbništvo (156A)
 - preživnina (157A)
 - stiki z otroci (158A;71C)
 - premoženje (159A)
 - ravnanje s sorodniki (160A;73C)
 - ravnanje drug z drugim (161A;111E)
 - odločitve, ki zamajajo temeljni občutek varnosti (162A)
 - pomanjkanje samorefleksije in zavedanja lastne »prtljage« iz preteklosti (163A)
 - vztrajanje v partnerstvu zaradi tega, ker bi se v primeru razveze, en ali oba partnerja znašla v materialni stiski (164A)
 - kakšno bo življenje za otroka v prihodnosti (106B;72C)
 - poudarjena vloga skupnega starševstva (107B)
 - so starševstvo v primeru, ko so odnosi med staršema dobri (108B)
 - bistven je dogovor med staršema, bistvenih razlik v primeru so starševanja ni (109B)
 - razlika je v določanju preživnine, ki jo določita oba starša (110B)
 - pomembna sporočilna vrednost za otroka, da oba starša skrbita zanj (111B)
 - prihodnost (107E)
 - prihodnost partnerjev (108E)
 - prihodnost otrok (109E)
 - razrešiti ali ne razrešiti lastni konflikt zaradi katerega je prišlo do razveze (110E)
- **skrbi družinskih članov po razvezi**
 - vprašanje odnosa v prihodnosti (165A;113E)
 - maščevanje partnerja (166A)
 - manipulacija partnerja prek otrok (167A)
 - »hujskanje« (168A)

- težave z mladostniki (169A)
- strah, da bi očetje ostali brez stikov (170A)
- finančne stiske in vprašanja preživetja enostarševske družine po razvezi (171A)
- problem osamljenost (172A)
- pretirana osredotočenost na otroke zaradi osamljenosti (173A)
- iskanje drugih partnerskih odnosov zaradi osamljenosti (174A)
- zanikanje lastnega strahu osamljenosti (175A)
- racionalizacija strahu osamljenosti (176A)
- govor in prostor za problem osamljenosti (177A)
- stiki (112B)
- skrb mame, kako bo oče poskrbel za svoje otroke (113B)
- skrb mame, kako bodo preživele one same brez otroka v času, ko je otrok pri očetu (114B)
- življenje otrok (112E)